

Janika Lindström & Kristiina Kuparinen (toim.)

**DESISTANSSIA, TOIPUMISTA JA
KOKONAISVALTAISTA SOSIAALISTA
KUNTOUTUMISTA.
KOKEMUSASIAANTUNTIJOIDEN
TARINOITA.**

Copyright © tekijät ja Laurea-ammattikorkeakoulu 2019
Taitto: Noora Montonen, Laurea-ammattikorkeakoulu

[CC BY-SA 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Kannen kuva: Sampsa Hannonen
Kuva sivulla 5: Unsplash
Kuva sivulla 9: Faris Mohamed on Unsplash
Kuva sivulla 13: Ruben Rodri on Unsplash
Kuva sivulla 15: Jeremys Bishop on Unsplash
Kuva sivulla 18: 3odaysreplay on Unsplash
Kuva sivulla 21: jan Tinneberg on Unsplash
Kuva sivulla 23: Unsplash
Kuva sivulla 27, 88: Neonbrand on Unsplash
Kuva sivulla 29: Charles rRWiVQzLm7k on Unsplash
Kuva sivulla 34: Nik Shuliahin on Unsplash
Kuva sivulla 37: Marc Olivier Jodoin on Unsplash
Kuva sivulla 39: Rauno Nytorp
Kuva sivulla 40: Sasha Freemind on Unsplash
Kuva sivulla 49: opiskelijat
Kuva sivulla 50: Katja Gothoni
Kuva sivulla 57: Javier Allegue Barros on Unsplash
Kuva sivulla 58: Jarkka Erosen kotialbumi
Kuva sivulla 61: Maik Fischer on Unsplash
Kuva sivulla 65: opiskelijat
Kuva sivulla 67: Charlie Foster on Unsplash
Kuva sivulla 72: Roman Kraft on Unsplash
Kuva sivulla 77: Camila Damasio on Unsplash
Kuva sivulla 80: Aleksandr Ledokorov on Unsplash
Kuva sivulla 84: Jan Kobe Kuparinen
Kuva sivulla 91: Andrew Neel on Unsplash
Kuva sivulla 94: Jeremy Yap on Unsplash
Kuva sivulla 97: Pranam Gurung on Unsplash
Kuva sivulla 99: Valentin Salja on Unsplash

ISSN-L 2242-5241
ISSN 2242-5241 (painettu)
ISSN 2242-5225 (verkko)

ISBN: 978-951-799-537-5 (painettu)
ISBN: 978-951-799-536-8 (verkko)

Janika Lindström & Kristiina Kuparinen (toim.)

**DESISTANSSIA, TOIPUMISTA JA
KOKONAISVALTAISTA
SOSIAALISTA KUNTOUTUMISTA.
KOKEMUSASIAANTUNTIJOIDEN
TARINOITA.**

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO / JANIKA LINDSTRÖM & KRISTIINA KUPARINEN	6
RIKOSTAUSTAISET KOKEMUSASiantuntijat KORKEA- KOULUSSA / JANIKA LINDSTRÖM & EEVA JÄRVELÄINEN	8
HAVAINTOJA KOKEMUSASiantuntijuuden hyvästä / KAROLIINA NIKULA & ANNE RAJAMÄKI	14
KUUNTELEMALLA JA KIRJOITAMALLA YHDESSÄ TIETÄMI- SEEN / KRISTIINA KUPARINEN	24
LÄÄKKEETÖN PÄIHDEKUNTOUTUS PÄIHITEISTÄ JA RIKOK- SISTA IRROTTAUTUMISEN TUKENA / VILLE ANTOSALO, VESA LAULUMAA & IDA LINNA	30
USKO MAHDOLLISTI IRROTTAUTUMISEN / ANNIINA LII- KALA, PÄIVI KEMPAS & MARIA LAMPENIUS	39
URHEILU KUNTOUTUMISEN PERUSTANA / JULIA KURVINEN, RIIKKA LANTTA, ROSA VIRMAJOKI & EMMI WESTERBERG	48
MUUTOKSEN AVAIMENA OMA PÄÄTÖS / JENNA TUOMINEN, PAULIINA VEEK & MARIANNE KÄRNÄ	54
VÄLIAIKA, KAHVIA JA DESISTANSSIA / KAISA BERG, MAIJA HELL & TUULI-MAARIA KAISTO.....	62
ERÄÄN TOIPUJAN KOKEMUKSIA TOIPUMISESTA JA PALVELU- JÄRJESTELMÄSTÄ / MARIIA LAASONEN & MAISA NORORAITA.....	70
”SE VAIKUTTI PELKÄSTÄÄN POSITIIVISESTI ELÄMÄÄNI” - KORVAUSHOITO PÄIHITEISTÄ JA RIKOKSISTA IRROTTAU- TUMISEN TUKENA / AINO HIRVONEN, SARA MEIJER & ROO- SA-LIISA RUOTSALAINEN	74
VERTAISUUS PYSÄKKINÄ MATKALLA AMMATILLISUUTEEN / JUKKA PAATTINIEMI, MIRA HEIKKINEN, JUUSO KOSTIAI- NEN & KATARIINA SALO.....	86
NÄKÖKULMIA KOKEMUSASiantuntijoiden DESISTANSSI- PROSESSIIN / TEEMU RANTANEN	92

Janika Lindström & Kristiina Kuparinen

JOHDANTO

Kaikki alkoi siitä, kun Jarkka Eronen soitti ja ehdotti, että rikollisesta elämäntavasta irrottautumisesta tarvittaisiin julkaisu, jossa rikostaustaiset itse kuvaisivat toipumistaan. Tällaisen julkaisun kokoaminen sopi mainiosti tuleville rikosseuraamusalan ammattilaisille, Laurea-ammattikorkeakoulun opiskelijoille. Tehtävä sijoitettiin osaksi kuntouttavan sosiaalityön opintoja, jossa tavoitteena on muun muassa kohdata arvostavasti erilaisia sosiaalityön asiakkaita ja asiakasryhmiä sosiaalityön eri toimintaympäristöissä.

Toisen kipinän toipujien tarinoiden muistiin merkitsemiseen synnytti Laureassa parhaillaan käynnissä oleva KEIJO-hanke, jossa hyödynnetään kokemusasiantuntijuutta päihdeistä irtautumisesta ja rikoksettomaan elämänhallintaan selviytymisessä. Osana kokemusasiantuntijakoulutusta jaetaan omaa tarinaa, ja näillä tarinoilla on merkityksensä kertojien identiteetille sekä tarinoiden kuulijoille. Kokemusasiantuntijat myös toimivat toisilleen peileinä, kun he jakavat menneisyyden kokemuksiaan ja tarkastelevat elämänkenttää sekä siihen liittyvää aikaa etäämpää. Näin syntyy uusia tapoja asemoitua menneisyyteen. Kenties kauempaa näkee paremmin. KEIJO:n toimintaa ja tavoitteita kuvataan lähemmin Janika Lindströmin & Eeva Järveläisen sekä Karoliina Nikulan ja Anne Rajamäen artikkeleissa.

Alkuvuodesta aihe ja työtapaa esiteltiin rikosseuraamusalan opiskelijoille osana kuntouttavan sosiaalityön opintoja. Opiskelijat muodostivat kirjoittajaryhmät, ja kukin ryhmä sai haastateltavakseen yhden kokemusasiantuntijan ja tämän myötä oman näkökulmansa toipumiseen, kaikkiaan kahdeksan erilaista. Ryhmille nimettiin kirjoittamisen ohjaajat, jotka kommentoivat opiskelijoiden työtä sen eri vaiheissa. Vaikka kirjoittamisen ohjeisiin jossain vaiheessa lipsahti sellainenkin ilmaus kuin ”tekstit julkaistaan koomateoksessa”, tehtävä otettiin vastaan mielenkiinnolla. Kristiina Kuparisen artikkelissa kuvataan kirjoittamisprosessia ja siinä tehtyjä ratkaisuja kirjoittajana kehittymisen näkökulmasta.

Kukin artikkeli esittelee siis yksilöllisen tarinan toipumisesta. Kokemusasiantuntijoiden kertomukset ovat kuljettaneet kirjoittajia menneisyydestä tähän päivään, vaikeuksien ja valonpilkahdusten vuorotteluun, sankareiden ja auttajien kohtaamisiin. Desistanssin monimuotoisuus nousee esiin tapahtumissa, jotka ovat olleet kokemusasiantuntijoille merkityksellisiä; muutos paikantuu monelle taholle, kuten yhdessä tehtyyn taiteeseen, vakavaan sairastumiseen, liikuntaan ja uskoon tulemiseen. Muutamat tarinoiden säikeistä kuitenkin yhdistävät näitä ainutlaatuisia kertomuksia: kokooman päättävän Teemu Rantasen tekstin kautta tulee näkyväksi, kuinka rikollisuudesta irrottautuminen, päihteistä toipuminen ja kokonaisvaltainen sosiaalinen kuntoutuminen läpäisevät haastateltujen kokemukset.

Kokooman kertomukset ovat koskettavia. Moni kertojista on mukana omalla nimellä ja omilla kasvoillaan, ja tämä on heidän valintansa. He antavat toipumiselle kasvot. Koska kertomukset voivat kuitenkin sivuta myös kertojien läheisten elämänkulkua, joidenkin tekstien yksityiskohtia on häivytetty niin, ettei kertojaa voi tunnistaa. Kokemusasiantuntijat ovat saaneet myös itse lukea artikkelit ja pyytää muutokset kohtiin, joissa sanoitus ei vastannut kertojan näkemystä. Kukin kertoja on hyväksynyt artikkelin lopullisen version.

Tekstien kokoamisella on ollut ainakin kolmenlaista merkitystä: ensinnäkin oman tarinan kertominen on ollut osa toipujien uuden identiteetin rakennustyötä. Toiseksi kertomuksen kuuleminen, sen sanoittaminen ja analysoiminen on kasvattanut opiskelijoiden ammatillista ymmärrystä. Kolmanneksi tekstin tekeminen yhteistyössä kokemusasiantuntijoiden on tarjonnut mahdollisuuden kehittää kirjoittajana.

Tätä julkaisua ei olisi syntynyt ilman kokemusasiantuntijoita, heidän kertomuksiaan ja tulevien rikosseuraamusalan ammattilaisten sinnikästä kirjoitustyötä. Kiitämme lämpimästi teitä kaikkia ja toivomme, että toipumisen tarinat näyttävät muutoksen mahdollisuuden ja rohkaisevat mahdollisimman monia.

Janika Lindström & Eeva Järveläinen

RIKOSTAUSTAISET KOKEMUSASIAANTUNTIJAT KORKEAKOULUSSA

L aurea-ammattikorkeakoulussa toteutuu rikos- ja päihdetaustaisille suunnattu KEIJO-hankkeen kokemusasantuntijakoulutus. Koulutus sisältää kolme kuukautta kokopäiväistä opiskelua Laureassa sekä harjoittelujakson työelämässä. KEIJO – kokemusasantuntijuus edistämässä itsenäisyyttä ja osallisuutta –hanke toimii vuosina 2018–2020 ja sitä rahoittaa ESR. Muita hanketoimijoita ovat Silta-Valmennusyhdistys sekä Valo-Valmennusyhdistys, joka koordinoi hanketta.

KEIJO-hankkeen koulutuksen keskeiset teemat ovat kokemusasantuntijuus ja vertaisuus, kriminologian ja rikosseuraamusalan perusteet, vuorovaikutus ja ammatilliset menetelmät, ammatillisuus ja reflektointi, työelämätaidot, projektityö ja moniammatillinen verkostotyö. Kokemusasantuntijalla on oma-kohtaista kokemusta esimerkiksi sairaudesta, kriisistä tai vaikeasta elämäntilanteesta. Kokemusasantuntijalla on myös tietoa siitä, mikä häntä on auttanut toipumisessa sekä erilaisista vaikeuksista selviytymisessä. (Kostiainen ym. 2014.) Kokemusasantuntijatoiminnassa tarvittavat valmiudet ja tietämys vaihtelevat sen mukaan, missä asetelmassa ja toimintaympäristössä ne toteutuvat. Kokemusasantuntija voi tarvita tietoa palveluista, sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmästä, mielenterveys- ja päihdeongelmista, niiden hoidosta ja kuntoutuksesta, ryhmänohjaamisesta sekä kouluttajana toimimisesta. (Hietala & Rissanen 2015, 30.)

Kokemusasantuntijakoulutettavat ovat koulutuksessaan päässeet osallistumaan lukuvuoden aikana ammattikorkeakouluopetukseen ja eri opintojaksolle, ja

yhteistyötä on tehty eri koulutusalojen kanssa. Kokemusasiantuntijoiden ja opiskelijoiden yhteistyö on opintojaksoilla liittynyt pääasiassa kokemustarinoihin liittyviin case-työskentelyihin, joissa opiskelijoille on tarjoutunut muun muassa mahdollisuus tunnistaa eri henkilöiden kokemuksia päihteiden käyttämiseen ja rikolliseen käyttäytymiseen liittyvistä syistä sekä niihin liittyvistä seurauksista, sosiaalipalveluita ja rikosseuraamuksia rikostaustaisten lähtökohdista käsin.

Kokemusasiantuntijaopiskelijat ovat myös järjestäneet Laurea-ammattikorkeakoulussa rikosseuraamusalan toimijoille suunnattuja seminaareja, jotka ovat olleet osa kokemusasiantuntijoiden vaikuttamistyötä. Seminaarien teemat ovat liittyneet kokemusasiantuntijoiden asemaan palveluiden kehittämisessä sekä rikostaustaisten yhteiskunnalliseen asemaan vankilasta vapautumisen jälkeen. Vankimessut-tapahtumassa kokemusasiantuntijat tekivät yhteistyötä Laurea-ammattikorkeakoulun ja Helsingin yliopiston opiskelijoiden kanssa. Myös tämän työskentelyn tavoitteena oli rikostaustaisten yhteiskunnallisen aseman näkyväksi tekeminen ja rikostaustaisiin liittyvien ennakkoluulojen poistaminen. On yhteiskunnallisesti tärkeää tukea marginaalissa olevien osallisuutta sekä antaa heille aktiivinen kokemusasiantuntijan rooli ja mahdollisuus vaikuttaa asioihin (Meriluoto 2018).

Hankkeen koulutuksiin osallistuvien kokemustieto tukee erityisesti rikosseuraamusalan sosionomikoulutuksen kehittämistyötä Laurea-ammattikorkeakoulussa. Kuntoutuksen ja desistanssin korostumisen myötä on syntynyt tarve ottaa palvelujen kehittämisessä huomioon myös rikoksenteekijöiden omaa näkökulmaa. Korkeakouluopetuksessa kokemusasiantuntijuus edistää kokemustiedon hyödyntämistä rikosseuraamusalan käytänteiden kehittämisessä ja rikosseuraamusasiakkaiden asteittain etenevän desistanssiprosessin tukemisessa.

Kokemustietoa ja innovaatioita

Rikostaustaisilla kokemusasiantuntijoilla on itsellään halu auttaa muita rikostaustaisia rikollisuudesta irrottautumisessa ja toimia heille eräänlaisena peilinä kokemuksien jakamisen kautta. Andersonin ja McNeillin (2019) mukaan entiset rikoksentekijät toimivat roolimallina sekä mentorina vertaisilleen. Tällä toiminnalla on suuri merkitys myös kokemusasiantuntijan positiivisen itsetunnon ja uuden identiteetin rakentumiselle. Tulevan syksyn aikana KEIJO-hankkeessa kokemusasiantuntijat pilotoivat rikostaustaisille suunnattuja anonyymejä desistanssiryhmiä, joissa keskiössä on vertaisuus rikollisuudesta irrottautumisen tukemisessa. Tämän lisäksi Silta-Valmennusyhdistys on yhdessä Laurean kanssa perustanut Irti rikoksista ry:n, jonka toivotaan tulevaisuudessa vahvistavan kokemusasiantuntijoiden asemaa päästä toteuttamaan rikollisuudesta irrottautumista tukevia palveluita yhteistyössä rikosseuraamusalan ammattilaisten kanssa.

KEIJO-hanke ja siinä toteutuvat erilaiset innovaatiot tarjoavat korkeakouluopiskelijoille tilaisuuden projekti-, harjoittelu- ja opinnäytetöihin, joissa mahdollistuu myös tulevien ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden yhdessä oppiminen. Kymmenet opiskelijat ovat tehneet tai tekemässä hankkeeseen projektitehtäviä tai opinnäytetöitä. Opinnäytetyöt tukevat hanketoiminnan kehittämistä ja antavat arvokasta tietoa kokemusasiantuntijakoulutukseen osallistuneiden sekä eri sidosryhmien toiveista liittyen hankkeen koulutukseen, työssäoppimiseen, ohjaukseen ja työnohjaukseen.

Rikosseuraamusalan sosionomiopiskelijat ovat järjestäneet kokemusasiantuntijoille CV-pajoja, työelämätaitojen opetusta sekä Rekry-aamiaisia, joissa työelämän edustajat ovat päässeet tutustumaan koulutettuihin kokemusasiantuntijoihin työnhakijoiden roolissa. Kaikki Laurea-ammattikorkeakoulussa koulutetut kokemusasiantuntijat, yhteensä 13 henkilöä, ovat tällä hetkellä työssä tai opiskelemassa. Työelämässä olevat kokemusasiantuntijat saavat työssäoppimisensa tueksi vertaisohjausta sekä työnohjausta. Työllistyminen toimii usein käännekohtana rikollisuudesta irrottautumisessa, jossa myös vertaisten hyödyntämisellä on suuri merkitys työllistymisen tukemisessa (Uggen & Staff 2001).

Hankkeen kaltainen vakiintunut toiminta korkeakoulussa tarjoaisi tulevaisuudessa Laurean oppimismallin LbD:n (Learning by Developing) näkökulmasta hyvän oppimisympäristön. Kokemusasiantuntijatoiminta ammattikorkeakoulussa voi mahdollistaa uusien toimivien käytänteiden innovoinnin. LbD-toimintamallin mukainen työskentely mahdollistaa uuden osaamisen syntymisen (ks. Raji 2014.)

Sosiaali- ja rikosseuraamusalan asiantuntijoita useista eri maista on käynyt vierailmassa KEIJO-hankkeessa. Kansainvälisestä näkökulmasta kiinnostavaa on rikostaustaisten kokemusasiantuntijuus sekä suomalainen kriminaalipolitiikka, joka mahdollistaa koulutukseen osallistumisen valvotusta koevapaudesta ja avolaitoksesta käsin. Kokemusasiantuntijuuskoulutus ja rikostaustan hyödyntäminen

yleisesti on herättänyt yhteistyökumppaneissa suurta kiinnostusta myös hankeyhteistyön näkökulmasta. Lähestymistapa tarjoaa uudenlaisia näkökulmia rikosseuraamusten sekä rikollisuudesta irrottautumiseen liittyvien kokemuksien ammatilliseen hyödyntämiseen kansainvälisessä yhteistyössä.

Kokemusasiantuntijuudella on paikkansa rikosseuraamusallalla

KEIJO-hankekoulutuksen päätavoitteena on ollut kehittää työllistymistä tukeva koulutusmalli, joka perustuu kokemusasiantuntijuuden ammatilliseen hyödyntämiseen. KEIJO-hankkeen koulutussisältöjä on Uudellamaalla toistaiseksi tuloksetta yritetty saada maksutta osasuorituksiksi toisen asteen ammatillisiin opintoihin. Maksuttomat osasuoritukset edistäisivät kokemusasiantuntijoiden joustavia siirtymiä toisen asteen ammatillisiin opintoihin sekä sitä kautta työelämään.

Laurea-ammattikorkeakoulu on antanut KEIJO-hankkeen kokemusasiantuntijoille mahdollisuuden suorittaa maksutta avoimen ammattikorkeakoulun opintopisteitä. Suoritetut korkeakouluopinnot ovat motivoineet kokemusasiantuntijavalmennettavia opiskelemaan sekä suunnittelemaan ammatillisia opintoja työllistymisensä tueksi. Kouluttautumisen ja työllistymisen merkitys on tulevaisuuden jatkumoiden sekä itsearvostuksen rakentumisen näkökulmista keskeisen tärkeää (Maruna & Lebel 2007).

Kokemustietoa tarvitaan rikosseuraamusalan käytänteissä rikosseuraamusasiakkaiden desistanssin tueksi. Laurean rikosseuraamusalan sosionomiopintojen ope-
tussuunnitelmaan on lisätty uutena täydentävän osaamisen sisältönä kokemusasiantuntijuus rikosseuraamusallalla –opintojakso. Opintojakson avulla edistetään rikostaustaisten koulutettujen kokemusasiantuntijoiden koulutuksen ammatillista hyödyntämistä sekä vahvistetaan kokemustiedon asemaa rikosseuraamusallalla. Opintojaksoa toteutetaan vuoden 2021 keväästä alkaen, ja se saattaa yhteen rikosseuraamusalan tulevat ammatillaiset sekä entiset rikosseuraamusasiakkaat avoimen AMK:n opiskelijoina.

LÄHTEET

Anderson, S. & McNeill, F. 2019. Desistance and Cognitive Transformations. D. P. Farrington, L. Kazemian & A. R. Piquero (Eds.). In the Oxford Handbook of Developmental and Life-Course Criminology.

Hietala, O. & Rissanen, P. 2015. Opas kokemusasiantuntijatoiminnasta. Kuntoutussäätiö ja Mielenterveyden keskusliitto.

Kostiainen, E., Ahonen, S., Verho, T., Rissanen, P. & Rotko, T. 2014. Kokemukset käytöön - kokemusasiantuntijatoiminnan kehittäminen. THL.

Maruna, S. & LeBel, T. B. 2010. The desistance paradigm in correctional practice: from programs to lives. In, F.

McNeill, P. Raynor & C. Trotter (eds.) Offender Supervision: New Directions in Theory, Research and Practice. Collumpton: William Publishing, 65–89

McNeill, F. 2004. Supporting desistance in probation practice: A response to Maruna, Porter and Carvalho. Probation Journal. The Journal of Community and Criminal Justice, 51 (3), 241–247.

McNeill, F. & Maruna, S. 2007. Giving Up and Giving Back: Desistance, Generativity and Social Work with Offenders. G. McIvor & P. Raynor (Eds.). In Developments in Social Work with Offenders. Research Highlights in Social Work, 48. Jessica Kingsley Publishers, 224–239.

Meriluoto, T. 2018. Making experts-by-experience: governmental ethnography of participatory initiatives in Finnish social welfare organisations. Academic dissertation. Jyväskylä University. JYU dissertations.

Raij, K. 2014. Learning by Developing in Higher Education. In K. Raij (Eds.) Learning by Developing Action Model. Laurea Publications 36, 10–22.

Uggen, C. & Staff, J. 2001. Work as a Turning Point for Criminal Offenders. Corrections Management Quarterly, 5(4), 1–16.

Karoliina Nikula & Anne Rajamäki

HAVAINTOJA KOKEMUSASIAANTUNTIJUUDEN HYVÄSTÄ

Tämän artikkelin tavoitteena on tarkastella KEIJO - kokemusasiantuntijuus edistämässä itsenäisyyttä ja osallisuutta -hankkeen opetussuunnitelman perusteella tekijöitä, joita pidetään rikosseuraamusalan kokemusasiantuntijuuden hyvänä. Hyvänä voidaan pitää jotakin sellaista, mitä tavoitellaan.

Kokemus asiantuntemuksen perustana

Kokemusasiantuntijuus ei ole eettisesti tai käytännöllisestikään aivan ongelmantonta. Eettistä pohdintaa kokemusasiantuntijuudesta ei julkisesti juurikaan ole käyty (ks. myös Ristolainen 2017, 16). Kouluttamattomia, itseoppineita kokemusasiantuntijoita on esimerkiksi television keskusteluohjelmissa, joissa ehkä tarkoitushakuisestikin asetetaan vastakkain kaksi erilaista näkemystä. Tällainen kokemusasiantuntijuuden käyttö ei palvele kokemusasiantuntijuuden hyvää, sillä kokemusasiantuntijuutta ei ole tarpeen asettaa vastakkaiseksi tai vertailuasetelmaan perinteisen asiantuntijuuden kanssa.

Kokemus on olennaista myös perinteisessä asiantuntijuudessa. Voisi oikeastaan kysyä, voiko asiantuntijuutta edes olla ilman kokemusta? Esimerkiksi lääkärin ammatti on perinteinen asiantuntija-ammatti. Lääkärikin voi – tai hänen velvollisuutensa on – perustaa asiantuntemuksensa myös kokemukseen. Lääkärin etiikan mukaan ”(l)ääkärin on yhdistettävä tutkimustieto, kokemus, potilaan arvot ja toiveet sekä käytössä olevat resurssit yksittäisen potilaan kannalta mahdollisimman hyväksi päätökseksi.” (Lääkärin etiikka 2013, 68.) Edellisen perusteella lääkärin professioon sisältyy se, ettei tutkittu tieto tai tieteellinen näyttö yksin riitä, vaan potilaan auttamiseksi tarvitaan myös kokemusta. Hyvä esimerkki kokemuksen välttämättömydestä on myös kipuhoitajan työ – kipuhoitaja ei voi tehdä työtään, jollei asiakas kerro kokemustaan kivusta. Potilas voi olla oman kipunsa asiantuntija, hoitaja puolestaan kivun hoitamisen asiantuntija. Kyse on asiakkaan ja hoitajan välttämättömästä yhteistyöstä ja kokemuksen kuvaamisesta tilanteen parantamiseksi.

Kokemusasiantuntijuus

Kokemusasiantuntijuus on juurtunut Iso-Britanniasta ja Tanskasta saatujen mallien mukaisesti myös suomalaisen sosiaali- ja rikosseuraamusalan työhön 2000-luvulla. Taustalla on kansainvälinen kehitys ja sosiaalipoliittinen tavoite asiakkaan osallisuudesta palvelunsa suunnitteluun, toteutukseen ja kehittämiseen. Asiakkaan osallistumiselle on säädösperusteita muun muassa perustuslaissa (731/1999, 2. ja 14. §:ssä), kuntalaissa (410/2015, 22 §:ssä), sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) ja laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000).

Käsitteenä kokemusasiantuntijuus on monitulkintainen, ja käytännössä se saa useita merkityksiä. Tämä johtuu erilaisista näkemyksistä siitä, ketkä saavat toimia kokemusasiantuntijoina ja minkälainen toimenkuva heillä on. Laajan tulkinnan mukaan kokemusasiantuntijaksi ymmärretään henkilö, jolla on oma, läheisen tai omaisen kokemus hyvinvointiin ja terveyteen liittyvistä ongelmista sekä asiakkuudesta. Kokemusasiantuntijakoulutuksen käytyään henkilö toimii asiantuntijatehtävissä. (Meriluoto 2018, 120, 123; Hätönen ja Nordling 2013, 143.) Kokemusasiantuntijat osallistuvat laajasti sosiaali- ja rikosseuraamusalan asiakastyöhön ja tekevät julkista kehittämis- ja vaikuttamistyötä erilaisilla foorumeilla. He ovat oppineet oman elämänsähistoriansa ja monenlaisten kokemusten kautta ja kyenneet näin huomioimaan mahdollisia auttamistyön ja palvelujärjestelmän puutteita. Kokemusasiantuntijatoiminnan on havaittu tukevan ja edistävän osallistujien hyvinvointia. Toiminta voi tuoda tunteen omien vaikeiden asioiden merkityksellisyydestä, kun osallistuja voi kokea osallisuutta ja saa mahdollisuuden uuden identiteetin rakentamiseen. Osallistujan identiteetin kannalta on eri asia, mieltääkö hän itsensä asiakkaaksi, vangiksi, kuntoutujaksi vai kokemusasiantuntijaksi. (Hietala ja Rissanen 2015, 12.)

Koulutetut kokemusasiantuntijat: Tapausesimerkkinä Laurea-ammattikorkeakoulun KEIJO-kokemusasiantuntijakoulutus

KEIJO-hankkeen tarkoituksena on kehittää koulutusmalli kokemusasiantuntijuuteen. Rikos- ja päihdetaustaiset KEIJO-kokemusasiantuntijat eroavat itseoppineista kokemusasiantuntijoista juuri saamansa koulutuksen vuoksi. Hankkeen nimestä voidaan päätellä, että kokemusasiantuntijuuden hyvään ajattelaaan kuuluvan itseenäisyys ja osallisuus. Keijo-koulutuksen opetussuunnitelma on rakentunut näiden tavoiteltavien arvojen ohjaamana.

KEIJO-koulutuksen laajuus on 405 tuntia, ja sen opetussuunnitelmassa on viisi osiota. Opetussuunnitelman mukaan kokemusasiantuntijuutta hahmotetaan ensinnäkin vertaisena (215 tuntia), toiseksi palveluiden kehittäjänä (135 tuntia) ja kolmanneksi vaikuttajana (27 tuntia). Lisäksi koulutuksen osa-alueisiin kuuluvat työelämätaidot (27 tuntia) ja työssäoppiminen (jonka laajuus vaihtelee kolmesta kahteentoista kuukauteen).

Kokemusasiantuntijuuden hyvä KEIJO-koulutuksessa

KEIJO-koulutuksen opetussuunnitelman eri osioiden perusteella kokemusasiantuntijuuden hyvänä, tavoiteltavina asioina, ymmärretään vertaisuus, kyky palveluiden kehittämiseen sekä vaikuttamis- ja työelämätaidojen syveneminen. Lisäksi KEIJO-koulutuksen tavoitteena on kokemusasiantuntijan roolin ja tehtäväkuvan vahvistuminen työssä oppien. Tarkastelemme seuraavaksi tarkemmin kokemusasiantuntijuuden hyvää KEIJO-hankkeen opetussuunnitelman perusteella.

Kokemusasiantuntija vertaisena

Ajankäytöllisesti suurimpana osa-alueena ja tavoitteena koulutuksessa näyttäytyy kokemusasiantuntija vertaisena. Siihen käytetään opinnoissa eniten aikaa ja se sisältää kolme osa-aluetta: (1) Johdatuksen kokemusasiantuntijuuteen ja vertaisena toimimiseen. Opetussuunnitelmassa todetaan esimerkiksi, että koulutettava ”tunnistaa kokemusasiantuntijan roolin asiakkaan tukijana, ammattilaisen yhteistyökumppanina, sosiaali- ja rikosseuraamusalan palvelu- ja seuraamusjärjestelmän kehittäjänä sekä asiakkaiden yhteiskunnallisen aseman vahvistajana”. Tavoiteltavana asiana ymmärretään kokemusasiantuntijuuden roolin hahmottaminen melko laajasti eri konteksteissa niin yksilö-, yhteisö-, kuin yhteiskunnallisella tasolla.

Toiseksi merkittävimmän osa-alueen muodostaa (2) Vuorovaikutus ja ammatilliset menetelmät. Osio sisältää muun muassa sen, että osallistuja ”työstää omat kokemuksensa tarinaksi”. Oma tarina ja sen hyödyntäminen ovat kokemusasiantuntijuudessa olennaisia. Tarinallisuutta ja tarinan kertomista voidaan siis pitää kokemusasiantuntijuuteen kuuluvana hyvänä. Kokemusasiantuntijat kykenevät reflektoimaan omaa kokemustaan ja tarinallistamaan sen. Olennainen kysymys

kokemusasiantuntijan hyvän näkökulmasta on, millaista tarinaa hän kertoo itsestään, minkälaisen tarinan hän valitsee ja muodostaa. Kokemusasiantuntijuudessa huomiota olisi tarpeen kiinnittää myös siihen, mitä yksilön toipumiselle tekee se, että toistaa tarinaa omasta menneisyydestään ja itsestään.

Kokemusasiantuntijatoiminta edellyttää riittävää kuntoutumista. On toivottavaa saada hieman etäisyyttä omaan kokemukseensa, eikä olla kokemuksen ”pauloissa”, toisin kuin ehkä osa itseoppineista kokemusasiantuntijoista. (Hietala ja Rissanen 2015, 12, 14.) Eettistä tarkastelua vaativa kysymys olisi se, hakeutuuko, päätyykö tai kannustetaanko kokemusasiantuntijoiksi henkilöitä, jotka ovat tyytyväisiä saamaansa palveluun ja ymmärtävät kehitettävän palvelun reunaehdot. Ammatillaiset saattavat kokea heidät mieluisaksi yhteistyökumppaniksi työskennellessä yhteisen päämäärän eteen, sillä vaikka heillä saattaa olla paljon kriittisiäkin mielipiteitä, he kykenevät esittämään ne konteksti huomioiden. Kokemusasiantuntijuus tarkoittaa tällöin pyrkimystä neutraaliin ja objektiiviseen tietoon ja kykyä ottaa tilanteeseen välimatkaa, tarkastella käsitteillä olevaa asiaa laajassa kontekstissa. Omat kokemukseen liittyvät vahvat tunteet tai oma agenda ovat tällöin epäsoivia. (myös Meriluoto 2018, 124.) Kolmanneksi (3) ammatillisuus ja reflektointi -osioon sisältyy se, että ”osaa reflektoida, analysoida ja perustella omaa ajatteluaan ja toimintaansa kokemusasiantuntijana.” Koulutettu kokemusasiantuntija on oppinut refleктоimaan omaa kokemustaan ja kykenee siksi analysoimaan tilannettaan eri näkökulmista.

Edelleen koulutuksen tavoitteisiin sisältyy se, että kokemusasiantuntija: ”hahmottaa oman ammatillisen identiteetin kasvun jatkuvana prosessina”. Tämän voi ymmärtää tarkoittavan sitä, että kokemusasiantuntijuuteen ei ole tarkoitus jäädä. Kokemusasiantuntijuus näyttäytyy toipumisen jonkinlaisena välivaiheena avun vastaanottajasta sen antajaksi ja kehittäjäksi (Hietala ja Rissanen 2015,14). Tavoite on, ettei henkilö jää kokemusasiantuntijuuden identiteettiin, vaan pääsee siitä eteenpäin ”seuraavaan vaiheeseen”, työhön tai koulutukseen. Yksilön hyvän näkökulmasta merkittävä kysymys on, miten huolehditaan siitä, kuinka kokemusasiantuntijan hyvää voidaan edistää koulutuksen jälkeenkin, jotta henkilö pääsee siitä myös eteenpäin.

Kokemusasiantuntija palveluiden kehittäjänä

Ajankäytöllisesti toiseksi suurimpana kokonaisuutena koulutuksessa on kokemusasiantuntija palveluiden kehittäjänä. Siihen kuuluu ensinnäkin johdatus kriminologiaan ja rikosseuraamusalaan. Osio sisältää esimerkiksi tavoitteen ”ymmärtää erilaisia kriminologisten teorioiden peruspiirteitä”. Toiseksi osioon kuuluu projektityö ja moniammatillinen verkostotyö, jonka oppimistavoitteina on: ”ymmärtää projektitöiden merkitys oppimismenetelmänä sekä saada riittävät työkalut projektien läpiviemiseen ja tiedonhankintaan”. Opintosuunnitelman työelämätaitojen osa-alueella määritellään tavoitteeksi se, että ”tunnistaa laadukkaat lähteet”. Koulutuksen tavoiteltavana asiana on siis jonkinlainen teoreettinen ymmärrys substanssista alalla, jonka kokemusasiantuntijana on tarkoitus toimia. Tavoite ei ole ainoastaan henkilön omiin kokemuksiin perustuva ymmärrys, vaan oma kokemus

pyritään sitomaan tutkittuun tietoon, joten kokemusasiantuntijuuden hyvään kuuluu tutkitun tiedon arvo ja sen hyödyntäminen työskentelyssä kokemustiedon lisäksi.

Teoreettisen ja kokemuksellisen tiedon välinen suhde ei ole työskentelyssä mutkaton (kts. Meriluoto 2018, 123). Kokemusasiantuntijoiden tietoa on toisinaan pidetty vähempiarvoisena maallikotietona (Toikko 2011, 112). Asiantuntija-ammattia luonnehtii teoreettinen tietämys, vaikkakin ammatti-asiantuntemus perustuu myös osittain kokemukseen. Toikko ja Rantanen (2009) ovat todenneet ammatti-

laisten ja organisaatioiden olevan kiinnostuneita kokemusasiantuntijoiden välittömistä kokemuksista, joita ammatillaiset tulkitsevat ja muokkaavat. Kokemuksista ollaan siis kiinnostuneita, mutta tiedon jalostaa asiantuntija-ammattilainen. (Toikko ja Rantanen, 2009.) Jos näin on, kokemusasiantuntijuuden tavoiteltavana asiana on välineenä toimiminen varsinaisten asiantuntijoiden työlle.

Edelleen KEIJO-koulutuksen tavoitteisiin sisältyy se, että ”kykenee toimimaan yhteisöissä ja verkostoissa kokemusasiantuntijana palvelujärjestelmää hyödyntäen” ja ”pystyy toimimaan asiakkaan kumppanina ja yhteistyötä rakentavana kokemusasiantuntijana moniammatillisissa verkostoissa”. Näiden perusteella kokemusasiantuntijuuden hyvänä näyttäytyy kyky yhteistyöhön erilaisten toimijoiden ja yhteisöjen kanssa. Samoin kyky kumppanuuteen asiakkaan kanssa ja toisaalta kyky verkostotyöskentelyyn nähdään tavoiteltavina.

Palveluiden kehittämisessä kokemusasiantuntijuuden käyttö lienee erityisen perusteltua. Kokemus asiakkaan saamasta avusta ja tuesta tuskin on merkityksetön kuntoutumisen edistämiseksi. Vaikka tärkeämpää ehkä onkin se, onko sosiaaliohjaaja pätevä (esimerkiksi osaako asiansa), asiakkaan kannalta hänen kokemuksensa saamastaan palvelusta voi myös olla merkityksellinen. Yhtä merkityksellistä kuin asiantunteva palvelu voi olla se, että asiakas kokee tulleen kohdatuksi. Nykyisin palveluiden muotoilu (palvelumuotoilu) nähdään hyvänä – ainakin päätellen siitä määrästä, miten paljon palvelumuotoilua käytetään erilaissa toimintaympäristöissä. Voisi väittää, että monet toimijat ovat jopa riippuvaisia kokemusasiantuntijoista. Palvelut harvoin kehittyvät optimaalisesti siten, että pelkät asiantuntijat ilman palveluiden käyttäjien kokemuksia pyrkivät niitä kehittämään.

Kokemusasiantuntija vaikuttajana

Kokemusasiantuntija vaikuttajana osiassa tavoitellaan muun muassa sitä, että tuleva kokemusasiantuntija osaa ”hyödyntää omaa kokemustaan erityisryhmäänsä kohdistuvien ennakkoluulojen purkamisessa”. Tämän perusteella

kokemusasiantuntijuuden hyvänä nähdään ennakkoluulojen ravistelu ja niihin vaikuttaminen. Edelleen tavoitteena on, että tuleva kokemusasiantuntija ”näkee asiat omaa kokemusta laajemmin ja toimii suuremman ryhmän äänenä”. Koulutettu kokemusasiantuntija tietää, mikä häntä itseään on auttanut ja minkälaiset tekijät ovat tukeneet häntä tai hänen läheisiään toipumisessa ja selviämisessä (Hietala & Rissanen 2015, 14). Pohdintaa vaativa kysymys kuitenkin olisi, edustaako kokemusasiantuntija ainoastaan omaa kokemustaan vai laajemmin saman asian kokenutta joukkoa (ks. Meriluoto 2018, 123).

Oppimistavoitteena on myös se, että ”tiedostaa oman kokemusasiantuntijatoimintansa vaikutukset muihin ja toimii vastuullisesti”. Tämän perusteella voidaan sanoa, että kokemusasiantuntijalta edellytetään kokemusasiantuntijuuden ”ammattillista” etiikkaa toiminnassaan. Kokemusasiantuntijuuden käytössä eettisyyden ei tulisi olla irrallista, vaan sen tulisi olla läsnä kaikessa sosiaali- ja rikosseuraamusalan ammatti-asiantuntijan sekä kokemusasiantuntijan toiminnassa.

Työelämätaidot

Neljäs osio KEIJO-koulutuksessa on työelämätaidot. Sen tavoitteena on esimerkiksi se, että ”osaa toimia työryhmissä ryhmän tavoitteen toteutumista edistäen”. Tästä herää kysymys siitä, ketkä ovat asettaneet nuo tavoitteet - onko myös kokemusasiantuntija päässyt vaikuttamaan ryhmän tavoitteisiin? Ei saisi olla niin, että osallisuuden innostuksessa kokemusasiantuntijan osallistumisen perustelu jäisi vain ”mannekiinina” toimimiseen – kuten eräs kokemusasiantuntija osallistumiskokemustaan kuvasi. Lisäksi oppimistavoitteeksi mainittu: ”osaa arvioida toimintaansa kokemusasiantuntijana ja tunnistaa kehittämistarpeitaan” perusteella voidaan ajatella, että kokemusasiantuntijuuden hyvään kuuluu kyky reflektointiin ja jatkuvaan oppimiseen.

Työssäoppiminen

Työssäoppiminen on laajin koulutuksen osista. Se on minimissäänkin kolme kuukautta. Oppimistavoitteessa todetaan: ”käyttää vastuullisesti omaa kokemusasiantuntijuuttaan työvälineenä”. Tämä voi tarkoittaa sitä, että kokemusasiantuntijuus ymmärretään työvälineenä, ei niinkään identiteettinä. Vastuullisen toiminnan ymmärretään kuuluvan kokemusasiantuntijuuden hyvään.

Työssäoppimisen osioon kuuluu myös seuraava oppimistavoite: ”Toimia kokemusasiantuntijan roolissa itsenäisesti, parityössä ammattilaisen kanssa sekä työyhteisön jäsenenä”. Lisäksi tavoitteena on ”ymmärtää ammatillisen työn merkitys ja toimia rakentavasti yhteistyössä ammattilaisten kanssa” sekä ”toimia sosiaali- ja rikosseuraamusalan eettisten periaatteiden mukaisesti”. Sosiaali- ja rikosseuraamusalan asiantuntijuutta määrittää, jäsentää ja rajoittaa virallisesti hyväksytty eettinen normisto (Talentia 2017), ja kokemusasiantuntijan hyvään kuuluu myös näiden ammatteettisten ohjeiden noudattaminen. Lisäksi kokemusasiantuntijuuden hyvänä nähdään asiakkaiden osallistaminen, palveluiden kehittäminen ja yhteiskunnallinen

vaikuttaminen seuraavan oppimistavoitteen perusteella: ”Ymmärtää vastuullisen kokemusasiantuntijan rooli asiakkaan aseman vahvistajana, asiakkaan osallistajana sekä palveluiden kehittäjänä ja yhteiskunnallisena vaikuttajana” ja ”hyödyntää kokemusosaamistaan palvelujärjestelmän arvioinnissa ja kehittämisessä”.

Koulutetun kokemusasiantuntijuuden hyvään ymmärretään kuuluvan yhteistyö dialogissa toisten kanssa. Eettisesti kiinnostava kysymys on kollegiaalisuus (Räikkä, Kotkavirta, Sajama 1995, 23 - 24). Minkälaisia kollegiaalisia velvoitteita yhteistyösuhteessa asiantuntija-ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan välillä on? Haluavatko kokemusasiantuntijat itseään kohdeltavan vertaisena ammattilaisten kanssa? Oppimistavoitteena mainittu ”ymmärtää eri toimijoiden tehtävät palvelujärjestelmässä” voi sisältää myös tavoitteen ymmärtää oman rajallisen roolinsa palvelujärjestelmässä. Viranhaltijalla on esimerkiksi virkavastuineen toisenlainen rooli yhteistyösuhteessa kuin kokemusasiantuntijalla, vaikka kokemusasiantuntija koulutettu onkin.

Kokemusasiantuntijat haastavat ammattilaiset katsomaan työskentelytapojaan uudella tavalla. Kokemusasiantuntijuus on vaikuttanut hyvinvointialojen toimintakulttuurin kehittämiseen (kts. Toikko 2011, 103). Aito yhteistyösuhte tarkoittaa tasavertaista kohtaamista ja jaettua asiantuntemusta, vaikka tämä saattaa aiheuttaa uhkaa ammattilaisten perinteisessä ja totutussa työntekijäroolissa ja tarpeellisuudessa. Weijolan (2015) mukaan kokemusasiantuntijat kokevat täydentävänsä ammattilaisten roolia, eivät rajoittavansa sitä.

KEIJO-koulutukseen on rakennettu vahva painotus työelämään. Se voidaan ymmärtää siten, että kokemusasiantuntijuus ymmärretään välivaiheena. Ei ole tavoitteena, että kukaan jäisi kokemusasiantuntijan identiteettiin, vaan vahvistaisi omaa toimijuuttaan myös uuteen rooliin ja uuteen identiteettiin koulutukseen ja työelämään siirtymällä. Käsitteellisesti tämä sisältää ajatuksen, ettei kokemusasiantuntijuus pyrikään olemaan ”yhtä hyvä” kuin perinteinen asiantuntijuus, koska kokemusasiantuntijan identiteetistä pyritään eroon. Olennaista on ymmärtää, ettei näitä kahta ole tarpeen verrata, sillä ne ovat vastauksia eri kysymyksiin. Asiantuntijuudet voivat täydentää ja tukea toisiaan.

KEIJO-hankkeen ymmärryksen kokemusasiantuntijuuden hyvästä on sisäänrakennettu ensinnäkin se, että henkilö on koulutettu kokemusasiantuntijaksi. Koulutuksen tavoitteita päivitetään KEIJO-hankkeen aikana myös koulutettavien palautteen perusteella. Toinen olennainen seikka on koulutuksen sitominen työelämään. Voisikin sanoa, että kokemusasiantuntijuuden hyvä perustuu osittain sen välinearvoon palveluiden kehittämisessä ja vertaisuuden toteuttamisessa.

Ammatillinen diskurssi kokemusasiantuntijuuden hyvän muokkaajana

Kokemusasiantuntijuuden hyvä tulee näkyväksi myös tavassa, jolla puhumme siitä. Voimme itse vaikuttaa siihen, millaista diskurssia siitä luomme. Kokemusasiantuntijan on päästävä eteenpäin tästä identiteetistään, ja ammatillisen diskurssin tulisi tukea sitä. On myös tarpeellista kysyä, miten kokemusasiantuntijan oma toiminta palvelee kokemusasiantuntijuuden hyvää. Myös kokemusasiantuntijat itse ovat vaikuttamassa siihen, millaista diskurssia heistä ja heidän toiminnastaan rakentuu.

Tähän artikkelikokoelmaan ovat kirjoittaneen rikosseuraamusalan sosionomiopiskelijat – alan tulevat ammattilaiset, joista osa on jo opintojensa aikana rikosseuraamusalan työtehtävissä. Se, miten he kirjoittavat ja puhuvat kokemusasiantuntijoista, luo ja vahvistaa edelleen mielikuvaa kokemusasiantuntijuudesta. Tällä on merkitystä, sillä käytetyt sanat luovat ja muokkaavat todellisuutta ja mielikuvia. Samalla tulemme paljastaneeksi jotain siitä, mitä itse ajattelemme asiasta. Käyttämämme diskurssi heijastaa arvostustamme tai mahdollisesti sen puutetta ja käsitystämme kokemusasiantuntijuuden hyvästä.

On vastuullista kouluttaa kokemusasiantuntijoita. Työelämän tilanteet, joihin he saattavat joutua, voivat tuottaa negatiivisiakin kokemuksia. Asiantuntijoiden on syytä kiinnittää huomiota siihen, miten tuetaan sitä, että kokemusasiantuntijat oppivat tuntemaan myös oman arvonsa ja rajansa. Laurea-ammattikorkeakoulu osallistuu vastuullisesti kokemusasiantuntijuuden rakentamiseen kouluttamalla tulevia kokemusasiantuntijoita rikosseuraamusalan asiakas-, vaikuttamis- ja kehittämistyöhön sekä valmistamalla tulevia rikosseuraamusalan sosionomeja kokemusasiantuntijoiden vastuulliseen tukemiseen ja hyödyntämiseen.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS:

Hietala, O. ja Rissanen, P. 2015. Kokemusasiantuntija – hoidon ja avun kohteesta omien kokemusten jakajaksi sekä palveluiden kehittäjäksi. Opas kokemusasiantuntijatoiminnasta. Helsinki: Kuntoutussäätiö & Mielenterveyden keskusliitto.

Hätönen, H. & Nordling, E. 2013. Miten toteutuu kokemusasiantuntijatoiminta? Teoksessa Bergman, V., Markkula, J., Moring, J., Nordling, E., Partanen, A. & Soikkeli, M. (toim.) Kansallinen mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009–2015. Monipuolista sisällöllistä ja rakenteellista kehittämistä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

KEIJO-hankkeen opetussuunnitelma. Julkaisematon. Kirjoittajien hallussa. Katsottu 7.10.2019

Kuntalaki (2015/410)

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812)

Lääkärietiikka 2013. Luettu 9.9.2019. https://www.laakariliitto.fi/site/assets/files/5164/laakariniettiikka_2013.pdf

Meriluoto, T. 2018. Making Experts-by-experience. Governmental Ethnography of Participatory Initiatives in Finnish Social Welfare Organisations. University of Jyväskylä. Faculty of humanities and Social Sciences.

Perustuslaki (1999/731)

Ristolainen, M. 2017. Eettisyys ja elämäntarinat – Kokemusasiantuntijuuden hyvät käytännöt Mielenterveyden keskusliitossa. Opinnäytetyö (YAMK) Turun ammattikorkeakoulu. Luettu 25.8.2019 https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/124979/Ristolainen_Milla.pdf?sequence=1

Räikkä, J., Kotkavirta, J., Sajama, S. 1995. Hyvä ammattilainen. Johdatus ammattietiikkaan. Painatuskeskus.

Sosiaalihuoltolaki (2014/1301)

Talentia. 2017. Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. <https://www.talentia.fi/tyoelamainfo/ammattietiikka/> Luettu 7.10.2019.

Toikko, T. 2011. Kokemusasiantuntija palveluiden kehittäjänä. Teoksessa Ruuskanen, P. & Savolainen, K. & Suonio, M. (toim.) Toivo sosiaalisessa. Toivoa luova toimintakulttuuri sosiaalityössä. Seinäjoki: SeAMK.

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Näkökulmia kehittämisprosessiin, osallistamiseen ja tiedontuotantoon. Tampere: Tampere University Press.

Weijola, J. 2015. Kokemusasiantuntijat julkisella ja kolmannella sektorilla. Luettu 9.9.2019. <https://mielenterveyshelmi.fi/helmi-lehti/artikkeli/kokemusasiantuntijat-julkisella-ja-kolmannella-sektorilla/>

Kristiina Kuparinen

KUUNTELEMALLA JA KIRJOITTAMALLA YHDESSÄ TIETÄMISEEN

Rikosseuraamusalan opiskelijat saivat kevään 2019 kuntouttavan sosiaalityön opintojaksolla tehtäväkseen tutustua desistanssiin, rikollisuudesta irrottautumiseen, sekä kirjallisuutta lukemalla että kokemusasiantuntijaa haastatteleamalla. Opiskelijoiden tehtävänä oli kirjoittaa näistä aineksista yleista juinen, omalle ammattialalle suunnattu artikkeli, jossa kerätty haastatteluaineisto kävisi vuoropuhelua teoreettisten näkökulmien kanssa.

Tässä artikkelissa tarkastellaan sitä, kuinka kirjoittajat ovat käyttäneet haastatteluaineistoa omassa tekstissään, ja artikkelin aineisto koostuu kahdeksan kirjoittajaryhmän artikkelitekstin ensimmäisestä versiosta. Tekstien käyttöön on saatu lupa sekä kirjoittajilta että haastatelluilta. Tarkoituksena on tarkastella tapaa, jolla opiskelijat ovat kirjoitustyössään käyttäneet keräämäänsä aineistoa, ja siksi huomiota kiinnitetään myös narratiivisen aineiston, erityisesti identiteetinarratiivin, luonteeseen.

Tavoitteena on selvittää, miten kirjoittamisen ohjausta kannattaisi täydentää ja kehittää, kun opiskelijat saavat tämänkaltaisen tehtävän.

Kirjoitusprosessin kulku

Artikkelin kirjoittaminen on sekä vaativa että palkitseva tehtävä: se edellyttää kirjoittajilta sekä huolellista perehtymistä kirjallisuuteen että oman aineiston kokoamiseen, tulkintaan ja tutkimuseettisiin kysymyksiin liittyviä ratkaisuja. Toisaalta se myös tarjoaa tekijälleen mahdollisuuden tuoda esiin hankkimaansa tietämystä ja tekee tilaa kokemusasiantuntijoiden äänelle. Näin tässä kuvattu kirjoitustehtävä antaa eväitä vaikuttavaan viestintään myös työelämässä.

Opiskelijoiden kirjoitustyö eteni talvisesta orientaatioluennosta kevään kommenttikierrosten kautta artikkelin viimeistelyyn kesän kynnyksellä. Alussa he muodostivat kirjoittajaryhmänsä, ja kukin ryhmä sai yhden kokemusasiantuntijan yhteystiedot haastattelun sopimista varten. Ennen haastattelua opiskelijoita ohjattiin

tutustumaan desistanssia käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen ja suunnittelemaan omat haastattelukysymyksensä sen pohjalta. Ryhmille tarjottiin jatkuvaa kirjoittamisen ohjausta, johon kuului näiden kysymysten läpikäynti ennen aineiston hankintaa sekä ohjaavien opettajien kommenttikierrokset kirjoitustyön aikana.

Opiskelijoita opastettiin siihen, että jo artikkelin ensimmäinen versio olisi kokonainen, vaikkei viimeistely teksti. Tämän jälkeen toimituskunta vielä luki tekstit, ehdotti muutoksia, varmisti kunkin haastateltavan kohdalla riittävän anonymisoinnin ja huolitteli tarvittaessa kieliasua. Haastateltavat lukivat valmiit tekstit, ja niihin tehtiin lopuksi vielä kokemusasiantuntijoiden pyytämät muutokset ja tarkennukset. Jo ensimmäisistä versioista kävi ilmi, että kirjoittajat olivat jäsenelleet ja tulkinneet haastatteluaineistoa varsin eri tavoin.

Narratiivi rakentaa identiteettiä

”Kiivettyään aidan yli puistoon Jarkka oli tavannut siellä poikia, jotka olivat makoilleet maassa päihtyneenä ja kertoneet katselevansa pilvistä kuvia. Hän oli liittynyt poikien seuraan ja siitä alkoi hänen päihteiden käyttönsä.”

Katkelma yhdestä tekstiin poimitusta haastattelusta kuvaa hyvin hankitun aineiston luonnetta: vastaukset haastattelukysymyksiin näyttävät narratiiveina, tarinoina¹, jonka yleisönä tällä kertaa ovat opiskelijat. Lyhyen otteen elokuvamainen tunnelma, tilanteen dramatiikka ja omalaatuinen, yksityiskohtainen sanoitus kiteyttävät jotain olennaista tarinasta: luodessaan kertomuksen rikollisen elämän alkuketkistä haastateltava etäännyttää tapahtumat sekä itsestään että kuulijoistaan. Olennaista ei ole se, etenivätkö tapahtumat juuri kuvatulla tavalla, vaan se, mikä niiden merkitys kertojalle on.

Narratiivisuus on laaja ja monitieteellinen käsite. Tässä kirjoitustehtävässä keskiössä olivat rikollisuudesta irrottautujien identiteettinarratiivit. Narratiivisen identiteettiteorian mukaan yksilön identiteetti syntyy, kun elämän kokemuksista muodostetaan elämäntarina, joka sen kertojalle on johdonmukainen ja merkityksellinen. Rebecca Stone käyttää tällaisesta tarinasta nimitystä *personal myth* (2016, 956), joka kuvaa hyvin kertomuksen luonnetta perustavanlaatuisen, nykypäivänäkään vaikuttavien tapahtumankulkujen heijastajana. Voidaan jopa ajatella, että identiteettimme ei luo kertomuksia itsestämme, vaan identiteettimme muodostuu siitä, millaisen kertomuksen rakennamme itsestämme kullakin hetkellä (Ricoeur 2003, Paananen 2008, 43 mukaan). Kertomusta rakennetaan jatkuvasti vaihtuville yleisöille – katkelma tämän luvun alussa vaikuttaa niin hioutuneelta, että Jarkka lienee kertonut tämän tarinan monesti, mutta hänen versionsa haastattelua tehneille opiskelijoille on kuitenkin omanlaisensa. Kertomus elää ja muovautuu vuorovaikutuksessa yleisömmekanssa (Paananen 2008, 19).

¹ [1] Käsitteet 'tarina' ja 'kertomus' erotetaan toisistaan esimerkiksi kirjallisuudentutkimuksessa. Tässä tekstissä käytän opiskelijoiden aineistosta molempia käsitteitä samassa merkityksessä.

Koska identiteettinarratiivit kehittyvät jatkuvasti, ne soveltuvat hyvin desistanssi-prosessin työkaluiksi. Tässä prosessissa nämä kertomukset palvelevat kolmea tarkoitusta: ensinnäkin ne antavat kertojalleen mahdollisuuden etäännyttää itsensä menneistä tapahtumista. Toiseksi ne saattavat auttaa rikoksettomaan käytökseen suuntaavaa löytämään merkityksen joistakin aiemmista elämänsä käänteistä. Kolmanneksi ne voivat olla apuna uuden identiteetin luomisessa. (King 2013, 152.) Nykyisiä ja tulevia onnistumisen kokemuksia edeltävät menneisyyden vaikeudet. Rikollisuudesta irrottautumista ja kuntoutumista tukee se, että kertomuksen myötä syntyvässä uudessa identiteetissä kielteinen menneisyys yhdistyy myönteisempään tulevaisuuteen. (Stone 2016, 957.)

Kirjallisuudentutkija Monika Fludernik (2002) käyttää minä-muotoisesta kertomuksesta termiä 'luonnollinen kertomus'. Se syntyy, kun kertoja käsittelee uudelleen menneisyyden tapahtumaa ja tuo sen puhumalla tähän hetkeen, ja sen merkitykset liittyvät kertojan tunteisiin. Kun saman kertomuksen sitten toistaa joku toinen kolmannessa persoonassa, eivät nämä merkitykset ole enää samat. Kun opiskelijat kirjoittavat kuulemastaan tarinasta, heidän on siis tarkasteltava tarinan merkityksellisyyttä omasta näkökulmastaan ja tehtävä valintansa sen mukaisesti.

Kertomusten ja teorian vuoropuhelu

Artikkelin tehtäväksiannossa kirjoittajilta edellytettiin sekä taustakirjallisuuden että haastatteluaineiston näkyväksi tekemistä, mutta näiden järjestystä tai keskinäisiä suhteita ei muuten määritellyt. Artikkelin osien järjestys ja jäsentely kuitenkin vaikuttivat kirjoittajien mahdollisuuksiin luoda tietoperustan ja tarinoiden välille rakenteita, jotka heijastelivat tekstin tekijöiden ajatustyötä.

Puolet kirjoittajaryhmistä nosti artikkelin alkuun haastateltavan elämäntarinan, jota saatettiin esitellä yksityiskohtaisestikin. Kirjoittajat olivat työstäneet aineistoan lähinnä juonellistamalla: tarinat etenivät kronologisesti (1), ja kirjoittajat käyttivät teksteissään erilaisia tekstin sidostamisen keinoja. Kertoja oli kohdannut yllättäviä tapahtumia ja selvinnyt niistä (2), ja tapahtumien kuvauksessa esiintyvät myös narratiivissa usein tunnistettavat hahmot, kuten sankari ja tämän auttaja (3).

(1) Pekka kasvoi lapsuutensa kuusilapsisen perheen nuorimpana. Hän kuvailee lapsuutensa ja nuoruutensa olevan kaikin puolin hyvää.

(2) Huumeidenhakumatkalla Jarkon vasen puoli halvaantui ja toisen silmä sokeutui heroiniin käytön seurauksena.

(3) Ensimmäistä kertaa Jarkka kertoo ottaneensa apua vastaan, kun – kaupungin sosiaalityöntekijä tuli häntä tapaamaan. -- Alun perin vankilassa vierailut sosiaalityöntekijä jatkoi Jarkan auttamista vapautumisen jälkeen.

Tarinoiden vetovoiman vuoksi tarinan juonellinen lähestymistapa voi olla lukijalle kiinnostava, mutta kaikki kertomuksen ominaisuudet eivät mitenkään ilmeisesti ole kirjoittajien näkökulman kannalta olennaisia. Toistamalla nk. luonnollisen

kertomuksen kirjoittajat jättävät ainakin osin tekemättä omat tulkintansa kertomuksen merkityksellisyydestä. Tästä taas saattoi seurata se, että kirjoittajat joutuvat ponnistelemaan rakentaessaan siltoja tapahtumien ja tietoperustan välille. Jos elämäntarina muodosti pitkän jakson tekstin alkuun, sen vastapainoksi uhkasi rakentua yhtä pitkä, luettelomainen teoriaosa, jonka sidokset kertomukseen jäivät lukijan rakennettaviksi.

Toimivaa keskustelua käsitteiden määrittelyn ja kertomuksellisen aineiston välille taas syntyi niissä teksteissä, joissa kirjoittajat olivat lähteneet liikkeelle käsitteistä ja jäsentäneet aineistoaan niiden pohjalta. Tässä esimerkissä (4) rikollisen elämäntavan piirteitä on kuvattu tiiviisti, ja ne rinnastuvat onnistuneesti kirjoittajien aiemmin esittelemiin käsitteisiin.

(4) Teemu on aikuisiällä rikollisuudesta irrottautumisen jälkeen pohtinut syitä omaan päihdemyönteiseen, välinpitämättömään ja rikolliseen elämäänsä.

Kutakin haastateltua kannusti rikollisesta elämäntavasta irrottautumiseen eri asia, kuten korvaushoito, uskonto, vakava sairaus, taiteelliseen toimintaan osallistuminen, liikunta tai päihdekuntoutus. Useissa artikkeleissa kirjoittajat ovatkin syventyneet omassa taustatyössään näihin teemoihin ja rakentaneet tekstien tietoperustaa näitä ilmiöitä määrittelemällä. Tässäkin onnistuneet ratkaisut perustuivat tekstin vetoketjumaiseen rakenteeseen (ks. Vuorijärvi & Boedeker 2006): teoriaa oli jäsennely pieniin osiin, ja sen rinnalla kuljetettiin otteita haastatteluista, tässä esimerkiksi suoraa sitaattia (5).

(5) Teatteritoimintaan osallistuminen tukee rikos- ja päihdetaustaisten omaa toimijuutta sekä auttaa irrottamaan heihin kohdistuvia leimoja.

”Niä just että ihmisiä mekin ollaan, et ei olla mitään että käydään kurkkuun kiinni heti tai mitään semmosta.”

Tämänkaltaisen rakenteen avulla tekstiin syntyy luontevaa vuoropuhelua. Jotta kirjoittajat onnistuivat teorian ja tarinan kuljettamisessa lomittain, heidän oli kuitenkin tehtävä valintoja: oli rohjettava rikkoa tarinan esittämistä aikajärjestyksessä,

oli maltettava karsia yksityiskohtia ja oli keskityttävä niihin tarinan piirteisiin, jotka olivat kirjoittajien oman näkökulman kannalta olennaisimpia. Eheän artikkelitekstin luomiseksi kirjoittajien piti siis etäännyttää itsensä nk. luonnollisesta kertomuksesta ja asettaa itsensä tilannetta tarkastelevan ammattilaisen asemaan. Tulkitseminen ja valintojen tekeminen on työläämpää kuin aineiston ja teorian raportoiminen omina kokonaisuuksinaan, mutta hyvin tehty ajattelutyö palkitsee sekä lukijan että kirjoittajat itsensä.

Tarinan opetukset

Opiskelijoiden artikkelit piirtävät monipuolisen kuvan sekä rikolliseen elämäntapaan kasvamisen että siitä irtautumisen prosesseista. Haastattelutilanteessa kokemusasiantuntijoilla on ollut tilaisuus identiteettinarratiivin avulla jälleen etäännyttää menneisyydestä ja kiinnittyä vahvemmin identiteettiin, johon rikollinen elämäntapa ei kuulu. Menneet tapahtumat peilaavat toisenlaista nykypäivää ja myönteisiä tulevaisuudennäkymiä.

“Nykyään hän tekee työtä vähäosaisten parissa ja pyrkii auttamaan avuntarpeessa olevia. Rankan menneisyytensä takia hän tietää, että jokainen avuntarpeessa oleva on ansainnut tulla autetuksi. Hän näkeekin, että pienenkin tuen tarjoaminen voi auttaa ihmistä suuresti vaikeassa tilanteessa.”

Jo artikkelien ensimmäisistä versioista välittyi se, kuinka voimakkaasti kokemusasiantuntijoiden kertomukset olivat vaikuttaneet niiden kuulijoihin. Kertomusten yksityiskohtiinkin ulottuvan toistamisen voi hyvin tulkita arvoksi ja arvostukseksi, jonka kuulijat ovat kuulemilleen tarinoille antaneet. Opiskelijoiden rooli kuuntelijoina ja muistiin merkitsijöinä on ollut tärkeä osa prosessia, koska se on valmentanut heitä rikostaustaisten henkilöiden lähtökohtien ymmärtämiseen. Oli myös tärkeää, että haastateltavat saivat lukea opiskelijoiden tekstit, oikoa mahdollisia väärinkäsityksiä ja pyytää muutoksia. Kun tietää toisen lukevan omaa tulkintaansa tämän kertomuksesta, voi ikään kuin kuvitella kertojan istuvan kirjoittajan olkapäällä ja seuraavan uudelleen syntyvää tarinaa. Tällainen näkökulma ohjaa opiskelijoita tulevaisuuden sosiaalialan tehtävissäkin kohti osallistavaa kirjaamista (ks. Laaksonen ym. 2011). Se suuntaa myös opiskelijoiden työtappaa siihen, että rikosseuraamusalan työssä tekstin tarkoitus ei ole diagnosoida, vaan kirjoittaminen asiakkaan kanssa yhteistyössä on yksi tapa oppia ja tietää yhdessä (Stone 2016, 958). Ymmärrys kertojen lähtökohdista ja desistanssiprosessin vaiheista antaa valmiuksia asiakkaiden tukemiseen jatkossa.

Tarinat kiehtovat ja houkuttavat toistoon. Tulevissa kirjoitustehtävissä opiskelijoita olisi kuitenkin hyvä kannustaa työstämään aineistoa rohkeasti, omaan näkökulmaan keskittyen. Tämän työtavan täydennykseksi sopii hyvin tekstin vetoketjumainen rakenne, joka tukee teorian ja aineiston vuoropuhelua. Käsillä olevasta julkaisusta voi hyvin nostaa tuleville kirjoittajille sopivia malleja – toimivia esimerkkejä ja mietittyjä ratkaisuja löytyy monia.

LÄHTEET

Fludernik, M. 2002. Towards a 'Natural' narratology. London and New York: Routledge.

King, S. 2013. Early Desistance Narratives: A qualitative analysis of probationers' transitions towards desistance. *Punishment & Society* 15(2). 147 - 165.

Kaasila, K. 2008. Eri lähestymistapojen integroiminen narratiivisessa analyysissä. Teoksessa Kaasila, K., Rajala, R. & Nurmi, K. E. (toim.) *Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä*. 41-67.

Laaksonen, M., Kääriäinen, A., Penttilä, M., Tapola-Haapala, M., Sahala, H. Kärki, J. ja Jäppinen, A. 2011. Asiakastyön dokumentointi sosiaalihuollossa. Opastusta asiakastiedon käyttöön ja kirjaamiseen. Raportti. 54/2011. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Stone, R. 2016. Desistance and Identity Repair: Redemption Narratives as Resistance to Stigma. *British Journal of Criminology* 2016 Sep, Vol. 56 (5), 956-975.

Vuorijärvi, A. & Boedeker, M. 2006. *Asiantuntijaviestintä*

Ville Antosalo, Vesa Laulumaa & Ida Linna

LÄÄKKEETÖN PÄIHDEKUNTOUTUS PÄIHTEISTÄ JA RIKOKSISTA IRROTTAUTUMISEN TUKENA

Päihteiden käytön ja rikollisuuden välillä on selkeä yhteys. Tämä näkyy muun muassa siinä, että Rikosseuraamuslaitoksen tekemällä päihdetyöllä on pitkät perinteet, ja päihdetyö on yksi tärkeimmistä vaikutuskeinoista uusintarikollisuuden ehkäisemisessä sekä henkilön onnistuneessa sijoittamisessa takaisin yhteiskuntaan (Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjaukset 2012-2016). Lisäksi useiden tutkimusten mukaan vankien terveys on huomattavasti heikompi muuhun väestöön verrattuna. Vuonna 2006 tehdyssä tutkimuksessa 94%:lla vangeista on todettu mielenterveysongelma, mukaan lukien myös päihdeongelma. Tutkimuksen mukaan päihdeongelma on todettu 84%:lla Suomen vangeista. (Kriminaalihuollon tukisäätiö 2018.) Asia selittyy osittain myös sillä, että päihteet ovat kuuluneet merkittäväällä tavalla heidän elämäänsä jo ennen vankilaan joutumista (Karsikas 2005, 60).

Tässä artikkelissa esittelemme lääkkeettömän päihdevieroituksen kaikkine etui-
neen ja tarkastelemme päihdeongelman yhteyttä rikollisuuteen aina kuntoutumi-
seen, desistanssiin eli rikollisuudesta irrottautumiseen sekä identiteettimuutok-
seen saakka. Olemme saaneet haastatella kokemusasiantuntijaa, jolla on omakoh-
taista kokemusta edellä esitetyistä teemoista.

Elämäntapana päihteet ja rikollisuus

Haastattelemamme kokemusasiantuntijan Teemun (nimi muutettu) päihdeongelmien juuret ulottuvat pitkälle lapsuuteen. Rikkinäinen ja päihdemyönteinen koti sekä epäjohdonmukainen kasvatusta olivat ohjanneet hänen elämänsä virheelliseen suuntaan. Teemun impulsiivinen käyttäytyminen lapsena harrastuksissa ja siitä seurannut epävirallisten sosiaalisten instituutioiden ulkopuolelle jääminen ajoivat hänet erilleen yhteiskunnan normeista. Hänen juomiskokeilunsa alkoivat jo puberteetti-iässä ensin alkoholilla, ja porttiteorian mukaisesti hän siirtyi kovempiin huumausaineisiin. Imppaamisen ja erilaisten pillerien käytön Teemu aloitti 13-vuotiaana.

”Ja samana päivänä kun täytin 14, alotin kovat huumeet eli annoin itelleni synttärilahjaksi iv-käytön suoraan ja siitä se tavallaan oma alamäki niin ku kunnolla alko.”

Haastattelussa kävi ilmi, että 80-luvulla aineiden hankkiminen ei vaatinut ponnisteluja. Toisella Teemun vanhemmista oli jo kontaktit rikolliseen maailmaan. Teemun kohdalla tilanne voidaan nähdä jopa oikotienä kohti päihteitä; hän oli jo valmiiksi herkästi haavoittuva, sillä hän oli syntynyt addiktioperheeseen, ja hänen oma riippuvuutensa päihteisiin kasvoi melko nopeasti. Haavoittuvalle käyttäjäryhmälle aineita markkinoidaan usein itsevarmuutta nostattavilla ja voimantuntoa kasvattavilla mielikuvilla. Alttiutta nostavat myös vaihtoehtojen vähyytys ja pahempaan syöksykierteeseen joutuminen päihteiden käytön myötä (Karsikas 2005, 67).

Riippuvuus päihteisiin vaikuttaa moniin elämän osa-alueisiin. Yksilö voi herkästi turvautua päihteisiin kestääkseen sietämättömiä asioita, käsitelläkseen hankalia tunteita tai kohdatessaan äkillisiä kriisejä, jolloin omat selviytymiskeinot ja voimavarat koetaan tilanteessa riittämättömiksi. Mielihyvän kokeminen, oman toimintakyvyn ylläpito ja vieroitusoireiden torjuminen ovat asioita, joista ajatuksellinen kiintymys päihteitä kohtaan muodostuu. (Lääkkeetön päihdevieroitus 2015.)

Teemun päihteiden rahoittamiseen tarvittiin myös ei-laillisia keinoja. Impulsiivisuus, heikko itsekontrolli ja päihderiippuvuus johtivat koulusta erottamiseen. Teemun rikosura eteni pikkuvarkauksista autovarkauksiin ja suurempiin omaisuusrikoksiin. Väkivaltainen käyttäytyminen johti ensin pahoinpitelyihin ja lopulta luotien vaihtoon poliisien kanssa. Teemu joutui ensimmäisen kerran vankilaan teini-ikäisenä, mikä oli hänen elämänsä käännekohta rikollisen identiteetin vahvistumisessa.

”90-luvulla mä olin niin ku aika välinpitämättömäs tilas. Niin ku sillai koko aika käyttäny aineita ja vähän välii oli ollu lusimassa.”

Rikollisesta elämästä oli muodostunut Teemulle tuttu ja turvallinen elämäntapa. Ihminen tekee mielellään sitä, missä hän kokee olevansa hyvä, ja Teemusta tuli ammattilainen rikosten tekemisessä. Vankilassa olo tuntui Teemusta kotoisalta, ja tuomioiden väliset ajat hän ajatteli olevansa vain lomalla siviilissä.

Teemu on aikuisiällä rikollisuudesta irrottautumisen jälkeen pohtinut syitä omaan päihdemyönteiseen, välinpitämättömään ja rikolliseen elämäänsä. Esiin hän tuo muun muassa normien ja sääntöjen puuttumisen lapsuudessa, pelkotilat hyväksynnän puutteesta, kuulumattomuuden tunteensa sekä nautinnon saamisen jännityksestä. Teemu kuvaileekin, että jännityksenhakuista elämäntyylä ja siitä seuraavaa adrenaliiniakin voi ”narkata”.

Muutosmotivaatio herää

Päihteiden käytöllä ja rikollisella käyttäytymisellä on Teemun kohdalla ollut hyvin vahva yhteys. Kun hän ei saanutkaan enää toivottua mielihyvää päihteistä ja rikollisesta elämäntavasta, alkoi ajatus elämän suunnanmuutoksesta itää. Teemu kuvaillee itseään leikkisästi ”vanhan liiton lusijaksi”. Hän tarkoittaa, että oman rikollisen identiteetin saavuttaminen on vaatinut alamaailman mentoreiden tekemää pitkää kasvatusyötä. Lopullinen sysäys oman käyttäytymisen muutokseen oli vankipopulaation ja rikollisuuden struktuurin muutos, jossa hän ei enää halunnut olla mukana.

”Mä vaan sit halusin mieluummin niin ku yrittää viel kerran muuttaa mua sen sijaan et muuttaisin muita.”

Päihteiden käytön katkaisun avuksi yksilö yleensä pyrkii löytämään mahdollisimman nopeaa, rationaalista ja itsestään ulkopuolista tahoja asioiden korjaamiseksi mahdollisimman vähäisellä vaivannäöllä. Kadotetun itsetunnon ja sisäisen voiman myötä myös avun tarve ja sen hakeminen ovat myös usein epätoivoisia. Asiaa ei pidä väheksyä, sillä oman riippuvuuden tunnistaminen ja hoidon piiriin hakeutuminen osoittavat myönteisyyttä muutokseen suhteessa omaan itseensä - ja siihen avuntarvitsijan pitäisi periaatteessa olla kyvytön. (Kuusisto 2009, 33.) Teemu kertoo kylästyneensä silloiseen elämäntyylinsä, ja hän osoitti viimeisellä vankilakaudellaan muutosmotivaation merkkejä selvittämällä omatoimisesti vaihtoehtoisia kuntoutusmuotoja. Hän pääsi Minnesota-hoitoon.

Lääkkeetön päihdekuntoutus - Minnesota-hoito

”Mul sanottiin sillon ku mä menin hoitoon et ”Teemu sä oot niin pitkään elänyt tos maailmas et muutos on sulle helppo”. Mä ihmettelin et mitä se tarkoittaa tolla ja sit se jatko et ”sun ei tarvii muuttaa kun ihan kaikki”.”

Minnesota-hoito on lääkkeettömän päihdekuntoutuksen hoitomalli, joka on kehitetty 1940-luvun lopulla USA:ssa, Minnesotan osavaltiossa. Minnesota-hoito alkaa 28 vuorokauden mittaisella perushoitojaksolla, jonka aikana potilas saa ensikosketuksen raittiuteen ja päihteettömyyteen. Perushoidon ensimmäisinä päivinä potilaalle tehdään lääkärintarkastus, jossa lääkäri voi todeta hoidon tarpeen ja kirjoittaa sairauslomaa perushoidon ajaksi. Työskentely tapahtuu ryhmissä, jolloin osallistujat toimivat peileinä toinen toisilleen. (Minnesota-hoito 2019.) Päihdeterapeutit ovat itse Minnesota-hoidon käyneitä, toipuneita päihderiippuvaisia (Rehappi 2019).

Minnesota-hoito perustuu 12 askeleen ohjelmaan, jossa viisi askelta käydään läpi perushoidon aikana. Loput askeleet käydään 11 kuukautta kestävästä viikoittaisesta jatkohoidon aikana. Perushoitojakson päivittäinen ohjelma alkaa aamuisin reilun tunnin mittaisella mietiskelyllä terapeutin ohjauksessa. Tämän jälkeen ohjelmaan kuuluu ohjattua terapiaa iltapäivään saakka. Lisäksi potilaat pitävät keskenään ilta-mietiskelyn, joka kestää vähintään tunnin. Viikonvaihteen aikana kaikki potilaat osallistuvat läheiskohtamiseen. (Minnesota-hoito 2019.)

Perushoidon viiden ensimmäisen päivän ajan potilas totuttautuu hoitoyhteisöön. Kolmannella viikolla potilas kertoo koko elämäntarinansa omassa hoitoryhmässään. Läheisviikonlopun jälkeen, perushoidon viimeisellä viikolla, potilas käy läpi päihderiippuvuutensa negatiiviset seuraukset kaikilla elämänsä eri osa-alueilla. Viimeistään tällöin hän ymmärtää sairautensa kokonaisuuden. Perushoidon jälkeen voi osallistua 48 jatkoistunnolle kerran viikossa ilman lisäkustannuksia 11 kuukauden ajan. Kuntoutuksen lisäksi jatkohoitoon voivat osallistua hänen läheisviikonlopuun osallistuneet läheisensä. Jatkohoidon tavoitteet koskevat myös läheisiä, sillä myös heille on välttämätöntä kehittää persoonallisuuttaan, kypsyä tunne-elämältään sekä voittaa takaisin itseluottamuksensa ja -arvostuksensa. (Minnesota-hoito 2019.)

Minnesota-hoito tähtää aina täysraittiuteen eikä se ole koskaan avohoitoa (Rehappi 2019). Teemun sanoin lääkkeetön hoito oli ainakin hänelle oikea vaihtoehto, sillä esimerkiksi korvaushoidossa addiktiosairautta pidetään edelleen yllä. Huono puoli on se, että yhteiskunta syrjii lääkkeetöntä hoitoa, sillä esimerkiksi korvaushoito on monin verroin lääkkeetöntä päihdekuntoutusta halvempaa. Täten korvaushoitoa suositaan ja sitä suositellaan hoitomuotona helpommin.

Lääkkeettömän päihdekuntoutuksen tukipilareita ovat myös yksilön usko kuntoutusmuotoon, omaan kuntoutumiseen sekä mahdollisimman varhainen niin sanotun normaalielämän tavoittaminen. Myönteisyys hoitoa kohtaan näyttäytyy siten, että yksilö on oman ongelman käsittelyn suhteen vastaanottavainen. (Kuusisto 2009, 33.) Keskeisintä on oman vastuun kantaminen. Lääkkeettömän päihdekuntoutuksen vaikuttavuutta voidaan mitata esimerkiksi siten, miten yksilö uskoo kyseiseen kuntoutusmuotoon. Usein oman toiminnan kausaliteettia vieritetään ulkopuolisten tahojen syyksi oman vastuunkantamisen sijasta. Lääkkeettömän päihdekuntoutuksen läpikäyneen yksilön voimaantumisen konkretia piileekin siinä, että kuntoutuja tekee aiemmin mahdottomaksi luullusta täysin mahdollisen omalla toiminnallaan. (Lääkkeetön päihdevieroitus 2015.) Usein Minnesota-hoidon läpikäyneet kuntoutuajat jatkavat itsensä hoitamista muissa vertaistukiryhmissä, kuten AA tai Na (Minnesota-hoito 2019).

Päihdevieroituksen kohdalla Teemu korostaa yksilöllisyyttä, ja hän toivoisikin yhteiskunnan huomioivan tämän kustannuksista riippumatta. Ihmisten päihdeongelma tiedostetaan yleisesti ja tietyt palvelut koetaan toimiviksi, mutta samalla niitä ajetaan alas. Päihteitä tuntuu olevan aakkosissa jokaiselle kirjaimelle omansa, ja niiden vaikutukset ovat käyttäjilleen yksilöllisiä. Niin ikään yksilölliset syyt ajavat

ihmisen päihteiden käyttöön. Siksi tuntuukin kummalliselta, että kustannustehokkuuden nojalla kuntoutujat pitäisi laittaa samaan lääkinällisen vieroituksen muotiin. Addiktiosairaiden hoito riippuvuutta aiheuttavalla lääkkeellä ei kuulosta päihdeongelman kokonaisvaltaiselta ratkaisulta, uusintarikollisuutta vähentävältä tai ongelmista kärsivien henkilöiden valmentamiselta yhteiskunnan tuottaviksi kansalaisiksi. Haasteena päihdeongelmien tutkimisessa on ollut se, että tutkimusaineistoa käsitellään useammin ongelmakäyttäjien kuin toipujien näkökulmasta. Myös tutkimuskysymysten asettelu vaikuttaa tilastointiin; tarkoittaako spontaani toipuminen täysraittiuutta vai onko mittari väljempi, kohtuukäytön salliva. (Kuusisto 2009, 32-33.)

Teemu ei tyrmää lääkkeellistä päihdevieroitusta, mutta hän kuvailee sen sopimattomaksi itselleen omasta näkökulmastaan. Jo valmiiksi addiktiosairaana hän näkee lääkkeellisen päihdevieroituksen enemmän siirtäjänä kuin ratkaisijana.

”Mun pää ei tiedä sitä et onks se saatu lääkäriltä vai ei. Mun pää ei erottele oonko mä hakenut sen kadulta tai ooks mä saanut sen lääkäriltä. Eikä mun tunne-elämä sitä erottele millään tavalla onks se niin ku laillinen vai laiton.”

Yhteisöllisyyden merkitys

Ihminen on psyko-fyysis-sosiaalinen kokonaisuus, ja moniulotteinen riippuvuus tarvitsee vastapainokseen kokonaisvaltaisen tuen. Kokonaisvaltaisen ja moniulotteisen riippuvuuden konkreettisin ja kenties vaikuttavin hoitomuoto on yhteisöllisyys. Avautuminen vieraassa ympäristössä tuntemattomille ihmisille ei aina ole helppoa, mutta toisten kokemusten kuunteleminen voi helpottaa omien ongelmien käsittelyssä. Yhteisöllisyys perustuu dialogiseen keskusteluun, jossa läsnäolijat jakavat toisilleen omia kokemuksiaan. Yhteisön antama vertaistuki mahdollistaa hyväksytyksi tulemisen tunteen, mikä onkin keskeistä yhteisöhoitomuodossa. (Lääkkeetön päihdevieroitus 2015.)

Teemun mielestä yhteisöllisyydessä tärkeimpiä ovat rohkaisu ja tuen antaminen. Myös tilanteeseen sopivalla huumorilla on oma paikkansa keskusteluissa. Tuen kautta pyritään vahvistamaan yksilöä siten, että hän kykenee kohtaamaan tulevaisuuden vastoinkäymisiä päihteisiin pakenemisen sijasta. Pidempään kuntoutuksessa olleet tai entiset asiakkaat antavat uutta, uskoa tuovaa ja toivottua kontrastia tuoreelle kuntoutujalle, kun tämä pyrkii kohti päihteetöntä elämää.

“Puhumisen lahja, niin ku se on aika kova ja se vastakohta mikä siin tulee ni ei tarvi oman pään kans ratkoo itekseen niit ongelmia.”

Sosiaalinen kuntoutus keskittyy kuntoutujan identiteetin uudelleen rakentamiseen menneisyytensä kanssa sovittelun avulla. Identiteetillä on myös merkityksellinen rooli hoitomuodon valinnalle, sillä itsensä addiktiksi mieltäminen ei sovi kaikille, ja se voi toimia jopa muuria käsiteltävän asian ympärille rakentavana elementtinä (Kuusisto 2009, 35). Tarkoituksena on, ettei yksilö vello menneisyydessä, vaan pyrkii uuden suuntansa kautta avaamaan uusia näkökulmia ja liittämään ne jatkossa osaksi omaa toimintaansa (Lääkkeetön päihdevieroitus 2015).

Kuntoutusprosessin aikana Teemu korostaa keskustelun ja kuuntelemisen taitoa. Lääkkeettömässä päihdevieroituksessa korostuvat tunne-elämän hallinta, negatiivisten asioiden käsittely ja molempien edellä mainittujen sanoittaminen. Dialogisuus ja omien tuntemusten avaaminen ovat myötävaikuttaneet Teemun kuntoutumisprosessin etenemiseen myös vastoinkäymisten äärellä. Isoin kriisi Teemun elämässä on ollut hänen elämänsä kuuluneiden, harvojen läheisten ihmissuhteiden menetykset. Kuntoutuksessa saadut uudet toimintamallit ovat mahdollistaneet sen, että kriisin tullessa Teemu ei hae helpotusta oloonsa päihteistä.

Voimaannuttava identiteetin muutos ja kokemusasiantuntijuus

Teemu tutustui jo lapsena päihteisiin ja omien sanojensa mukaan hän kasvoi rikolliseen kulttuuriin, sillä hänen äitinsä oli alkoholisti ja hän myi pimeää viinaa. Äidin tuttujen kautta erilaiset päihteet olivat helposti saatavilla. Rikollinen identiteetti oli tiukassa.

Ihmisen identiteetti voi muuttua aikojen kuluessa, kun oppii uusia toimintamalleja ja käytökseen liittyviä asioita. Teemun identiteetti alkoi aikuisiällä pikkuhiljaa muuttua siten, että hän väsyi rikolliseen elämäntapaan ja aineiden käyttöön. Teemun identiteetin kehittyminen ja desistanssin muodostuminen vahvistuivat Minnesota-hoidon ansiosta, ja silloin, kun hän vielä hoidon jälkeen joutui suorittamaan viimeisen rangaistuksensa. Teemu kertoo saaneensa lääkkeettömässä päihdevieroituksessa käytettävän terapian avulla kaivattua muutosta ajatusmaailmaansa. Terapiassa Teemu pääsi kokeilemaan erilaisia asioita, näkemään mahdollisuuksia mahdollisuuksien sijasta ja pohtimaan monenlaisia ajatusmalleja sekä näkökulmia. Lopulta Teemu ei enää kokenut kuuluvansa vankilaan eikä vankien keskuuteen. Vankila ei tuntunut enää kodilta ja turvalliselta paikalta, eivätkä entiset hyvät kaveritkaan tuntuneet enää kavereilta.

Identiteetin muutoksen ja desistanssin myötä Teemua alkoi kiinnostaa kokemusasiatuntijuus. Nyt hän haluaa omien kokemuksensa kautta auttaa päihdeistä tai rikollisuudesta eroon haluavia ihmisiä. Kokemusasiatuntijuus onkin taitoa, joka on kehittynyt henkilökohtaisen kokemuksen ja sisäistyneen tiedon myötä. Kokemusasiatuntijalla on halua ja kykyä hyödyntää kokemuksiaan erilaisissa yhteyksissä muiden parhaaksi. Kokemusasiatuntijana toimiminen on aina vapaaehtoista. (Väestöliitto 2019.) Teemu kertoo kokemusasiatuntijuuden olevan ehdottoman tärkeää esimerkiksi lääkkeettömässä päihdehoidossa, sillä hänen mukaansa vain ihminen, joka on itse käynyt läpi saman voi ymmärtää ja neuvoa kuntoutujaa. Teemun mukaan on vaikeaa tai mahdotonta kuunnella ja ottaa opikseen kirjanopineelta, jolla ei kuitenkaan ole omakohtaista kokemusta asioista ja näin ollen selaista tarttumapintaa ja käsitystä, josta kuntoutuja saisi haluamaansa vertaistukea.

Leimautumisen taakka

Kuntoutuspalveluja käyttävälle henkilölle on suomalaisessa palvelujärjestelmässä useita termejä, jotka vaihtelevat sen mukaan, mitä palveluja kukin käyttää. Sosiaalihuollossa käytetään termiä asiakas. Termi asiakas on universaali, mutta myös neutraalisuudessaan harhaanjohtava. Se poikkeaa merkittävästi esimerkiksi kaupan alan asiakas-termistä. Kuntoutuspalveluja käyttävä asiakas ei ole ”asiakas on aina oikeassa” -tapaisesti määritelty henkilö, vaan tarkempi yhteiskuntastatus määritellään hänen ongelmansa kautta. Sosiaalisia kuntoutuspalveluja käyttävä asiakas luokitellaan usein kategoriaan ”huono-osainen” tai ”ongelmankantaja”. Kaupan alalla asiakkaaksi päästään ja tullaan, mutta kuntoutuspalveluja hakeva joutuu julkisesti nöyrytmään ja tunnustamaan ongelmansa sekä joissain tapauksissa myös anomaan asiakkuutta. (Härkäpää & Järvikoski 2004, 152-153.) Termistö herättää tunteita etenkin eläessämme aikakautta, jolloin pyritään neutralisoimaan kaikki yksilöitä leimaavat käsitteet.

Leimaautumisella on yhteys myös rikolliseen käyttäytymiseen. Voi olla vaikeaa irrottautua rikollisesta elämäntavasta ja kiinnittyä yhteiskuntaan, jos esimerkiksi aiempi vankeustuomio tai rikosrekisteri estävät työ- tai opiskelupaikan saannin. Työtä

pidetään yhtenä tärkeimpänä institutionaalisista rakenteista ja työ toimii merkittävänä tekijänä yksilön liittämässä yhteiskuntaan. Henkilö motivoituu työntekoon kokiessaan itsensä merkitykselliseksi ja työ puolestaan ohjaa yksilön ajankäyttöä enemmän laillisiin toimiin. Positiivisina ilmiöinä voidaan nähdä myös pitkäaikainen työsuhde ja taloudellinen vakaus sekä työsuhteen purkamisen pelko, mikäli yksilö käyttäytyisi rikollisesti. (Aaltonen, Danielsson, Kivivuori, Näsi & Suonpää 2018, 164, 169.) Ihmiset ajattelevat helposti, etteivät halua olla rikoksentekijän kanssa tekemisissä, ja tällainen syrjintä voi pahimmillaan ajaa rikollisuudesta irti haluavan henkilön takaisin rikolliseen elämäntilanteeseen.

Teemu kokee leimautuneensa jo nuorena. Hänen vanhempansa olivat tunnettuja rikollisissa piireissä, ja omien päihdeongelmiensa ja laitostaustansa vuoksi myös häneen iskettiin sosiaalisen huono-osaisuuden leima jo elämän alkumetreillä. Lannistavan vaikutuksen sijaan leima toi Teemulle jonkinlaista ylpeyttä, eikä hän aikaisemmin elämässään kokenut tarvetta minkäänlaiselle hoidolle. Teemu oli vankeudessa, kun ajatus muutoksesta heräsi, ja sen vuoksi hän pääsi melko jouhevasti haluamaansa kuntoutukseen. Vuosikymmeniä sitten saatu leima ei tänä päivänä vaikeuta Teemun elämää. Hän on opiskellut haluamansa ammattitutkinnon ja saanut mielekkään työpaikan. Lisäksi hän tekee tärkeää ja arvostettavaa työtä muiden auttamiseksi kokemusasiantuntijana, joten myös tällä kolikolla oli toinen, merkittävä kääntöpuoli.

LÄHTEET

- Aaltonen, M., Danielsson, P., Kivivuori, J., Näsi, M. & Suonpää, K. 2018. Kriminologia. 2. painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Härkäpää, K. & Järvikoski, A. 2004. Kuntoutuksen perusteet. Helsinki: WSOY.
- Karsikas, V. 2005. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2005. Selvinpään olosta tulee hyvä fiilis; Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen. Vammala: Vammalan kirjapaino.
- Knuutti, U. 2007. Matkalla marginaalista vastavirtaan? Helsinki: Edita.
- Kriminaalihuollon tukisäätiö. 2018. Vankien terveystilanne. Viitattu 18.2.2019. <https://www.krits.fi/2018/03/vankien-terveystilanne/>
- Kuusisto, K. 2009. Päihderiippuvuudesta toipumisen eri reitit. Teoksessa Tammi, T., Aalto, M. & Koski-Jännes, A. (toim.) Irti päihdeongelmista: tutkimuksia ehkäisyn ja hoidon menetelmistä. Helsinki: Edita.
- Minnesota-hoito. 2019. Viitattu 20.2.2019. <https://www.minnesota-hoito.fi/>
- Päihdelinkki. 2015. Tietopankki. Lääkkeetön päihdevieroitus. Viitattu 18.2.2019. <https://paihdelinkki.fi/fi/tietopankki/tietoiskut/paihdeongelmien-hoito/laakkeeton-paihdevieroitus>
- Rehappi. 2019. Viitattu 20.2.2019. <https://rehappi.fi/>
- Rikosseuraamuslaitos. 2012. Päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016. Viitattu 18.2.2019. https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/6Cr2xRZTS/Paihdelinjaukset_2012-2016_RINKIIN.pdf
- Väestöliitto. 2019. Mitä on kokemusasiantuntijuus? Viitattu 20.2.2019. <http://www.vaestoliitto.fi/monikulttuuri-suus/mita-teemme/kokemusasiantuntijat/mita-on-kokemusasiantuntijuus/>

Anniina Liikala, Päivi Kempas & Maria Lampenius

USKO MAHDOLLISTI IRROTTAUTUMISEN

Pekka Matilainen kasvoi uskonnollisessa yhteisössä hyvien perhesuhteiden ympäröimänä. Artikkelimme kertoo, miten onnelliseksi kokemansa lapsuuden jälkeen Pekka ajautui askel askeleelta nuoruuden pikkukolttosista kohti aikuisuutta ja järjestäytyneen rikollisuuden sekä päihteiden täyttämää elämää. Uskovaisesta pojasta kasvoi päihteitä käyttävä ammattirikollinen, joka hyväksyi uuden elämäntapansa ja eristi samalla omantuntonsa ja moraalisensa takalalle. Tunteiden kieltäminen toimi selviytymiskeinona aina siihen asti, kunnes Pekka joutui vankilaan. Vankilassa Pekan elämään tuli syvä ahdistus, jolloin hän ei pystynyt enää hyväksymään elämässään tekemiään tekoja. Omatunto ja syyllisyydentunto palasivat. Pekka oli jo valmis kohtaamaan kuoleman ratkaisuna ongelmiinsa. Vankilalähetin kohtaaminen kuitenkin käänsi synkät ajatukset uskoksi, joka kantaa Pekkaa edelleen.

Ammattikoulusta ammattirikollisuuteen

Pekka vietti lapsuutensa Joensuussa kuusilapsisen perheen nuorimpana. Uskonto oli läsnä Pekan elämässä jo pienestä pitäen, sillä hänen äitinsä ja isänsä olivat molemmat aktiivisia toimijoita vapaaseurakunnassa. Vapaaseurakunnat ovat Suomen Vapaakirkon alaisia paikallisia seurakuntia. Vapaakirkko korostaa yksilön henkilökohtaista suhdetta Jeesukseen ja se perustaa oppinsa Raamattuun ja Apostoliseen uskontunnustukseen. (Suomen Vapaakirkko 2019a; Suomen Vapaakirkko 2019b.)

Pekan ollessa 8-vuotias, kohtasi hänen perhettään suuri suru isän kuoleman johdosta. Isän menetys oli koko perheelle kova paikka. Pekka kuvaa lapsuuttaan kuitenkin onnelliseksi ja kotoa saatuja ”elämän eväitä” riittäviksi ja hyväiksi. Pekka ei näe isän aikaisella poismenolla olevan vaikutusta siihen, että hän ajautui myöhemmin pähteisiin ja rikollisuuteen. Pekka kertoo kokeneensa, ettei hänen lapsuudestaan puuttunut mitään.

”Joskus se vaan on tosi pienestä kiinni, mihin suuntaan elämä vie”

15-vuotiaana Pekka muutti pois kotoa ja aloitti rakennusalan opinnot ammattikoulussa. Uuden koulun alku oli tietynlainen käännekohta ja käänsi uskovaisen pojan elämän uusille urille. Pekka muistelee tilannetta, jossa ensimmäisellä välitunnilla uusi luokkakaveri pyysi aiemmin tupakoimatonta Pekkaa kaveriksi tupakalle. Hän mietti asiaa omien sanojensa mukaan kolmisen sekuntia, jonka jälkeen suostui pyyntöön. Se oli Pekan mukaan jonkinlainen sysäys oman roolin kääntymiselle, eikä kukaan vanhoista kavereista ollut näkemässä, mitä hän touhusi. Ammattikoulussa vanhat kaverit jäivät ja tilalle tulivat uudenlaiset tuttavuudet. Pekka kertoo alkaneensa etsiä murrosiässä tietynlaisia miehistä esikuvaa. Miehin esikuva löytyikin uusista tuttavuuksista ja piireistä, joiden kanssa Pekka kertoo tehneensä kaikenlaisia tyhmää - ”eivät ne mitään mastermind-rikoksia olleet.” Ensimmäinen vakavampi rikos oli Pekan mukaan kellosepänliikkeen murto.

Ammattikoulua Pekka suoritti loppuksi puolisen vuotta, jonka aikana poissaoloja oli ehtinyt kertyä jo yli 300 tuntia. Koulutodistuksen sijasta hän oli saanut elämänsä uuden rikosmyönteisen kaveripiirin. Äiti oli surullinen poikansa uudesta kaveripiiristä, mutta siitä huolimatta hän oli Pekan mukaan aina ymmärtäväinen ja tarjosi tukeaan. Pekka ei koe, että kukaan olisi ohjannut häntä väärää suuntaan, vaan seikkailumielinen miehen alku hakeutui itse viettämään aikaa rikosmyönteisiin piireihin. Pekan mukaan tietynlaisen elämän ihannointi voitti lopulta uskon, vaikka juuri ennen ammattikoulun alkua Pekka oli käynyt kasteella ja tehnyt tietoisensa uskonratkaisun.

Ammattikoulun aikana Pekan elämään astuivat rikosten lisäksi myös päihteet. Alkoholia Pekka oli kokeillut ensimmäisen kerran noin 10-vuotiaana, jolloin hän joi itsensä humalaan naapurin kellarikomerossa. Tästä alkoholikokeilut eivät kuitenkaan suoraan jatkuneet. Vasta ammattikouluaikana käyttö muuttui viikonloppujuomiseksi, joka yltyi varsinkin kesäaikana lähes jokapäiväiseksi. Pekka oli jo 15-vuotiaana aikuisen miehen mitoituksessa, joten sisäänpääsy kapakkaan vanhempien kavereiden kanssa ei ollut mikään ongelma.

Huumeita (kannabista ja diatsepaameja) Pekka kokeili ensimmäisen kerran noin 15 - 16-vuotiaana. Hänen mukaansa kotikaupungissa ei kuitenkaan liikkunut paljoa huumeita, vaikka hän viettikin aikaansa tuolloin rikollispiireissä. Kovat huumeet tulivat Pekan elämään toden teolla vasta aikuisiällä. Ensimmäinen kovien huumeiden kokeilu tapahtui Pekan ollessa noin 25-vuotias, kun hän osti erään kaverinsa kanssa kokaiinia ja ekstaasia, josta alkoi ensimmäinen vähän pidempi kokeilujakso. Näihin aikoihin hän kokeili ensimmäisen kerran myös amfetamiinia. Ennen kovien huumeiden kokeilujaksoja Pekka kertoo olleensa jopa huumevastainen, mutta amfetamiinin tuoma mielihyvä voitti huumeekriittiset asenteet.

Kivivuoren (2008, 124-127) mukaan rikolliseen toimintaan mukaan lähtee yleensä sellaisia nuoria, joilla on huono itsekontrollointi sekä taipumus tyydyttää omat tarpeet nopeasti. Edwin H. Sutherlandin oppimisteorian mukaan nuoret oppivat toisiltaan ryhmissä helposti rikollisia tapoja, -normeja ja -käsitteitä. Oppimiseen vaikuttavat henkilön ikä sekä oppimiselle altistunut aika. Mitä nuorempana ja mitä pidempään oppiminen on kestänyt, sitä vaikuttavampaa oppiminen on ollut. (Kivivuori 2008, 249-256.) Pekan seikkailunhaluisuus yhdistettynä rikosmyönteiseen kaveripiiriin saattoi olla yksi tekijä, joka johti rikoksiin ja koulun keskeyttämiseen. Pekka kertoo, että hän oli sisaruksista ainut, joka ajautui rikolliselle polulle.

Ammattikoulun keskeyttämisen jälkeen Pekka tienasi elantonsa rakennusalalla. Hän kuvailee silloisen kaveripiirinsä koostuneen enimmäkseen rikollisista. Elämään kuului vahvasti rikollinen kulttuuri ja siihen kuuluvat elämäntavat. Pekka käytti huumeita ja ryhtyi myös välittämään niitä eteenpäin. Hän muutti Helsinkiin, jossa jengimaailma tuli entistä tutummaksi. Hankittavien huumeiden määrät ja niistä saadut myyntitulot suurenevät. Ns. helppo raha alkoi viedä mennessään, ja toiminta jatkoi laajenemistaan aina siihen asti, kun 29-vuotiaana Pekka sai tuomion ja hänet passitettiin vankilaan. Hän oli ollut Keskusrikospoliisin tarkkailun kohteena jo pitkään, mutta todisteita syyllisyydestä ei ollut aikaisemmin löytynyt tarpeeksi. Nyt Pekka pystyttiin yhdistämään suoraan rikoksiin, joista hänet tuomittiin ehdottomaan vankeuteen. Välitetyn huumausainemäärän ja ennakkotapausten perusteella Pekan tuomio olisi ollut noin kaksi ja puoli vuotta ehdotonta vankeutta, mutta vahvat yhteydet järjestäytyneeseen rikollisuuteen kovensivat tuomiota kuuteen vuoteen.

Jengirikollisuuteen liittyy niin sanottua sijaisrikollisuutta, jossa toisen puolesta voidaan käskystä, lahjana tai palveluksena tehdä ja teettää rikoksia. Tällainen

toiminta vahvistaa jengiin kuulumisen tunnetta, sen sisäistä hierarkiaa sekä uskollisuutta. (Kivivuori 2008, 249 - 256.) Vaikka rikollisjärjestöihin kuulumisen saattaa luoda yhteisöllisyudentunnetta ja turvaa ja kokemusta ”veljeydestä”, Pekka paljastaa rikollisen alamaailman olevan paikka, jossa jokainen vastaa vain itsestään ja lähimpiäkin ystäviä käytetään hyväksi. Hän kertoo, että tämän tyyppisestä hyvinkin itsekkeisestä ja toisia häikäilemättömästi käyttävästä ajattelumaailmasta luopuminen ja sosiaalisemman maailmankatsomuksen omaksuminen oli hänen kohdallaan pitkälti juuri uskoontulon ansiota. Lähimmäisenrakkauden voima ja yhteisön edun ajattelu on Pekan mukaan vastakohta raa’alle jengielämälle, ja muun muassa tämän osa-alueen kehittyminen on hänen mukaansa keskeistä rikollisuudesta irrottautumisen prosessissa.

Kristillisyyden Pekka oli rikollisten tekojen aikaan tietoisesti unohtanut ja painanut elämässään taka-alalle:

”Alko tulla elämä semmoseks, ettei siinä paljon omantunnontuskia halunnut kokea, sitä oli niiku kovettanut itensä ja siirtänyt syrjään eikä sitä ajatellut, eikä se näytellyt oikeestaan minkäänlaista osaa elämässä”.

Vankilassa Pekka joutui pysähtymään omien aitojen ajatuksiensa äärelle ja kohtaamaan tekonsa: mieliala oli sekava ja häntä ahdisti syvästi tietoisuus siitä, mitä kaikkea siviilissä oli tullut tehtyä. Vankeuden alkuaikana Pekka käytti myös paljon lääkkeitä ja huumeita, joka johti lopulta niin syvään ahdistukseen, että Pekka ajatteli, ettei ole mitään muuta vaihtoehtoa kuin kuolema.

”Mä ajattelin, ettei ole mitään muuta ulospääsytietä kuin päättää päivänsä siihen.”

Uskon löytäminen uudelleen

Suuren ahdingon hetkellä vankilaan saapui kuitenkin viikonlopun ajaksi hengellistä työtä tekevä vankilälähetä. Vankilälähetä on seurakunnan lähettämä ja kouluttama henkilö, joka pitää tilaisuuksia, kohtaa vankeja kahden kesken sekä toimii osana heidän tukiverkostoaan kuntoutumisprosessissa (Helluntaiseurakuntien Vankilatyö 2012). Vankilälähetä kohtasi kovasti ahdistuneen Pekan ja ulospääsytie menneistä alkoi aueta. Pekan puolesta rukoiltiin ja synnit julistettiin anteeksiannetuiksi, ja yhtäkkiä hän koki jonkinlaisen kaikesta vapautumisen tunteen. Seuraavana aamuna Pekka oli omien sanojensa mukaan kuin uusi mies, eikä hän kokenut enää minkäänlaisia mielitekoja lääkkeisiin tai huumeisiin. Myös kaikki vihan ja katkeruuden tunteet sekä muita halveksivat asenteet olivat poissa: uusi ajattelutapa ihmisiä ja koko maailmaa kohtaan oli alkanut aueta. Kaikki tämä tapahtui vain yhdessä yössä ja Pekan mukaan ”se oli kerrasta poikki”. Pekka koki vapautuvansa riippuvuuksistaan ja menneisyyden kahleistaan sekä koki saavansa uuden mahdollisuuden elämäänsä.

Evankelis-luterilaisen kirkon antamien oppien mukaan ihminen pelastuu, kun hänen menneessä elämässään tehdyt synnit sekä virheet annetaan anteeksi. Tällöin aiemmat teot eivät enää vahingoita heitä, ja vaikka yhteiskunnan on vaikea tai jopa

mahdoton antaa joitakin asioita anteeksi, Jumala antaa anteeksi kaiken. (Maruna, Wilson & Curran 2006, 177 - 180.) Tämä asia voi olla rikoksen tehneelle vangille erityisen merkityksellinen. On pystyttävä päästämään irti menneestä ja antamaan anteeksi itselleen, että voi jatkaa elämäänsä. Pekan täyskäänöksen yksi ratkaiseva tekijä oli, että hän uskoi saaneensa tehdyt synnit anteeksi ja ennen kaikkea hän antoi itselleen anteeksi. Hän oli löytänyt uskon uudelleen vietettyään vankilassa vajaan vuoden. Pekan kohdalla uskoontulo vankilassa tarkoittaa enemmänkin herätystä kuin kokonaan uskoon kääntymistä hänen uskonnollisen lapsuudenkotinsa ja historiansa takia. Hän heräsi uudelleen siihen, mitä elämä voisi olla parhaassa muodossaan. Pekka alkoi käydä vankilassa järjestettävissä hengellisissä tilaisuuksissa ja ryhmissä. Hän kertoo, että vankeuden aikainen uskossa kasvaminen teki hyvää ja auttoi rikollisuudesta irrottautumisessa. Hän kokee, että vankila tuki ja mahdollisti uskonnonharjoittamista hyvin. Myös eri vapaaehtoistahot, kuten esimerkiksi vankilälähetit, olivat tärkeä tuki hengellisessä kuntoutumisessa.

Vankeuslain (767/2005) 11. luvun mukaan vankilan tuleekin tarjota vangeille mahdollisuuksien mukaan jumalanpalveluksia sekä muita uskonnollisia tilaisuuksia. Vangeilla tulee olla myös mahdollisuus tavata oman uskontonsa edustajaa, pappia tai sielunhoitajaa. Mahdollisuus luottamukselliseen kahdenkeskiseen keskusteluun sielunhoitajan kanssa on taattava vankilassa kaikissa olosuhteissa. Vankiloissa järjestetään säännöllisesti jumalanpalveluksia ja muuta hengellistä toimintaa, joihin vankilan on tarjottava asianmukaiset ja toimivat tilat. Uskonnollisiin tilaisuuksiin pääsy voidaan estää vain erityistapauksissa. Uskonnonharjoittamisen edellytysten ylläpitäminen on vankiloissa vankien sielunhoidon keskeinen tehtävä, jonka toteutumista turvaavat Suomen oman lainsäädännön lisäksi myös kansainväliset sopimukset. (Rikosseuraamuslaitos 2019; Vankeuslaki 767/2005.)

Siitä, miten uskonnolliset hoito-ohjelmat vaikuttavat vankeudessa, on hyvin vähän kriminologisia tutkimuksia. Marunan, Wilsonin ja Curranin kirjoittama artikkeli ”Why God Is Often Found Behind Bars?” perustuu 75:n Englannissa ja Yhdysvalloissa haastateltujen miesvankien kertomuksista saatuihin aineistoihin. Vangit kertoivat omia näkemyksiänsä siitä, miksi he olivat kääntyneet uskoon ja ennen kaikkea siitä, miten uskoontulo oli heitä vankeudessa ja ylipäätään elämässä auttanut. Artikkelin mukaan vankilassa uskoontulo voi toimia häpeän hallinnan välineenä ja yhtenä selviytymiskeinona vankila-ajasta. Se voi mahdollistaa vangille myös uuden identiteetin luomisen, henkisen voimaantumisen ja tuoda vankeudelle toisenlaisen merkityksen. Lisäksi vangeilla saattaa olla tuomion aikana aikaa miettiä elämän perusksymyksiä, kuten kuolemaa, elämän tarkoitusta sekä omaa asemaansa maailmassa.

Vankien mukaan uskoontulo ratkaisi heidän tunteidensa ristiriitoja sekä yhteinäisti heidän hajallaan olevaa minuuttaan. Usko voi parhaimmillaan myös luoda uutta identiteettiä rikollisstatuksen tilalle sekä voimaannuttaa ja auttaa vankia antamaan itselleen anteeksi. Myös tulevaisuuteen katsominen voi olla helpompaa uskoontulon myötä. Artikkelissa vangit kertovat myös, että vankilaan joutuminen oli osa Jumalan suunnitelmaa, yksi merkittävä osa elämää. Vangit kertoivat, että

uskoontulo on luonut vankeudelle tarkoituksen. Uskoon tulleet vangit ajattelivat myös, että vankeus oli ollut Jumalan toive. He uskoivat siihen, että me kaikki olemme yhtä arvokkaita Jumalan edessä. Tämä saattoi tuoda vangeille keinon selviytyä vankeudesta ja sen mukana tuomista kriiseistä. Yleisen käsityksen mukaan yksilön tekemät elämänmuutokset toteutuvat hitaasti, mutta uskoontulo vankeudessa voi kääntää elämän suunnan nopeastikin. Artikkelissa haastatellut uskoon tulleet vangit kuvailevat tapahtumaa muun muassa ”uudelleen syntymäksi”, he tuntevat Jumalan ohjaavan heitä tekemään erilaisia valintoja. (Maruna, Wilson & Curran 2006, 161 - 177.)

Kun vanki tulee uskoon, hänen oman elämänsä tavoitteet ja identiteetti muuttuvat. Tavoitteet ja identiteetti ovat ihmisen tärkeimpiä tekijöitä elämässä. Ne määrittelevät paljon sitä, mihin asioihin ihminen tulevaisuudessa panostaa. Vankilassa monet alkavatkin kyseenalaistaa omaa identiteettiään. Etunimen sijaan ihmistä kutsutaan sukunimellä tai yleisesti vangiksi. Laitokseen joutuessaan ihminen alkaa miettiä menettämäänsä sosiaalista asemaansa, elämän tarkoitusta sekä omaa tulevaisuutta. (Maruna, Wilson & Curran 2006, 161-166.) Näin kävi myös Pekan kohdalla: hän alkoi vankeuden aikana pohtia omaa identiteettiään, elämänsä tarkoitusta ja tekemiään rikoksia. Hän löysi vankeusaikana uskon uudelleen, mikä toi välittömän muutoshalun rikoksettomaan ja päihtettömään elämään. Uskon merkitys korostuukin yksilön elämässä usein juuri suurten kriisien keskellä (Lehtonen 2009, 56).

Pekka kertoo jo vankeuden aikana tehneensä valinnan, ettei ole enää yhteydessä rikoksia tekeviin ystäviinsä ja alkoi olla jälleen tiiviimmin yhteydessä perheeseensä. Hän aloitti lisäksi läheisessä vapaaseurakunnassa käymisen ja heidän toimintaansa osallistumisen. Pekka vapautui vankilasta 32-vuotiaana vietettyään siellä kolmisen vuotta. Hän asettui siviiliin uudelle paikkakunnalle ja aloitti uuden elämän. Vaikka päätös irrottautua vanhoista elämäntavoista tapahtui hetkessä, uuden ei-rikollisen identiteetin kehittyminen vaati Pekan mukaan paljon aikaa ja itsetutkistelua. Hän kuitenkin kertoo, että jo vapautumisen aikaan hänellä oli niin vakaa tasapaino ja rauha mielessään, etteivät rikolliset elämäntavat olisi tulleet enää kysymyksenkään, vaikka oman identiteetin rakennus olikin kesken. Itsensä näkeminen ja tunnistaminen uudenaikaisena ihmisenä tapahtui Pekan mukaan vähitellen ja lopulta vuosia vankilatuomion jälkeen hän alkoi nähdä itsensä muunlaisenakin ihmisenä kuin ”entisenä kamankäyttäjänä ja vankina”. Pekka kertoo, että oman itsensä ja arvojensa tutkistelu on prosessi, joka jatkuu vielä tänä päivänäkin.

Irti rikollisuudesta ja toisten auttajaksi

Vapauduttuaan vankilasta Pekka toimi yrittäjänä liki kymmenen vuotta, kunnes häntä pyydettiin Viadia ry -järjestöön töihin. Viadia ry:n tehtävänä on Suomen Vapaakirkon arvoihin pohjautuva valtakunnallinen diakoniatyö, jonka tavoitteena on palvella Jumalaa, auttaa lähimmäistä ja levittää diakonista liikettä niin Suomessa kuin ulkomailla. Viadia tekee työtä muun muassa monikulttuurisuuden, vanhusten, vammaisten ja päihdeongelmaisten kanssa sekä tarjoaa ruoka-apua sitä

tarvitseville. Lisäksi tehtäviin kuuluu myös vankila- ja kriminaalityötä, jonka tavoitteena on auttaa rikostaustaisia ihmisiä kiinnittymään takaisin yhteiskuntaan. (ViaDia ry. 2019) Pekka kertoo pohtineensa elämäänsä, ja on sitä mieltä, että hengellinen johdatus sai hänet liittymään mukaan Viadian toimintaan. Hän ryhtyi tapaamaan vankeja, jotka halusivat tukea siviiliin pääsyyn, ja huomasi, että muita auttamalla myös hänen oma identiteettinsä muuttui ja samalla etäisyys rikollisuudesta jatkoi kasvuaan.

Nyt, lähes kaksikymmentä vuotta vankilasta vapautumisensa jälkeen, Pekka on edelleen muutoksen ja kasvun polulla. Hän toimii Viadia Pirkanmaa ry:n toiminnanjohtaja sekä Suomen vapaakirkon vankilatyön yhdyshenkilönä auttaen vankeja ja rikostaustaisia. Hän käy vankiloissa tapaamassa vankeja, toimii tukihenkilön roolissa sekä järjesteele asuntoja ja ohjaa rikostaustaisia rikoksettomaan elämään. Pekan kanssa yhteistyösuhteeseen päästäkseen ei tarvitse olla uskossa, vaan Viadia pyrkii myös tukemaan ja asuttamaan niitä vankeja ja rikostaustaisia, jotka jäävät muiden sosiaalipalvelujen ulkopuolelle. Pekka tekee yhteistyötä myös oikeusministeriön kanssa, toimii asiantuntijana sekä tekee vaikutustyötä parantaakseen vapautuvien vankien sosiaalista asemaa. Tällä hetkellä vaikutustyö tapahtuu järjestöpuolella, mutta Pekka paljastaa haaveekseen halun vaikuttaa tulevaisuudessa myös poliittisesti. Paljon on ehtinyt tapahtua sille Pekalle, joka mielsi aikaisemmin itsensä kriminaaliksi. Hän muistelee menneisyydessä kohtaamaansa keskusrikospoliisin hänelle osoitettuja sanoja: ”Kyllä Pekka kun sinäkin käyttäisit tuon kaiken energias oikein nii vaikka mitä hyvää vois tulla”. Pekan tarinaa kuunnellessa välittyi vahva tunne siitä, että juuri sitä hän on nyt tekemässäkin - täydellä sydämellä.

Rikollisuudesta irtautuminen

Rikollisuudesta irtautumisen eli desistanssin voidaan nähdä tapahtuvan monin eri tavoin. Desistanssia voidaan käsitellä niin rikollisuuden määrän, vakavuuden, kuin monimuotoisuuden kannalta. Rikollisuudesta irtautuminen mielletään yleensä pitkäaikaiseksi prosessiksi, jonka alkuun voi kuulua rikollista toimintaa. Ennen lopullista desistanssia rikollinen toiminta vähenee tai se ei ole niin vakavaa kuin aiemmin. Rikollisen toiminnan lopettamiseen voidaan todeta olevan monia syitä, joista yleisimmät lienevät ikääntyminen, tärkeän parisuhteen tai työn aloittaminen, oman itsekontrollin taso sekä opiskelujen aloittaminen. Aikuistuuessa rikollinen käyttäytyminen yleensä vähenee ihmisen kehittyessä niin henkisesti kuin fyysisestikin. Tutkimuksissa on todettu, että jos rikollinen käyttäytyminen jatkuu aikuistumisesta huolimatta, voi ihmisen aikuistumiskehityksessä olla silloin viivästyistä tai muita ongelmia. Desistanssiin vaikuttavat yleensä siis ihmisen omat sisäiset tekijät yhdessä ulkoisten vaikuttajien kanssa. (Tyni 2015, 66 - 67.)

Pekka on sitä mieltä, että uskoontulo ei suinkaan ole ainoa tapa irrottautua rikollisuudesta. Usko huomiseen ja erilaiseen tulevaisuuteen voi lähteä myös muista tekijöistä. Pekka kertoo, että on huomannut päihteidenkäytön yhteyden rikollisuuteen, joten päihteistä tulisi hänen mukaansa pyrkiä pääsemään irti aina ensimmäisenä.

Kun päihteidenkäytön tuoma vastuuton käytös ja riippuvuuden rahoittaminen rikollisella toiminnalla poistuu, on Pekan mukaan paremmat mahdollisuudet irrottautua myös muusta rikollisuudesta. Irtautuminen rikollisuudesta on mahdollista, muttei helppoa. Kaikille irtautumiseen auttavat yksilöllisesti eri asiat, ja Pekalle irtautumisen mahdollisti uskon tuleminen.

Oli syy rikollisuudesta irrottautumiseen mikä tahansa, tulee ihmisellä olla oma tahto ja mahdollisuus uudenlaiseen elämään. Pekalla uskoontulon myötä tuli halu muuttua, mutta myös oma tahto voi edeltää uskoontuloa, tai ne voivat ilmetä samaan aikaan omaa maailmankatsomusta työstäessä. Miten sitten yhteiskunta voi tukea tätä muutosta? Pekka kertoo, että hänen mielestään on tärkeää ”Tarjota jotain vähintäänkin yhtä houkuttelevaa tilalle, mutta terveellä tavalla”. Usein tämä tarkoittaa sitä, että kun ihminen luopuu rikoksista, hän samalla joutuu luopumaan mahdollisen toimeentulon lisäksi arkielämästään ja usein myös ystäväpiiristään. Tällöin on tärkeää, että nämä elämän perustarpeet voidaan täyttää jollain muulla. Viadian toiminnassa tämä tarkoittaa sitä, että toimeentulon hakemisessa autetaan, keksitään päiviin jokaiselle hyödyllistä ja mielekästä tekemistä ja läheisten poissaolon jättämän aukon tilalle tulee seurakunta, joka tukee elämän eri osa-alueilla.

Rikollinen ajattelutapa ei kuitenkaan muutu hetkessä, vaikka varsinaiset rikolliset teot loppuisivatkin. Oma identiteetti ja tapa katsoa maailmaa rakentuvat ja muuttuvat koko elämän ajan. Pekka kertoo esimerkkinä, että aiemmin ns. rikollisen mieli hallitsi arkea. Kaupassa käydessään Pekka katsoi ensin valvontakameroiden sijainnit ja kävellessään kadulla hän skannasi koko ajan mielessään, onko poliiseja lähetyvillä. Nämä asiat tapahtuivat automaatioina ja niiden tilalle uusien, usein tiedostamattomien havaintojen ja huomioiden kiinnittäminen muihin asioihin vei ennen ja vie edelleen aikaa. Vielä enemmän vie aikaa se, miten itsestään ajattelee. Jokainen näkee itsensä omalla tavallaan ja se ei välttämättä ole samoin kuin muut. Se, että identifioi itsensä jonain muuna kuin entisenä vankina, väkivaltaisena, huumeriippuvaisena tai viranomaisvastaisena on pitkä prosessi, joka usein jatkuu läpi elämän. Pekan desistanssi kuulostaisi alkaneen yhdessä yössä. Oma identiteettiä tuskin kuitenkaan kukaan voi muuttaa yhdessä yössä, kun kyseessä on niin suuret elämän ääripäät. Jotain erityistä sinä yönä kuitenkin tapahtui, mikä Pekan kokemuksen mukaan herätti välittömän halun irtaantua rikollisesta elämäntavasta ja päihteidenkäytöstä.

Vaikka tutkimuksellista näyttöä uskoontulon ja desistanssin välillä ei olekaan, on uskoontulon kautta moni vangeista päässyt irti päihteistä sekä rikollisesta elämäntavasta. Myös tämän näkemyksen kannalta onkin tärkeää, että kaikilla vangeilla on mahdollisuus tutustua hengellisyyteen sekä lailla taattu oikeus oman uskon harjoittamiseen osallistumalla jumalanpalveluksiin, hartaushetkiin ja mahdollisuuteen tavata oman uskontokuntansa sielunhoitajaa tai muuta edustajaa (Vankeuslaki 2005/767). Uskon tulisi olla vangin mukana tukena myös hänen vapauduttuaan, niin asunnon saamisen kuin muutenkin elämän alkuun auttamisen kannalta. Vapautunut vanki voi parhaimmillaan saada uskosta sisältöä elämäänsä niin, ettei paluu rikollisille poluille enää kiinnosta.

Lopuksi

Perimällä ja ympäristöllä on merkitystä meidän jokaisen elämäntaipaleella. Lapsuuden, nuoruuden ja aikuisuuden elämäntilanteet sekä kokemukset ja teot muokkaavat meistä ihmisen, joka olemme nykyisin. Kannamme tätä kokonaisuutta mukamme koko elämämme ajan. Äkkinäisten elämäntilanteiden ja suurten muutosten edessä etsimme keinoja muutoksista selviämiseen. Selviämiseen on niin monta tietä kuin on kulkijaakin. Onkin tärkeää löytää se oma tekijä, joka mahdollistaa muutoksen parempaan. Toiselle se voi olla näytteleminen, toiselle musiikki, toiselle jooga ja toiselle se on usko. Pekan tarina kuitenkin herättää toivoa ja muistuttaa, että valo todella paistaa tunnelin päässä, jos sinne on itse vain valmis katsomaan.

LÄHTEET

Aaltonen, M., Danielsson, P., Kivivuori, J., Näsi, M. & Suonpää, K. 2018. Kriminologia. Helsinki: Gaudeamus.

Kivivuori, J. 2008. Rikollisuuden syyt. Jyväskylä: Gummerus.

Lehtonen, T. 2009. Uskonnon yhteisöllisestä merkityksestä ja tehtävästä. Teoksessa Heikkilä, J.-P., Hyypä, H & Puutio, R. (toim.) Yhteisöjen luno. Systeemisiä kytketyksiä. Metanoia Instituutin julkaisu. Oulu: Metanoia Instituutti.

Maruna, S. Wilson, L. & Curran, K. 2006. Why God Is Often Found Behind Bars. Research in Human Development 3/2006, 161 - 184. Luettu 10.2.2019. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15427609.2006.9683367>

Rikosseuraamuslaitos. 2019. Luettu 26.3.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/vangintukeminen.html>

Suomen Vapaakirkko. 2019a.

Luettu 20.2.2019.

<http://www.svk.fi/tunnustus/>
Suomen Vapaakirkko. 2019b.

Luettu 21.2.2019.

<http://www.svk.fi/yleisesittely/>

Tyni, S. 2015. Vankeinhoidon vaikuttavuus. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos. Luettu 10.2.2019.

https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/l1CTvAnMd/RISE_1_2015_

ViaDia ry. 2019. Luettu 21.2.2019.

<http://www.viadia.fi/>

Vankeuslaki 2005/767. Luettu 10.2.2019.

<http://www.finlex.fi>

Helluntaiseurakuntien Vankilatyo.

2012. Luettu 16.3.2019.

http://www.helluntaiseurakunta.fi/filebank/13221-Vankilatyoeseite_2012.pdf

Julia Kurvinen, Riikka Lantta, Rosa Virmajoki & Emmi Westerberg

URHEILU KUNTOUTUMISEN PERUSTANA

Kun lapsena leikittiin polee ja rofee, Jarkko valitsi aina rosvon roolin. Rosvon ura oli Jarkon lapsuuden unelma, jota hän lähti toteuttamaan hyvin nuorena irtisanoutuen yhteiskunnasta ja sen säännöistä. ”Nuoren miehen oli helppo noudattaa kadun lakeja”, Jarkko muistelee, lisäten, että rikolliseen elämäntapaan kuului myös runsas päihteiden käyttö. Päihteet ja rikollisuus ajoivat Jarkon vuosien vankilakierteeseen.

Jarkko on ollut lapsesta asti liikunnallinen. Hän harjoitteli tavoitteellisesti nyrkkeilyä valmentajan kanssa, mutta lupaava nyrkkeilyura jäi jo varhain. Hänen rikollinen uransa alkoi 17-vuotiaana, kun hänelle tarjoutui mahdollisuus salakuljettaa armeijakavereilleen kannabista Tanskasta. Näin hän tienasi itselleen ”sotkurahoja”, ja huomasi pian, että salakuljetuksella voi tienata enemmänkin.

Armeijan jälkeen Jarkko alkoi käyttää amfetamiinia ja heroiniä, joita hän myös salakuljetti Suomeen. Salakuljetusmatkallaan Hollannissa heroiniin käytöstä seurasi Jarkon kehon vasemman puolen halvaantuminen ja toisen silmän sokeutuminen. Seurauksista huolimatta hän ei nähnyt päihteidenkäyttöään ongelmana eikä tarttunut sairaalan hoitohenkilökunnan suosittelemaan päihdehoitoon. Muistellessaan tapahtumaa Jarkko ymmärtää, kuinka vinoutunut hänen ajatusmaailmansa on tuohon aikaan ollut. Rikokset ja päihteiden käyttö johtivat Jarkon ensimmäisen kerran vankilaan 23-vuotiaana. Hän uskoo vankilatuomion katkaisseen senhetkisen syösykierteen. Vankilassa Jarkko kuitenkin tutustui vanhempiin rikollisiin, joilta hän oppi rikostekniikoita ja rikosmyönteisiä asenteita, jotka vahvistivat hänen omaa rikollista identiteettiään. Vapauduttuaan hän jatkoi rötöstelyä ja päihteiden käyttöä entiseen tapaansa.

“Jos sä oot rapakuosissa, ni ei sun päähän ole kunnossa”

Urheilulla on ollut Jarkolle erilaisia merkityksiä riippuen hänen elämäntilanteestaan. Nuorena nyrkkeilytaidoista hyötyi kaduilla ”Hakiksen jengissä”, kun taas vankilatuomioiden aikana piti käydä salilla mielen ja ulkonäön vuoksi. Jarkko pyrki

pitämään liikunnan osana elämäänsä tuomioiden välissäkin, mutta päihteiden käytön takia liikunta jäi taka-alalle. Motiivit liikunnan harrastamiselle saattavatkin olla tietoisia tai tiedostamattomia ja muokkautua elämänkaaren eri vaiheiden mukaan. Motivaatio vaikuttaa liikunnan intensiteettiin, sen määrään ja liikuntaharrastuksen keston. (Rintala, Huovinen & Niemelä 2012, 38-39.)

Jarkko painottaa liikkuvansa nykyisin erityisesti psyykkisen hyvinvoinnin vuoksi, sillä kuntoillessaan hän tyhjentää mielensä päällä olevat asiat. “Jos sä oot rapakuoissa, ni ei sun pääkään ole kunnossa”, Jarkko toteaa. Ajatus siitä, että terve mieli asuu terveessä kehossa, on peräisin jo antiikin ajalta (Vilen, Leppämäki & Ekström 2002, 266). Liikunta auttaa purkamaan ahdistusta ja stressiä, sekä helpottaa itseilmaisemista. Sitä käytetään nykyään myös terapeuttisena hoitomenetelmänä. (Turhala & Kettunen 2006, 13; Rintala, Huovinen & Niemelä 2012, 25.) Jarkko kertoo, ettei treenauksen aikana juurikaan jutella, mutta liikunnan jälkeen on helpompi puhua vaikeammistakin asioista.

Jarkon keho on ollut kovilla useiden tapaturmien johdosta, joten hänelle liikunnan harrastamisella on merkittävä rooli kropan kunnossa pysymisessä. Hän kertoo “tappelevansa aikaa vastaan” ikänsä puolesta. Liikunnalla on monenlaisia vaikutuksia ihmisen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin. Se lisää fyysistä toimintakykyä ja ylläpitää sitä koko elämänkaaren ajan. Arjessa jaksaminen paranee fyysisen kunnan kohentuessa. (Rintala, Huovinen & Niemelä 2012, 25.)

Päihteettömiltä osastoilta yhteisökuntoutukseen

Rikoksilla ja päihteiden käytöllä on vahva yhteys, sillä Suomessa suurin osa rikoksista tehdään päihteiden vaikutuksen alaisena. Päihdetyö on merkittävä osa vankilassa tehtävää työtä, vaikka vankilat eivät ole varsinaisia kuntoutuslaitoksia. Vankilassa tehtävällä päihdetyöllä pyritään vaikuttamaan sekä uusintarikollisuuteen että edesauttamaan vankien palaamista yhteiskunnan osallisiksi jäseniksi. Päihdekuntoutukseen voi osallistua lähes kaikissa vankiloissa, ja käytössä on

erilaisia päihdekuntoutusohjelmia, jotka voivat olla joko ryhmämuotoisia tai yksilökeskusteluja. Useimmissa suljetuissa vankiloissa on kuntoutusta edistäviä sopimusosastoja, joissa vangit ovat sitoutuneet päihdeettömyyteen. Vankiloissa on mahdollisuus myös osallistua kuntoutumista tukevaan vertaisryhmätoimintaan, kuten AA- ja NA-ryhmiin. (Rikosseuraamuslaitos 2012, 5 - 30.)

Jarkko on yrittänyt raitistua useasti vankilatuomioiden yhteydessä. Vankila on mahdollistanut hänelle osallistumisen erilaisiin päihdekuntoutusmuotoihin. Hän on ollut päihdeettömillä osastoilla ja käynyt pitkäkestoisen Kisko-yhteisöhoitokuntoutuksen. Kisko-hoidon aikaan Jarkko oli kaksi vuotta raittiina ja yritti sitoutua Nimettömien Narkomaanien ryhmiin. Raittius ei kuitenkaan kantanut siviilissä, sillä Jarkolla ei ollut kokemusta selvinpäin elämisestä vankilan ulkopuolella. Työttömyys ja elintason ylläpitämisen vaikeudet ajoivat Jarkon takaisin rikolliseen maailmaan. Yhteydet vanhoihin rikollisiin tuttaviiin eivät myöskään missään vaiheessa olleet katkenneet.

Ennen viimeistä tuomiotaan Jarkko perusti ulkomailla yrityksen, joka ei kuitenkaan ottanut tuulta alleen. Epätoivoisena hän ryhtyi jälleen myymään huumeita. Ulkomailla ollessaan Jarkko joutui liikenneonnettomuuteen ja loukkaantui vakavasti. Kuntouduttuaan onnettomuuden aiheuttamista vammoista hän palasi Suomeen ja suoritti lyhyen vankeusrangaistuksen. Tämän jälkeen Jarkko yritti vielä kerran toteuttaa unelmaansa ja tehdä rahaa rikollisuudella. Unelman tavoittelu kuitenkin vei Jarkon espanjalaiseen vankilaan.

Espanjassa Jarkko tarttui mahdollisuuteen metadoni-korvaushoidosta. Korvaushoito loppui kuitenkin kuin seinään, kun Jarkko siirrettiin suorittamaan tuomiotaan Suomeen. Opioidikorvaushoidon arvioinnin jälkeen Jarkko olisi saanut jatkaa korvaushoidossa. Hän päättikin toisin ja siirtyi päihdekuntoutusosastolle, jossa vertaistuen ja päihdekeskustelujen avulla hänelle syntyi omien sanojensa mukaan palava halu raitistua. Päätökseen vaikuttivat myös mieleen muistuneet AA-kummin parinkymmenen vuoden takaiset sanat edessä olevasta loputtomasta kierteestä.

Viimeisimmällä tuomiollaan Jarkko pääsi Helsingin vankilan Sörkka-yhteisökuntoutukseen. Sörkka-yhteisössä käytetyt kuntoutusmenetelmät vahvistavat itsetuntemista edesauttaen päihdeettömyyttä ja rikoksetonta elämää siviilissä (Rikosseuraamuslaitos 2015). Helsingin vankilasta Jarkko siirtyi Suomenlinnan avovankilaan ja osallistui Kuntouttavan vankityön -ohjelmaan. KuVa on Helsingin kaupungin ja Rikosseuraamuslaitoksen yhteinen ohjelma, joka sisältää kuntoutusta ja työtoimintaa ja näin edistää yhteiskuntaan integroitumista (Rikosseuraamuslaitos 2018).

Asteittaisen vapautumisen ja vertaisuuden avulla osalliseksi

Päätös rikollisesta elämäntavasta irrottautumisesta syntyi viisikymppisenä. Jarkko ajatteli, että nyt olisi iän puolesta viimeisiä hetkiä kokea toisenlaista elämää. Hän ymmärsi rikollisen maailman muuttuneen niin paljon, etteivät hänen osaamansa rikostekniikat enää riittäneet. Jarkko kertoo myös olleensa kyllästynyt ainaiseen lusimiseen. Merkittävä osa desistanssia on ollut vertaistuki. Tuomion suorittaminen avovankilassa mahdollisti käynnit vertaistukiryhmissä, kuten NA-ryhmässä ja Keijo -kokemusasiantuntijakoulutuksessa.

KEIJO-hanke on kolmen kuukauden mittainen ESR-rahoitteinen kokemusasiantuntijakoulutus rikos- ja päihdetaustaisille, ja sen järjestää Silta-valmennus, Valo-valmennus ja Laurea-ammattikorkeakoulu yhdessä. Lyhenne Keijo tulee sanoista kokemusasiantuntijuus edistämässä itsenäisyyttä ja osallisuutta. Hankkeen päämääränä on edistää koulutettavien osallisuutta yhteiskunnassa valmentamalla heitä toimimaan kokemusasiantuntijoina työelämässä ja toisaalta tarjota arvokasta kokemustietoa sosiaalialan palvelujärjestelmän kehittämiseksi. Samalla KEIJO-ryhmän jäsenet tarjoavat toisilleen vertaistukea, sillä koulutus on järjestetty ryhmämuotoisena, ja omaa tarinaa käydään ryhmässä yhdessä läpi. Vertaisuudella on erilaisia merkityksiä, ja ne riippuvat kuntoutumisprosessin vaiheesta vahvistaen aluksi voimia ja kykyä toimia. Koulutuksen myötä vertaisuus voi kehittyä keinoksi auttaa muita kokemusasiantuntijana. (Meriluoto & Marila-Penttinen 2015, 15-16.)

Kokemusasiantuntijuus voi käytännössä KEIJO-hankkeen koulutuksen jälkeen tarkoittaa esimerkiksi palvelujen kehittämistä kokemusten näkökulmasta, oman tarinan hyödyntämistä vaikkapa päihdevalistuksessa tai kuten Jarkon tapauksessa, kokemusasiantuntijuutta vertaisena toimimisessa. Koulutuksen aikana tarkoituksena on, että jokaiselle laaditaan oma polku työelämään. Jarkko aloitti kokemusasiantuntijakoulutuksen jälkeen työkokeilun Vivo ry:n päihdekuntoutusyksikkö Tarpoilassa. Jarkko toimii ohjaajana Pro-valmennus kuntoutusmallissa, joka yhdistää fyysisen harjoittelun ja päihdekuntoutuksen.

KEIJO-koulutuksen jälkeen Jarkko on päässyt valvottuun koevapauteen, joka tarkoittaa lopputuomion suorittamista siviilissä. Käytännössä koevapautta valvotaan esimerkiksi elektronisilla välineillä, tukipartion valvontakäynneillä ja ilmoittautumisilla vankilaan. Koevapauteen päästäkseen on sitouduttava päihdeettömyyteen. Jarkon kokemuksen mukaan asteittainen vapauttaminen ja koevapauden asettamat selkeät rajat tukevat takaisin yhteiskuntaan kiinnittäytymistä. Samalla urheilu on saanut jälleen sijan Jarkon elämässä, mikä tukee kuntoutumista.

Jarkon asteittaista vapauttamista voi pitää esimerkkinä Rikosseuraamuslaitoksen strategiasta, jossa pyritään turvallisesti kohti avoimempaa täytäntöönpanoa. Avoimmella täytäntöönpanolla tavoitellaan rangaistuksen vaikuttavuutta uusintarikollisuuteen, sillä yhdyskuntaseuraamuksilla pystytään vaikuttamaan rikosseuraamusasiakkaan osallistamiseen uudelleen yhteiskunnan jäseneksi vankeutta

paremmin (Rikosseuraamuslaitos 2017). Jarkon polku suljetusta vankilasta avonkilaan ja sitten valvottuun koevapauteen on mahdollistanut hänelle hiljalleen kasvavan roolin tasavertaiseksi yhteiskunnan jäseneksi.

Osallisuuden kokeminen on subjektiivista, mutta osallisuutta voidaan määritellä yhteisön, yhteiskunnan ja poliittisen osallisuuden tasoilla. Osallisuus yhteisössä on yhteisöön kuulumista esimerkiksi opiskelun, harrastuksen tai työn kautta. Se on itsensä tuntemista yhteisön tasavertaiseksi ja arvostetuksi jäseneksi. Osallisuus yhteiskunnan tasolla on kokemusta mahdollisuuksista ja oikeuksien toteutumisesta, ja sitä edesauttaa hyvä sosioekonominen asema. Poliitiikkaan liittyvä osallisuus taas merkitsee kokemustiedon huomioon ottamista yhteiskunnan rakenteissa, kuten työllisyyspalveluissa. (THL 2018.) Kuntoutumisen kannalta Jarkolle on ollut merkittävää työllistymisen tarjoama laillinen toimeentulo, säännöllinen päivärytmi ja aidosti mielekäs tekeminen. Aikaisemmilla vapautumiskerroilla hän ei ole päässyt työelämään kiinni, joten osallisuus on jäänyt vajaaksi. Osallistuminen lähtee ihmisen omasta toimintakyvystä (THL 2018).

Halu levittää liikunnan ilosanomaa

Onnistuneen työkokeilun jälkeen Jarkon on määrä jatkaa töitä palkattuna, tasavertaisena työntekijänä päihdekuntoutusyksikkö Tarpoilassa. Hän suunnittelee myös suorittavansa liikunnanohjaajan koulutuksen tulevaisuudessa. Jarkko toivoo voivansa toimia liikunnanohjaajana päihdekuntoutuksessa, sillä hän pitää fyysisen harjoittelun osuutta tärkeänä päihdekuntoutuksen onnistumisessa.

Nykyään Jarkko viettää salilla aikaa pari tuntia päivässä harrastaen crossfit-tyylistä voimaharjoittelua ja nyrkkeilyä. Kesäisin hän urheilee ulkona, ja viime syksynä Jarkko juoksi puolimaratonin. Liikunta kuuluu Jarkon arkeen myös liikuntaryhmien ohjaamisen kautta. Pro-valmennuksen lisäksi hän ohjaa vapaa-ajallaan kahdesti viikossa liikuntaryhmiä Kriminaalihuollon tukisäätöön vertaistukipiste Raittilassa. Liikunnan kautta voi tavata uusia ihmisiä, mutta se myös aktivoi itsessään vuorovaikutukseen. Liikunta on myös tapa osallistua yhteiskunnan toimintaan ja solmia tai ylläpitää sosiaalisia suhteita. (Rintala, Huovinen & Niemelä 2012, 25.) Jarkko toteaa tutustuvansa ihmisiin helpommin tekemisen, kuten treenaamisen kautta.

Jarkko myöntää liikuntaharrastuksessa olleen ajoittain addiktion piirteitä. Hän sanoo suhtautuneensa liikuntaan pakkomielleisesti ja ajaneensa itsensä taannoin ylikuntoon. Hänen on ollut haastava löytää tasapainoa treenaamisen ja levon välillä. Liikunnan harrastamisestakin voi muodostua addiktio. Jokseenkin samaan tapaan kuin muissakin addiktioissa, liikunta-addikti hakee toiminnan tuottamaa hyvää oloa, joka syntyy vapautuneista mielihyvähormoneista. Kivut ja sairastumiset eivät välttämättä saa liikunta-addiktia jättämään treeniä väliin, sillä siitä saattaa seurata syyllisyyden tunteita. (Viljamaa 2011, 94-96.) Jarkko urheilee edelleen paljon, mutta hän ei enää pode huonoa omaatuntoa väliin jääneestä treenikerrasta.

Jarkon mukaan liikuntamahdollisuudet vankiloissa ovat vähentyneet, mitä hän pitää huonona kehityksenä. Lisäksi Jarkko painottaa sitä, miten tärkeää on liikkuu ja lapsena. Nuoria pitäisi kannustaa liikkumaan enemmän lisäämällä koululiikuntaa ja tukemalla lasten liikuntaharrastuksia. Jarkko uskoo aktiivisesti harrastavan nuoren pysyvän paremmin kaidalla tiellä. ”Jos sä oot treenareitten kaa tekemisissä, ni sä oot iteki treenari ja sun ei tuu lähetty sinne kadunkulmaan leikkii kovista.” Motivaatiota liikunnan harrastamista kohtaan pidetään sosiaalistumisen aiheuttamana. Asenne liikuntaa kohtaan opitaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, niinpä liikunnallisten vanhempien lapsikin harrastaa liikuntaa. (Rintala, Huovinen & Niemelä 2012, 41.)

Jarkko on löytänyt uuden tyylin elää ja suunnittelee tulevaisuuttaan. Rikollisen identiteetin karistaminen vaatii Jarkon mukaan kuitenkin jatkuvaa työskentelyä ja arkielämän valintojen punnitsemista. Identiteetin muutosta edesauttaa kuitenkin se, että Jarkon arvomaailma ja moraalikäsitteet ovat muuttuneet. Identiteettiä määrittelee entinen rikollisuus, nykyinen vertaisuus ja ”halu jeesata muita”. Hän korostaa sisäisen hyvinvoinnin olevan tärkeämpää kuin raha ja materia.

”Fyysinen kunto ja henkinen tasapaino, ne kyllä kulkee käsi kädessä.”

LÄHTEET

- Meriluoto, T., Marila-Penttinen, L. & Lehtinen, E. (toim.) 2015. Osallisuuden ja kokemusasiantuntijuuden käsikirja. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Rikosseuraamuslaitos. 2012. Päihdetyölinjaukset vuosille 2012-2016. Luettu 23.2.2019. https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/6Cr2xRZTS/Paihdelinjaukset_2012-2016_RINKIIN.pdf
- Rikosseuraamuslaitos. 2015. Päihdeohjelmat. Luettu 26.3.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/kuntouttavatoiminta-paihdeyto/paihdeohjelmat.html>
- Rikosseuraamuslaitos. 2017. Uusintarikollisuus ja vankien määrä vähenivät vuonna 2017. Luettu 23.2.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteetjauutiset/Tiedotteetjauutiset2018/03/uusintarikollisuus-javankienmaaravahenivatvuonna2017.html>
- Rikosseuraamuslaitos. 2018. Kuntouttava vankityö -ohjelma (KuVa). Luettu 12.3.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/muusosiaalinenkuntoutus/kuntouttavavankityo-ohjelmakuva.html>
- Rintala, P., Huovinen, T. & Niemelä, S. (toim.) 2012. Soveltava liikunta. Helsinki: Liikuntatieteellinen seura.
- THL. 2018. Osallisuus. Luettu 23.2.2019. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus>
- Turhala, S. & Kettunen, S. 2006. Liiku mieli hyväksi: malleja ja kokemuksia mielen-terveyskuntoutujien liikuntatoiminnan kehittämistä. Helsinki: SMS-tuotanto.
- Vilen, M., Leppämäki, P. & Ekström, L. 2002. Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: WSOY.
- Viljamaa, J. 2011. Pakko saada. Addiktoitunut yhteiskunta. Helsinki: WSOY

Jenna Tuominen, Pauliina Viik & Marianne Kärnä

MUUTOKSEN AVAIMENA OMA PÄÄTÖS

Kun henkilö ajautuu rikoksen polulle, voi siitä irrottautumisessa olla apuna monta erilaista tekijää. Haastattelimme miestä, joka kokee, että tärkeimmässä roolissa hänen elämässään rikollisuudesta irrottautumisessa on ollut hänen oma päätöksensä. Lisäksi hän on saanut matkansa varrella tukea sosiaalialan työntekijöiltä ja läheisiltään sekä ihan tavallisista arjen rutiineista. Jarkan tarina on hieno kertomus desistanssista eli rikollisuudesta irrottautumisesta ja sen eri vaiheista.

Jarkka on 64-vuotias helsinkiläinen mies. Hän työskentelee Vailla vakinaista asuntoa Ry:ssä projektityöntekijänä. Projektityön lisäksi hän vierailee vankiloissa tekevässä työssä vankien auttamiseksi. Hän auttaa vapautuvia vankeja muun muassa asunnon ja työpaikan hankinnassa. Jarkalla on vaimo ja vaimon mukana perheeseen on tullut myös kolme tytärtä, joista yksi on saanut jo lapsen. Tällä hetkellä Jarkka on koulussa koiran kanssa tehtäviin aamulenkkeihin merenrannalla. Tulevaisuudessa hän haaveilee olevansa hyvässä kunnossa ja viettävänsä tavallista aikaa eläkkeellä. Aina ei ole kuitenkaan ollut näin.

Rikollisen elämän alkumetrit

Jarkan rikollinen elämäntapa alkoi päihdekäytön seurauksena 9-vuotiaana, jolloin hän oli sanonut kotona äidilleen lähtevänsä Koffin puistoon moikkaamaan kaveriaan. Kiivettyään aidan yli puistoon Jarkka oli tavannut siellä poikia, jotka olivat makoilleet maassa päihtyneenä ja kertoneet katselevansa pilvestä kuvia. Hän oli liittynyt poikien seuraan ja siitä alkoi hänen päihdekäyttönsä. Jarkka arvelee, että väkivaltaisella ja alkoholisoituneella isällä oli myös vaikutusta hänen päihdeongelmansa alkuun.

Etenkin nuoret omaksuvat helposti käyttäytymismalleja kaveriporukastaan vahvistaakseen kuuluvuuden tunnetta. Vanhempi voi tiedostamatta opettaa lasta tiettyihin käytösmalleihin, kuten rikollisuuteen ja päihdekäyttöön. (Laine 2014, 132 – 134; Kivivuori, Aaltonen, Näsi, Suonpää & Danielsson 2018, 173 – 174.)

Lisäksi Jarkan äiti oli yksinhuoltaja, joka ei aina pärjännyt vilkkaan pienen pojan kanssa. Tuohon aikaan 60-luvulla ei perheille ollut tarjolla esimerkiksi lastensuojelun ja perhetyön tukea niin kuin nykyään. Jarkan rikosura alkoi hänen varastaessaan 9-vuotiaana Batman-auton Stockmannilta. Äidillä ei ollut varaa ostaa sitä hänelle.

”Siitä se lähtiki, ku näki miten helppoo se oli”

Vankilaan Jarkka joutui ensimmäisen kerran 80-luvulla Ruotsissa. Hän oli tällöin halunnut vaihtaa maisemaa Ruotsiin, koska oli tehnyt Suomessa väkivaltarikoksia ja ajatteli, että ei halua joutua vankilaan Suomessa. Jarkka sai armeijasta lykkäystä tekemiensä väkivaltarikosten vuoksi ja lähti Ruotsiin. Ruotsissa hän kertoo koheltaneensa taas ja joutuneensa vankilaan. Ensimmäisiä kertoja vankilassa ollessaan Jarkka halusi vain suorittaa tuomionsa, jotta pääsisi palaamaan rikolliseen elämänsä. Hän ei hakeutunut vankilassa päihdekuntoutukseen tai muihinkaan tukipalveluihin. Myöhemmin Jarkka palasi Suomeen, jatkoi rikosten tekemistä ja joutui sen seurauksena jälleen vankilaan.

”Olin silloin nuori ja kaikki oli niin hulppeeta ja hauskaa, et se linnatuomio siinä välissä teki vaan ihan hyvän paussin kaikkeen muuhun”

Sosiaalityö mukana muutoksessa

Ensimmäistä kertaa Jarkka otti apua vastaan, kun hän oli suorittamassa tuomiotaan Helsingin vankilassa ja kaupungin sosiaalityöntekijä tuli häntä sinne tapaamaan. Sosiaalityöntekijä halusi auttaa häntä ja oli varannut hänelle paikan Kivitaskuyhteisöstä, joka oli päihdeongelmaisten asumiskuntoutusyksikkö.

Merkityksellisten tavoitteiden asettaminen onkin lähtökohtana kuntoutumisessa, joka käynnistyy, kun halu rikollisuudesta irrottautumiseen syntyy. Muutosprosessia ohjaa asetettujen päämäärien tavoittelu ja nämä sitovat henkilöä muutokseen ja motivoivat eteenpäin. (Karhula, Veijola & Ylisassi 2016.) Sosiaalityöntekijä lupasi tuolloin Jarkalle, että mikäli hän on puoli vuotta selvin päin, etsii hän Jarkalle oman asunnon. Jarkka suostui, saavutti tavoitteensa ja sai asunnon.

Jarkka alkoi myös käydä Kivitaskuyhteisössä ollessaan lähihoitajakoulussa ja sai yhteisöstä tukea. Yhteisössä ollessaan Jarkka kertoo löytäneensä arkeen kaipaamaansa rytmiä muun muassa kurssien, kuntosaliturheilun ja lenkkeilyn avulla.

Rikollisuudesta irrottautuminen voi joko tapahtua kerralla, yhdessä hetkessä, tai pidempänä prosessina, johon kuuluu pitkäjänteinen ajatusmaailman muutos sekä esimerkiksi rikosten lieveneminen tai päätös, ettei meneillään olevan tuomion jälkeen tule enää uusia (Kivivuori ym. 2018, 204). Vaikka Jarkka onkin luopunut rikollisuudesta omasta päätöksestään ja oman motivaationsa herättelemänä, on desistanssi eli rikollisuudesta irrottautuminen ollut hänen kohdallaan pidempi prosessi. Jarkalla rikollisuudesta irrottautuminen on selkeästi alkanut hänen päättäessään lähteä Kivitaskuyhteisöön. Tällöin hänen halunsa irrottautua rikollisuudesta on

alkanut kypsyä, mutta kaikkia keinoja rikoksettomuuden ylläpitämiseen ei ole vielä ollut.

Alun perin vankilassa vierailut sosiaalityöntekijä jatkoi Jarkan auttamista vapautumisen jälkeen. Jarkka kävi tapaamassa sosiaalityöntekijää toimeentuloasioiden merkeissä ja hän ajattelee, että sosiaalityöntekijä halusi muutenkin seurata, miten Jarkalla menee.

Sosiaalisissa suhteissa tapahtuvat positiiviset käännekohtat ovat hyviä tukemaan rikollisuudesta irrottautumista. Henkilöä katsotaan yksilöllisten ominaisuuksien perusteella; mitataan edistymistä ja sitä missä vaiheessa muutosta tämä on, keskitytään yksilön henkilökohtaisiin ongelmiin ja haasteisiin sekä siihen, mitkä ovat juuri hänen vahvuutensa ja voimavaransa, mitkä asiat auttavat häntä saavuttamaan tavoitteensa ja toimivat motiivina. (Kivivuori ym. 2018, 205; McNeil 2014.)

Kivitasku-yhteisössä Jarkalle suositeltiin terapiaa, ja yhteisön johtajan kehotuksesta hän menikin käymään A-klinikan terapeutilla. ”Ja siellä mä kävinkin kaksitoista vuotta ihme kyllä, kunnes terapeutti jäi eläkkeelle. Sit mä lopetin terapian, Jarkka naurahtaa.” Jarkka halusi käydä terapiassa, jotta hänen ei tarvitsisi käydä paikallisissa kuppiloissa murheitaan jakamassa.

Vuonna 2008 Jarkka joutui kuitenkin vielä kerran vankilaan. Silloin hän kyllästyi taas rikollisuudesta ja päihdekäytöstä johtuvien riitojen päätteeksi ”koko touhuun” ja lähti oma-aloitteisesti Hämeenlinnan vankilaan suorittamaan tuomionsa. Aika, jonka hän tuomioidensa välissä vietti selvin päin muun muassa Kivitasku-yhteisössä, jätti hänelle monia hyviä muistoja ja kokemuksia mieleen. Lopulta kyllästyminen siihen, että aina vankilatuomion aikana hän menetti asuntonsa, parisuhteensa ja työpaikkansa, sai hänet tekemään lopullisen päätöksen rikollisen elämän lopettamisesta. Turvallinen ja pitkävaikutteinen muutos tapahtuikin identiteetissä ja kuuluvuuden tunteessa enemmän kuin käyttäytymisessä (McNeil 2014). Vuonna 2008 Jarkka päätti lopettaa päihteiden käytön, koska halusi takaisin sen selvän ja hyvän olon, jonka oli jo ehtinyt kokemaan vankilatuomioiden välissä. Lisäksi Jarkka toteaa, että ikäkin oli siinä vaiheessa tullut, eikä senkään vuoksi enää jaksanut silloista elämäntyyliään. Ikääntyminen onkin yleisin syy rikosuran päättymiseen (Kivivuori ym. 2018, 209).

”Kyllästyin siihen, että koko ajan on poliisia perässä ja kaiken maailman vainoo ja puhelimia joka taskussa. Sit se jatkuva tappelufulis. Ja sit tietysti ikäkin tulee ni ei jaksaa kaikkea.”

Tärkeintä muutoksessa on sisäinen motivaatio

Jarkka painottaa, että hänen oma motivaationsa sekä kyllästyminen rikolliseen ja päihteiden värittämään elämäntapaan on ollut ratkaiseva tekijä rikollisuudesta irrottautumisessa. Alkava identiteettimuutos ja päätös elämäntavan muuttamisesta oli vahva syy rikollisuudesta irrottautumisen alkamiseksi. Henkilön oma motivaatio

on ensiarvoisen tärkeässä asemassa muutoksessa. Ilman henkilöstä itsestä lähtevää motivaatiota ei tämän hyväksi ole tehtävissä juuri mitään. Motivaationpuutteen katsotaankin olevan suurin syy sille, miksi esimerkiksi päihdekuntoutus jää aloittamatta, keskeytyy tai epäonnistuu. (Kivivuori ym. 2018, 206; Miller 2008.)

Esimerkiksi päihteistä tai rikollisesta elämäntavasta irrottautumisen prosessista on kehitetty malli, jonka mukaan muutosprosessi yleensä etenee. Prosessi sisältää esiharkinta- ja harkintavaiheet, valmistautumisen sekä toiminta- ja ylläpitovaiheet. Kukin etenee vaiheesta toiseen omaa tahtiaan, eikä selkeitä rajoja eri vaiheiden välillä ole aina mahdollista erottaa. Tämän prosessin voi mielessään kuvitella ikään kuin ympyränä, sillä monet henkilöt käyvät tätä prosessia läpi useamman kerran ja palaavat takaisin esiharkinta- tai harkintavaiheeseen. Se on osa muutosprosessin luonnetta. Oltiinpa muutosprosessissa menossa missä vaiheessa tahansa, toimii muutoksen perustana ihmisestä itsestään lähtevä halu, kyky sekä muutosvalmius. Kukaan toinen ei voi siis henkilön puolesta päättää, että tämä muuttaa elämäntapaansa, vaikka esimerkiksi vertaistuellalla katsotaankin olevan merkittävä vaikutus muutosvalmiuden kehittymisessä. Työntekijöiden tulisivatkin olla tarkkana, etteivät he huomaamattaan ala painostaa asiakasta muutokseen. Painostus usein laukaisee päinvastaista toimintaa, jolloin asiakas alkaa tietoisesti vastustaa muutosta. (Miller 2008; Päihteet puheeksi; Barnett & Shillington 2016, 112 - 113.)

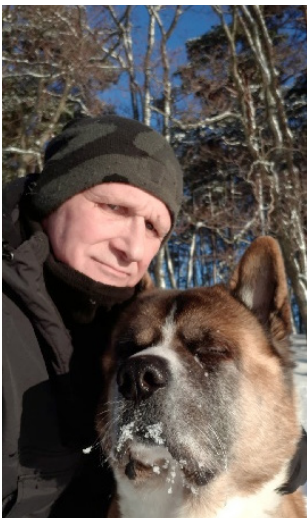
Muutosprosessin vaiheita ei välttämättä erota selkeästi toisistaan, kuten ei Jarkkaan elämässä. Ensimmäiset vankilavuotensa sekä Ruotsissa että Suomessa Jarkka on kuitenkin ollut selkeästi esiharkintavaiheessa. Tällöin hän ei ole itse tiedostanut käyttäytymisestään ja toiminnastaan aiheutuvia ongelmia eikä näin ollen ole kokenut tarvetta minkäänlaiselle muutokselle. Työntekijän kannalta esiharkintavaihe näyttää usein haastavimpana, sillä asiakas saattaa olla muutoksen suhteen hyvin negatiivisella kannalla. Tärkeintä tässä vaiheessa olisi saada asiakas ymmärtämään, mitä seurauksia esimerkiksi päihteiden käytöllä on tulevaisuudessa. (Miller 2008; Päihteet puheeksi.)

Harkintavaiheessa puolestaan henkilö alkaa jo tiedostaa toiminnastaan aiheutuvia ongelmia ja riskejä, ja pohtii esimerkiksi päihteidenkäytön vähentämistä tai jopa lopettamista. Ihmiset saattavat itse hakea tietoa ja tukea mahdollista muutosta ajatellen. Tässä vaiheessa selkeästi ollaan kahden vaiheilla, muuttua vai ei? Osa saattaa jäädä pitkäksi aikaa harkintavaiheeseen puntaroimaan vaihtoehtoja. Harkintavaiheessa sysäys kohti muutosta saattaa tulla myös ulkoapäin. Henkilö havaitsee, että terveys ei esimerkiksi kestä jatkuvaa päihteiden käyttöä, tai ihmisuhteet alkavat kärsiä kyseisestä elämäntyylistä. (Miller 2008; Päihteet puheeksi.) Jarkka mainitsikin, että hän kyllästyi jatkuvaan menetykseen, ja nykyisin muun muassa parisuhde on suurena tukena hänen elämässään. Jarkan elämässä harkintavaihe on ollut selkeimmin nähtävillä silloin, kun hän on ensimmäisiä kertoja ottanut apua vastaan ja hakeutunut Kivitasku-yhteisöön, joka jälkikäteen on osoittautunut merkittäväksi asiaksi hänen elämässään.

Muutosprosessi harvoin menee maaliin asti tietyn mallin mukaan. On ennemminkin sääntö kuin poikkeus, että aiemmin nähtävissä ollut ongelma tulee uudelleen ajankohtaiseksi. Retkahdusta ei tulisi kuitenkaan nähdä epäonnistumisena, vaan muutosprosessiin kuuluvana osana. (Miller 2008.) Kuten useimmat, myös Jarkka palasi prosessissaan aiempaan vaiheeseen. Hän oli elänyt rikoksetonta elämää jo tovin, mutta joutui kuitenkin vankilaan vielä kerran. Tämä viimeinen tuomio oli käänteentekevä hänen elämässään.

Jarkka oli kyllästynyt ainaiseen tappelufilikseen ja toisaalta saanut selvin päin vietetystä ajasta itselleen hyviä muistoja ja kokemuksia.

Tämä vaihe voidaan Jarkan elämässä nähdä toisaalta valmistautumisen vaiheena ja toisaalta toimintavaiheena. Jarkalla oli siis selkeä ajatus siitä, että hän aikoo jättäytyä rikollisesta ja päihteiden värittämästä elämäntyylistä. Toimintavaiheessa ihmiselle ominaista on tällainen aktiivinen omien tapojen muuttaminen (Miller 2008).

Uuden elämäntavan ylläpitäminen

Kysyimme Jarkalta, mitkä seikat ovat auttaneet häntä ylläpitämään tätä elämänmuutosta. Vuonna 2010 Jarkka kertoo vapautuneensa viimeiseltä tuomioltaan Suomenlinnan avonkylästä ja pohtineensa, miten aikoo elämäänsä jatkossa elää. Hän oli pohtinut, ettei pysty sitoutumaan siinä vaiheessa parisuhteeseen tai työelämään. Jarkka hankki tuolloin koiran, joka on hänellä edelleen, ja alkoi lenkkeillä koiran kanssa ja treenata kuntosalilla. Hänellä oli tuohon aikaan näyttämisen halu. Hän halusi näyttää muille, että pystyy elämään eri tavalla. Uuden elämäntavan myötä Jarkalle alkoi tulla ahaa-elämyksiä siitä,

miten hyvältä uusi elämä selvin päin ja ilman rikoksia tuntuu. Lisäksi hän oli todella hyvässä kunnossa ja sekin tuntui hyvältä.

Jarkka on elämässään muutoksen ylläpitovaiheessa myös muutosprosessin näkökulmasta, ja nykyään hänen elämässään on hyvä rutiini. Hän kertoo, että perhe, työ ja harrastukset ovat tärkeässä roolissa rytmittämässä levottoman miehen elämää ja hänen aikansa kuluukin niiden parissa. Työllistyminen vankilasta vapautumisen jälkeen onkin vaikuttava tekijä rikoksen uusimisriskiä mitattaessa. Jarkka puhuu myös paljon vaimostaan sekä vaimon lapsista, ja heillä on elämässä suuri painoarvo. Rikollisuudesta irrottautumista ja etenkin rikoksettomuuden ylläpitämistä tukevat hyvät sosiaaliset suhteet ja avioliitto. Kuten Jarkka itsekin mainitsi, hän kyllästyi menettämiseen. Vankilaan joutuminen on aiemmin pakottanut Jarkan luopumaan tärkeistä asioista elämässään ja nyt Jarkka kokee, ettei rikollisuudesta aiheutuvien mahdollisten hyötyjen saaminen ole nykyisen elämän menettämisen arvoista. Asioiden tärkeysjärjestykseen asettaminen on osa rikollisuudesta irrottautumista (Kivivuori ym. 2018, 206).

Ulkoisilla tekijöillä, kuten Jarkan mainitsemilla perheellä ja harrastuksilla on merkittävä osuus ihmisen muutosmotivaatiossa, vaikka henkilön sisäiset tekijät toimivatkin motivaation perustan luojina. Näin motivaatio voidaan ajatella yksilön ja toisten henkilöiden vuorovaikutuksen tai vaikkapa ympäristötekijöiden tuotteeksi. (Miller 2008.)

Jarkka alkoi vieraillla vertaistukitoiminnassa ja sai siitä tukea. Vuonna 2011 hän meni töihin KRIS-Etelä-Suomi ry:lle. Hän kertoo, että siellä oli helppo olla, koska siellä oli samankaltaisia ihmisiä eikä hänen tarvinnut siellä ollessaan teeskennellä tai esittää mitään. Silloinkin hän mietti pitkään, onko hänestä ottamaan vastuuta asumisesta, koiranpennusta ja vielä työstä. Jarkka pohtii vastuunoton monesta eri asiasta tuntuksen rankalta siksi, että aiemmin ei ollut tarvetta kantaa huolta muusta kuin siitä, että on rahaa ja aineita taskussa.

”Se on se oma päätös kaikkein tärkein ja siinä pysyminen”

Hän pystyy auttamaan kavereitaan vankilassa ja näkemään heidän onnistumisiaan. He pääsevät elämässään eteenpäin ja se kannustaa häntä. Jarkan antama vertaistuki kokemusasiantuntijana on arvokasta. Vaikka jokaisen tarina on yksilöllinen, voivat toiset päihdekuntoutujat tai rikollista elämää elävät jakaa kokemuksiaan sekä tunteitaan eletystä elämästä. Asiasta keskusteleminen saattaa tuntua häpeälliseltä, mutta toisten samankaltaisten tarinoiden kuuleminen auttaa ymmärtämään, että ihmiset ovat tasavertaisia, ja muillekin on tapahtunut samankaltaisia asioita. Lisäksi tarinat siitä, kuinka joku muu on kuntoutunut, saattavat kannustaa ja luoda toivoa myös omaan kuntoutumiseen. (Valkonen 2011, 14.)

”Kun mä käyn säännöllisesti vankilassa, niin mä muistan mitä se on, enkä ikävöi sinne”

Jarkka muistelee lämmöllä muutamia ammattilaisia, joita on elämänsä aikana kohdannut. He ovat auttaneet, kuunnelleet, ovat olleet oikeita ihmisiä oikeissa paikoissa. Vaikka vaikeudet ovat jatkuneet joidenkin kohtaamisten jälkeenkin, he ovat jääneet hyvällä tavalla mieleen.

Vaikka motivaation katsotaan lähtevän henkilöstä itsestään, on työntekijöillä kuitenkin mahdollisuus tehostaa henkilön sisäistä motivaatiota omilla toimillaan. Työntekijä voi rohkaista esimerkiksi ongelmakäyttäytymisen tunnistamisessa sekä kannustaa muutoksen toteuttamisessa sekä sen ylläpitämisessä. (Miller 2008.)

Jarkan elämän aikana hänestä on kirjoitettu lukematon määrä viranomaistietoa, aina 9-vuotiaasta lähtien. Elämän ajalta muutama ihminen on jäänyt mieleen ja auttanut hänelle oikealla tavalla. Viimeisimpänä sosiaalityöntekijä, joka auttoi häntä hänen vapauduttuaan Suomenlinnan vankilasta 2010.

”Hän jeesasi mua sitten tähän vuoden alkuun asti sillä tavalla, ettei tivannut multa kaiken maailman lappuja koko ajan, vaan asioita pystyi hoitelemaan puhelimesta.”

Silloin, kun henkilö pitää ihmistä mentorinaan eli ohjaajanaan, hän antaa toiselle luvan vaikuttaa itseensä. Tällainen asema toisen ihmisen elämässä on keskeinen, kun puhutaan henkilön muutoshalukkuudesta. Henkilöä autetaan ja ohjataan muuttamaan itsessään epätoivottua käytöstä, muuttamatta kuitenkaan sitä millainen hän on, mistä hän on tullut ja mikä on hänelle tärkeää. Ohjaamalla vaikutetaan käyttäytymiseen vaikuttamalla ensin siihen, miten henkilö näkee itsensä ja identiteettinsä. Tällöin myös ohjataan henkilö luomaan uusia, positiivisempia tuloksia elämässä tuovia sosiaalisia kontakteja. (McNeil 2014.)

Jarkan mielestä oikea tapa auttaa on antaa luottamusta ja mahdollisuus kantaa vastuuta omista tekemisistä. Säälminen ja voivottelu eivät ole toimineet hänen kohdallaan.

”Mä sanon itse jo vankilassa kavereille, että ei meidän kuulu eikä täydy saada mitään, koska me ollaan kaikki jo ryssitty. Että jos sä et ole itse valmis luopumaan jostain ja antamaan itsestä jotain, niin on turha huutaa, että mun täytyy saada”

Jarkan rikosura alkoi siis hänen ollessaan vain 9-vuotias ja jatkui pitkälle läpi lähes koko elämän. Hän kokee, että nuorena rikollisuus ja päihteet olivat helppoa ja hauskaa, eikä vankilatuomiokaan kuin sopiva paussi railakkaassa elämässä. Ikääntyessä ja oman sisäisen motivaation löydettyään hän kuitenkin sai tehtyä ajatteluunsa ratkaisevia muutoksia yhdessä sosiaalityöntekijän ja myöhemmin uuden perheen avulla. Hän kyllästyi luopumaan kaikesta joka kerta kun uusi vankilatuomio tuli. Jarkan rikollisuudesta irrottautuminen eteni vaiheittain ja on nyt päätynyt pisteeseen, jossa Jarkalla on kaikki mitä hyvään elämään kuuluu. Hän viettää rauhallista elämää perheen ja töiden parissa toivoen pääsevänsä aloittamaan eläkepäivät.

LÄHTEET

Barnett, E. & Shillington, A. 2016. Rolling with Resistance. Teoksessa Hohman, M. Motivational Interviewing in Social Work Practice. New York: The Guildford Press.

Karhula, M., Veijola, A., Ylisassi, H. 2016. Tavoitteen asettaminen kuntoutumisen lähtökohtana. Teoksessa Rajavaara, M. (toim.) Kuntoutuminen. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Kivivuori, J., Aaltonen, M., Näsi, M., Suonpää, K. & Danielsson, P. 2018. Kriminologia. Rikollisuus ja kontrolli muuttuvassa yhteiskunnassa. Helsinki: Gaudeamus.

Laine, M. 2014. Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Helsinki: Tietosanoma.

McNeil, F. 2014. University of Glasgow. Desistance, identity and belonging. Video. YouTube. Viitattu 25.3.2019. www.youtube.com/watch?v=gOAZohuxpzo

Miller, W. 2008. Motivaation ja muutoksen käsitteellistäminen. Teoksessa Koski-Jännes, A., Riittinen, L. & Saarnio, P. (toim.) Kohti muutosta – Motivointimenetelmiä päihde- ja käyttäytymisongelmiin. Jyväskylä: Gummerus.

Päihhteet puheeksi. Muutosvaiheet ja motivoiva lähestymistapa. Viitattu 24.3.2019 www.pkkansanterveys.fi/paihteetpuheeksi/muutosvaiheet-ja-motivoiva-lahestymistapa

Valkonen, S. 2011. Mahdollisuuksia muutokseen – Päihde- ja mielenterveyskuntoutujan työkirja. Helsinki: Trio-Offset.

Kaisa Berg, Maija Hell & Tuuli-Maaria Kaisto

VÄLIAIKA, KAHVIA JA DESISTANSSIA

Pentti Haanpään romaanissa Talvivaaran Näyttelijä (Haanpää, 1938) esitetään mielenkiintoinen näkökulma - siinä teatteri on yhteiskunnan viemäriputken viimeinen venttiili, jossa vaarallinen aines on valjastettu puhdistamaan omat ja muiden kuonat pois:

”Hyvin järjestetyssä yhteiskunnassa on jo ammoisista ajoista ollut tällaisia asioita varten omat aitauksensa. Kaikki niin sanotut taiteet: musiikki, kirjallisuus, teatteri ja jopa uskontokin, vaativat oman rajoitetun paikkansa ja aikansa. Yhteiskunnan terveys vaatii sitä. Esimerkiksi hyvää näytelmällistä esitystä, joka omassa aitauksessaan suoritettuna, tuo mainetta ja rahaakin, voi toisessa tapauksessa seurata lakitieteellinen nimitys petos ja sen mukaiset rangaistukset. Hyvin järjestetty yhteiskunta tarvitsee paljon rajoja ja aitauksia, mutta ne ovat terveellisiäkin monessa suhteessa: Kun astut oikeaan karsinaan, saat kyllä vapaasti hullutella hupsutuksesi ja silloin yksinkertainenkin ihminen ymmärtää, että tuo on nyt sitä ja sitä.” (Haanpää 1938, 91 - 92.)

Artikkeliin haastattelimme entistä päihteiden käyttäjää Hilua, jolle teatteri on merkittävässä roolissa päihteettömän elämän tukemisessa ja ylläpitämisessä. Oman itsensä haastaminen menemällä oman mukavuusalueen ulkopuolelle kannatti, sillä ajatus teatterin kokeilusta vierähti pidemmäksi ja Porttiteatteri on ollut Hilun elämässä nyt jo kolmisen vuotta. Hän kuvaileekin teatterilla olleen kuntouttava vaikutus ja antavan ”valoa elämään, jotain sellaista toivoa ja uskoa”. Teatterin sekä muiden kuntoutusmuotojen tuloksena selvänä olemisen aikaa ei enää lasketa, eivätkä muutamat retkahdukset matkan varrella ole saaneet otetta.

Porttiteatteri – draaman keinoin kohti rikoksetonta ja päiht- eetöntä elämää

Porttiteatteri on helsinkiläinen rikostaustaisten teatteriseurue, jonka perusti vuonna 2015 Kansallisteatterin taiteellinen suunnittelija Jussi Lehtonen. Lehtonen toimi teatteriryhmän vetäjänä ensimmäisen toimintavuoden. Vaikka taustalla on teatterialan ammattimainen ohjaus sekä toteutus ja yhteistyössä on mukana myös teatteri-instituutioita kuten Kansallisteatteri ja Teatterikorkeakoulu, asemoi teatteri itsensä yhteisöteatteriksi. (Menard 2018, 21.)

Yhteisö voidaan määritellä monin eri tavoin, riippuen missä yhteydessä sitä tarkastellaan ja mitkä sen rajat, tehtävät ja jäsenyys ovat. Yhteisöä käsitteenä on esimerkiksi kuvattu seuraavalla tavoin: yhteisöä on sellainen sosiaalinen suhde, jonka välityksellä sosiaalinen toiminta on ihmisten yhteisten intressien ja arvojen ohjaama. Sekä suuri persoonien joukko että jokaisen osallistujan subjektiivinen tunne jakavat nämä intressit. Ihmiset liittyvät yhteen tiettyä tarkoitusta varten. Tavoite on sellaisen sosiaalisen järjestyksen luominen, joka mahdollistaa inhimillisen ja oikeudenmukaisen yhteiskunnan syntymisen (Kurki, Kurki-Suutarinen, Taruvuori 2010, 161). Yhteisöteatterin termiä voidaan käyttää nimikkeenä erilaisille draamallisille työmuodoille. Eri työmuotoja kuitenkin yhdistää se, että yhteinen tarkoitus on tietyn yhteisön tai ryhmän haasteiden tai kysymyksien käsittely draaman keinoin. Yhteisöteatteri käsitteenä voidaan sijoittaa soveltuvan teatterin termin alle, jonka alla ovat myös muita teatterimuotoja, kuten Forum-teatteri, jossa myös yleisöä osallistetaan. (Teatteri Ilmiö 2018.)

Yhteisöpohdinnan rinnalle on myös hyvä nostaa esille se, mikä ihminen, toimiva persoona, on olemassaolossaan. Sosiaalipedagogiikassa on oma filosofinen näkemysensä ihmisestä. Perusajatus siinä on, että ihminen on dynaaminen toimija, jonka toiminnassa on aina mukana toimijan kehittymiseen tähtäävä eettinen ulottuvuus. Se sisältää sitoutumisen, ja juuri sitoutuminen toimintaan on ihmisen persoonallista elämää integroiva tekijä. Se integroi persoonan koko inhimillisen olemassaolon: tavoitteet, ajattelun ja tahdon. Toiminta tapahtuu aina yhdessä toisten ihmisten kanssa, ihmisten, jotka jakavat yhteisen tietoisuuden, yhteiset unelmat ja tavoitteet paremmasta arkipäivästä. (Kurki, Kurki-Suutarinen, Taruvuori 2010, 159.)

Hilun ja teatteriporukan kohdalla teatteri on juuri sitoutumista toimintaan, jonka tavoite on paremmassa arjessa, rikollisuudesta irrottautumisessa ja päihitteettömyydessä. He voivat valintojensa ja yhteisön tukemana olla huomenna enemmän kuin tänään. Teoreettisten käsitteiden sijaan osuvampaa ja kuvaavampaa on Hilun kuvaus teatteriporukasta ja sen merkityksestä - Ja sit se porukka, ku se on niinku perhe periaatteessa. Sille et kaikki niinku tsemppaa toisiaan ja tukee toisiaan.

Avoin portti vankilan ja yhteiskunnan välillä

Taidelähtöisien menetelmien avulla yhteisöteatteri pyrkii tukemaan muutosta ja kehittämään osallistujien itseilmaisun kykyjä sekä lisätä voimavaroja. ”No siis mähän pelkäsin ihan hirveenä tai jotenki pelotti hirveesti mennä sinne (Porttiteatteriin). Mutta semmonen oman mukavuusalueen ulkopuolelle meneminen, semmonen mitä ei ikinä kuvittelis tekevänsä ni jotenki tuntu, että se vaan täytyy tehdä nyt, kokeilla.” Omien voimavarojen löytyminen oli myös Hilulle tärkeäksi kokemus asia, joka auttoi jaksamaan. Vaikka aina ei treeneihin olisi jaksanut mennä, mutta sitten kun meni, se palkitsi. Yhteisöteatterin lähtökohtana on ympäristön luoma tarve, tarve ihmisryhmien ja muun ympäröivän yhteiskunnan välille muodostuneen haasteen helpottamiseksi. Vankilateatterin yhteiskunnallinen paikka ja tarve on pienentää ihmisryhmien välistä kuilua, antaa uutta näkökulmaa, mahdollisuutta nähdä maailmaa toisen silmin sekä luoda keskusteluja.

Porttiteatterin pyrkimys on toimia avoimena porttina vankilan ja sen ulkopuolisen yhteiskunnan välillä. Tarjoamalla taiteen keinoin niin yhteiskunnallista puheenvuoroa kuin pitkäaikaista työpajatoimintaa voidaan tukea vapautuvien vankien integroitumista yhteiskuntaan. Tämä voi auttaa sitoutumaan rikoksettomaan elämään ja irtautumaan rikollisen identiteetistä. (Porttiteatteri a.) Teatteritoiminnan tavoite on yhteneväinen vankeuslain alaisen rikosseuraamusjärjestelmän tavoitteiden sekä Rikosseuraamuslaitoksen periaatteiden kanssa; vangin siviiliyhteiskuntaan integroitumisen tukeminen ja valmiuksien lisääminen rikoksettomaan elämään (VL 767/2005, Rikosseuraamuslaitos 2017).

Vankilateatteri kuntoutustoiminnan muotona on Suomessa vasta alkutekijöissään, kun vertaa edelläkävijöihin Yhdysvaltoihin ja osaan Euroopan maista, joissa vankilateatterin katsotaan vakiintuneeksi 1980-luvulla (Menard 2018). Suomessa teatteritoiminta käynnistyi Vanajan vankilasta vuonna 2008. Sen jälkeen toiminta on laajentunut yksittäisin sekä pysyväluonteisimmin produktioin, kuten Taittuu ry:n vankilateatteri sekä Porttiteatteri (Pirttilä-Backman, Menard, Silver-Kuhlampi & Myyry 2015, 407).

Porttiteatterin teatteriseurueen jäsenet ovat pääasiassa vapautuneita vankeja, mutta myös Suomenlinnan avovankilasta on mahdollista osallistua kahdesti viikossa järjestettäviin harjoituksiin sekä teatterin kahdesti vuodessa ensi-iltansa saaviin produktioihin ja niitä seuraaviin esityksiin. Osallistuminen ei kuitenkaan edellytä tuoretta vankilatuomiota, vaan myös päihderiippuvuudesta toipujat ovat tervetulleita osallistumaan. Tästä kertoo esimerkiksi Porttiteatterin yhteistyö järjestötoimijoiden, kuten Stop huumeille ry:n kanssa. Hilu löysi tiensä Porttiteatteriin juuri Stopin kautta, kun osallistui siellä pidettävään infotilaisuuteen. ”..mä kysyin, että kelpaanko mä, ku se on rikostaustaisille”. Vaikka Hilulla oli nuoruudessa päihteiden käyttöön liittynyt rikollista käyttäytymistä, ei hän pitänyt itseään kuitenkaan rikostaustaisena, vaan ajatteli aluksi olevansa ehkä joukkoon sopimaton. Tämä ajatus oli kuitenkin turha. Päihde- sekä mielenterveysongelmat liittyvät vahvasti rikolliseen käyttäytymiseen ja kuuluvat Hilun sanoin samaan maailmaan. Porttiteatterilaisen

taustatarinalla ei ole väliä, vaan taustoista riippumatta he tuntevat kuuluvansa samaan porukkaan “--aikalailla käsikädessä rikollisuus ja päihteet menee, että se kuuluu tavallaan siihen maailmaan ja siihen elämään. Porttiteatterissa, no ei ehkä 100% ole päihdetaustasia, mutta kumminki iso prosenttimäärä on ja niitten päihteiden kautta on joutunut sit ongelmiin”.

Vuonna 2006 tehdyn tutkimuksen mukaan noin 80% vangeilla on eriasteisia päihdeongelmia (Obstbaum-Federley 2017). Kumpi johti toiseen, sillä ei ole tässä tapauksessa niin väliä, päihteet ja rikollinen käyttäytyminen kuitenkin linkittyvät usein toisiinsa. Porttiteatterin ryhmässä ihmiset ovat eri tilanteissa, jokainen eri vaiheissa omaa toipumistaan, ja tämän Hilu näkee vain positiivisena asiana. Kun mukana on henkilöitä, jotka ovat omassa toipumisessaan vielä alussa, saavat he tukea vertaisilta, jotka ovat käyneet samankaltaiset vaiheet läpi. Erilaiset tilanteet rikastavat ryhmää ja auttavat uuden näkökulman löytymisessä omissa henkilökohtaisissa haasteissa.

Päihdekuntoutusta ilman esirippua – pilleri, pullo ja partavesi

Ennen Porttiteatteriin tutustumista Hilu oli kulkenut pitkän tien päihdekuntoutujana. Jo aikaisin nuoruusiässä alkanut päihteidenkäyttö äityi nopeasti päivittäiseksi: kaikki aineet kävivät, kunhan sillä sai päänsä sekaisin, oli se sitten pilleri, pullo tai partavesi. Silloin kun päihteiden suhteen meni kovaa, tuli kuvaan mukaan myös rötöstelyä, eikä tuomioiltakaan vältytty. Raskaus pysäytti ja elämä sai uuden suunnan, päihteiden käyttö loppui ja sitä myötä irtautuminen rikollisista piireistä. Raskaus aloitti pitkän päihteettömän jakson Hilun elämässä, jonka aikana lapsia syntyi vielä lisää. Lasten vartuttua vanhemmiksi Hilun oma rooli perheessä muuttui, lapset olivat viikonloppuja isällään, mikä sitten mahdollisti päihteiden käytön. Iän myötä äidin tarve lapsilla muutti muotoaan, aina ei tarvinnut olla läsnä. Tällöin päihteiden käyttö alkoi satunnaisesta käytöstä ja muuttui arjen täyttäväksi jatkuvaksi tarpeeksi.

Päihdekuntoutusjaksoja ja sitä myötä eri menetelmiä on Hilulla takana useita, hoitajakset katkaisuhoidossa, eri päihdekuntoutuksissa sekä Myllyhoidossa. Myllyhoito perustuu menetelmältään Minnesota-malliin, jossa tärkeinä elementteinä ovat vastuunotto, kokemustiedon hyödyntäminen sekä vertaisuus (Kalliolan setlementti).

Myös muissa vertaistukiryhmissä Hilu kävi jonkin aikaa, mutta koki ettei saanut niistä tarvitsemaansa tukea. Kohtaaminen ei tuntunut yhtä aidolta kuin teatteriryhmässä, jossa kokoonnutaan yhteisen projektin äärelle. Teatterissa strukturoimaton muu vuorovaikutus vertaisten kanssa tulee vielä kaupan päälle. Vaikka vertaisten tuki on tärkeä elementti Porttiteatterissa, pitää Hilu yhtenä tärkeänä seikkana myös Porttiteatterin tarjoamaa ammattiapua, kuten toiminnassa mukana olevaa sosiaalityöntekijää, jolta saa tarvittaessa apua asunto- ja raha-asioissa. Porttiteatterissa yhdistyy moni asia ja Hilu pitää tukea kokonaisvaltaisena, oli pulma mikä vain.

Kysyttäessä Hilulta miten hän vertaisi muita päihdekuntoutusmuotoja teatteritoimintaan, on suurin ero siinä, että aikaisemmat päihdekuntoutukset ja tukimuodot Stoppia lukuun ottamatta ovat olleet lyhyitä. Kuntoutusjaksot ovat alkaneet ja päättyneet, jonka jälkeen on jäänyt jokseenkin yksin asian kanssa.

“Sulla on pari kertaa viikossa treenit, sitten on esityksen ja sit ennen esitystä on useamminkin treenit ja se vaan niinku jatkuu, että sua ei vaan tavallaan heitetä, että hei hei nyt meni viikko tai neljä viikkoa, nyt sä lähet pärjää omillas, vaan toi on niinku jatkuvaa”.

Stopilla käynnit ja teatteri ovat tähän päivään asti jatkuneet ja jatkuvat edelleenkin. Kaikki hänen käymänsä päihdehoidot ovat kuitenkin antaneet pohjaa päihteettömälle elämälle. Vaikka ei se aina ole päihteettömänä pysynyt, löytyy nyt itseltä työkalut päihteiden käytön katkaisuun. Teatteritoiminta saisi Hilun mielestä levitä laajemminkin päihdehoidon laajalle kentälle, osallistujista se ei jäisi Hilun mielestä kiinni, vain aloitteen tekijä puuttuu.

Voimaantuminen muutosprosessin tukena

Teatteri on parhaimmillaan ihmiselle erittäin voimaannuttava ja itsevarmuutta vahvistava kokemus. Taide voi olla hyvinkin eheyttävää tai terapeuttista (Hämäläinen 2011, 25), mikä puolestaan voi edesauttaa ihmisen voimaantumisen prosessia. Porttiteatteri nousi haastattelussa esiin voimaannuttavana elementtinä Hilun muutosprosessissa kohti päihteetöntä ja rikoksetonta elämää. Hilu kertoo Porttiteatterissa näyttelemisen tuoneen paljon lisää uskoa itseensä ja omiin kykyihinsä. Omiin kykyihin uskomisen lisää itseluottamusta ja tämä vahvistaa voimaantumisen kokemusta (Siitonen 1999, 137). Omien epävarmuuksien kohtaaminen ja niiden ylittäminen on tuntunut Hilusta terapeuttiselta ja on antanut rohkeutta olla oma itsensä. Voimaantumisen kautta ihminen alkaa nähdä itsensä sekä ympäröivän maailman uudessa valossa (Vilén, Leppämäki & Ekström 2008, 23-25). Teatteri on Hilun kohdalla ohjannut häntä näkemään itseään eri valossa sen suhteen, että uskalleta kokeilla erilaisia asioita, kuten maalaamista, jotka auttavat häntä käsittelemään tunteita. Hän on saanut uskoa siihen, että kykenee myös uusien taitojen kehittämiseen ja itsensä toteuttamiseen erilaisin taiteen keinoin. Muutkaan terapeuttiset taitteen muodot eivät siis ole vieraita Hilulle. Vapaa-ajalla hänen harrastamansa öljyvärimaalaus ja koulutukseenkin liittyvät metallityöt ovat toimineet voimaannuttavina keinoina.

Myös teatterin yleisöllä on ollut suuri vaikutus Hilun uskoon omiin kykyihinsä. Hilun mukaan teatterin katsojat ovat olleet näytösten jälkeen vaikuttuneita ja tulleet kiittämään. Muiden antamat positiiviset kommentit omasta työstä ja Porttiteatterin toiminnasta lämmittävät mieltä sekä antavat puhtia jatkaa toimintaa. Palautteet antavat uskoa siihen, että oma toiminta teatterissa on merkityksellistä ja kyseiselle toiminnalle todella on tarvetta. Hilu kokee pystyvänsä vaikuttamaan teatterin välityksellä ympäröivään maailmaan sekä muuttamaan ihmisten käsityksiä rikos- ja päihdetaustaisista ihmisistä. Hilu kokee tämän olleen myös henkilökohtaisesti itselleen tärkeä ja vaikuttava asia sekä lisänneen oman toiminnan merkitystä. “Jotenki ku pysty, vaikutti ihmisiin niin se oli iso asia” Yleisön reaktiot vaikuttivat positiivisesti Hilun kokemukseen omista kyvyistä, etenkin teatterin saralla. Positiivisen palautteen kautta ihminen saa kokea arvostusta, joka tukee muutosprosessia (Kurki, Kurki-Suutarinen & Taruvuori 2010, 126-130.) Hilu kokee pystyvänsä vähentämään näin leiman vaikutusta ja uskaltaa olla oma itsensä.

Teatterin välityksellä ihmisten ennakkoluuloihin ja mielikuviin vaikuttaminen auttaa vähentämään rikos- ja päihdetaustaisiin henkilöihin liittyvää stigmaa (Porttiteatteri a). Stigmalla tarkoitetaan ei-toivottua leimaa, joka aiheuttaa sen saaneelle muun muassa häpeää sekä heikentää itsearvostusta. Stigma ei ole yksilön kuuluva ominaisuus, vaan se on muun ympäristön asettama (Mielenterveystalo). Leimaantuminen vaikuttaa haitallisesti osallisuuden mahdollisuuksiin ja ihmisen positiiviseen minäkuvaan (Ervasti 2010). Leimaantumista johtuva arvostuksen puute ja häpeä hankaloittavat puolestaan ihmisen muutoksen prosessia (Kurki, Kurki-Suutarinen & Taruvuori 2010, 126-130), koska vain itseään arvostava ihminen kykenee uskomaan omaan muutokseen. Teatteritoimintaan osallistuminen tukee rikos- ja päihdetaustaisten omaa toimijuutta ja auttaa irrottamaan heihin kohdistuvia leimoja. Hilu kertoo näihin ihmisryhmiin liittyvän tietynlaisia negatiivisia leimoja ja vahvoja ennakkoluuloja heidän käyttäytymisestään. ”Nii just että ihmisiä mekin ollaan, et ei olla mitään että käydään kurkkuun kiinni heti tai mitään semmosta.” Hän kuvaakin merkittäväksi asiaksi sen, että saa välitettyä teatterin kautta kuvaa itsestään yksilönä siinä missä muutkin, ilman leimaa. Rikos- ja päihdetaustaiset ihmiset joutuvat kohtaamaan ennakkoluuloja jatkuvasti oman menneisyytensä vuoksi. Jatkuva leimaantumisen kohteena eläminen kuluttaa voimavaroja (Puurunen & Roivanen 2011, 27-28), minkä vuoksi stigman vaikutusten vähentäminen teatterin kautta auttaa voimaantumisessa sekä muutoksessa. Teatteri toimii Hilun kohdalla hyvänä apuvälineenä ja keinona kohdata muita ihmisiä sekä pyrkiä vaikuttamaan heidän negatiivisiin ennakkoluuloihinsa.

Vaikuttamisen mahdollisuus

Teatterissa yleisöllä on suuri voima myös onnistumisen kokemusten kannalta. Kohtaamisen voima taiteessa voi auttaa muuttamaan käsitystä itsestä ja nostamaan kokemuksen riemua. Tämä on kokijalle hyvin merkityksellistä. (Rinta-Panttila 2007, 49.) Hilu kokee erityisesti ensimmäisen teatterinäytöksensä Porttiteatterissa tuoneen hänelle onnistumisen kokemuksia siitä, että hän tosiaan pystyy ja kykenee tällaiseen toimintaan sekä tuomaan omia henkilökohtaisiakin asioita esiintymisen kautta esille. Hilu kertookin saaneensa myös uskoa siihen, että hänellä on vielä jotain annettavaa muille. Yleisön avulla esiintyjä voi välittää itselleen tärkeää asiaa eteenpäin ja näin pystyy kokemaan tulleeensa teatterin kautta kuulluksi sekä nähdyksi. Hilu kertoo ihmisten antaneen palautetta ja kiitosta näytöksistä, joka on tuntunut hyvältä. “Ihmiset tuli niinku ihan, että vau, kiitos!” Positiivisen palautteen saaminen omasta toiminnasta on vahvistanut uskoa omaan kykyihinkin ja edesauttanut näin teatterin merkityksellisyyttä Hilun elämässä. Hilu kuvaa hänen ensimmäisen Armo(a)-näytöksen tärkeimmäksi hetkeksi Porttiteatterissa, sillä siitä saatu palaute kannusti jatkamaan. Ensimmäisessä näytöksessä Hilulla oli melko iso rooli ja hän koki saaneensa tuotua hyvin omia asioitaan esille. Mahdollisuus vaikuttaa ihmisten käsityksiin ja ennakkoluuloihin vahvistui Hilun kohdalla ensimmäisen näytöksen myötä. Armo(a)-näytöksessä, joka vuonna 2017 esitettiin, käsiteltiin aiheina armoa itseä, lähimpiä, vihamiehiä ja tuntemattomia kohtaan (Porttiteatteri b).

Teatterissa roolitus on merkittävässä asemassa. Roolissa esiintyjä voi omaksua erilaisia arvoja ja toimintatapoja, jotka voivat poiketa paljonkin omista. (Menard 2018, 35.) Näyttelemisessä mielikuvitus on avainasemassa, mutta Porttiteatterin tekstit tuotetaan itse, jolloin omia kokemuksia ja itselle tärkeitä asioita voidaan tuoda ilmi. Itselleen tärkeiden asioiden käsitteleminen ja niiden tuominen ilmi näyttelemisen sekä mielikuvituksen kautta voi olla helpompaa (Hämäläinen 2011, 25). Hilu kokee roolin takaa toimimisen helpottavan itsensä ilmaisua, sillä silloin henkilökohtaisiakin asioita ei tarvitse tuoda ilmi omana itsenään, vaan voi turvautua rooliin. Roolin kautta myös omien toimintatapojen ja arvojen tarkastelu voi auttaa näkemään itseä sekä ympäristöä uudessa näkökulmassa. Tämä on olennaista muutosprosessissa, sillä erilaisista rooleista voi saada uusia oppimiskokemuksia, jotka vahvistavat omaa muutosta.

Hilun muutoksen ja toipumisen prosessia ovat tukeneet teatterin kautta saadut onnistumisen tunteet, usko omaan kykyihinkin ja itseluottamuksen vahvistumisen kokemus. Hän näkee Porttiteatterin kuntouttavan elementtinä, jonka avulla hän on kyennyt käsittelemään omia tunteita sekä ongelmiaan ja näin pystynyt vahvistamaan voimaantumista sekä omaa toipumisen prosessia. “On se [teatteri] tosi kuntouttava ja terapeuttinen kaikella tapaa.” Hilu kokee saaneensa kokonaisvaltaista tukea Porttiteatterista. Voimaantuminen johtaa vahvempaan sitoutumiseen (Siitonen 1999, 6) ja Hilun tapauksessa se on edesauttanut sitoutumista päihteistä irrottautumisen prosessiin. Hilun muutoksen prosessissa kohti päihteetöntä ja rikoksetonta elämää on Porttiteatteri kulkenut rinnalla tukien, voimaannuttavana elementtinä.

LÄHTEET:

- Ervasti, A. 2010. Stigma, negatiivinen leima ja perusoikeudet. Luettu 10.2.2019. <http://www.kommentti.fi/kolumnit/stigma-negatiivinen-leima-ja-perusoikeudet>
- Haanpää, P. 1938. Taivalvaaran näyttelijä. Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita. Jyväskylä: Gummerus.
- Hämäläinen, M. 2011. Vankilateatteri voimauttaa. Luettu 7.2.2019. https://skrfi/tammenlastuja-lehdet/tam_1_2011/files/assets/basic-html/page24.html
- Kalliolan settlementti.
- Kuntoutusmenetelmä- ja jakot. Luettu 10.2.2019. <https://www.kalliola.fi/sosiaalityo/paihteet/kuntoutusmenetelmat/>
- Kurki, L., Kurki-Suutarinen, M., Taruvuori, K. 2010. Muurien sisällä. Sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa. Tampere: Tampereen Yliopistopaino.
- Menard, L. 2018. Vankilateatterin vaikutukset ja vaikuttavuus. Taittuu ry:n esteettis- eettinen työtapa vankien kuntoutuksessa. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Mielenterveystalo. Stigma eli häpeäleima. Luettu 20.2.2019. <https://www.mielenterveystalo.fi/aikuiset/itsehoito-ja-oppaat/oppaat/psykoosi/Pages/Stigma.aspx>
- Obstbaum-Federley, Y. 2017. Vankien päihdeongelmiin puuttumisessa monia haasteita. Haaste 1/2017.
- Pirttilä-Backman, A-M., Menard, L., Silfver-Kuhlampi, M., Myyry, L. 2015. Vankilateatteri: Muutoksen mahdollistaja? Psykologia: Tieteelliset artikkelit. 6/2015.
- Porttiteatteri a. Tietoa Porttiteatterista. Luettu 10.2.2019. <https://porttiteatteri.fi/info/>
- Porttiteatteri b. Armo(a)-esitys ansaitsemattomasta rakkaudesta. Luettu 17.3.2019. <https://porttiteatteri.fi/menneet-tapahtumat/armoa/>
- Puurunen, P. & Roivanen I. 2011. Toivo sosiaalisessa. Toivoa luova toimintakulttuuri sosiaalityössä. Kuopio: Unipress.
- Rinta-Panttila, K. 2007. Kokemus arvokkuudesta. Teoksessa Bardy, M., Haapalainen, R., Isotalo, M. & Korhonen, P. (toim.) Taide keskellä elämää. Helsinki: Nykytaiteen museo Kiasma. 48 - 52.
- Siitonen, J. Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Luettu 12.2.2019. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn951425340X.pdf>
- Teatteri Ilmiö. 2018. Yhteisöteatteri. Luettu 9.2.2019. <https://www.teatteri-ilmio.fi/yleinen/yhteisoteatteria-tehdään-yhdessä/>
- Vilén, M., Leppämäki, P. & Ekström, L. 2008. Vuorovaikutuksellinen tukeminen. Helsinki: WSOY.

Mariia Laasonen & Maisa Nororaita

ERÄÄN TOIPUJAN KOKEMUKSIA TOIPUMISESTA JA PALVELUJÄRJESTELMÄSTÄ

Toipumisprosessi ei ole aina kuntoutujan oma päätös tai kulje suunnitellusti. Joskus elämä heittää tielle esteitä, joista selviytyminen vaatii sinnikkyyttä ja päättäväisyyttä. Tässä artikkelissa Tuijan tarina kuvaa toipumiskokemusta sekä kokemuksia palvelujärjestelmästä aukkokohtineen.

Tuijan päihteiden käyttö alkoi hyvin nuorena. Hän kertoo alkoholin olleen pääasiallinen päihde, kunnes teini-iässä alkoholin rinnalle tulivat myös huumeet. Huumeekokeilut alkoivat ensin pilvenpoltosta, jonka jälkeen Tuija siirtyi vahvempiin aineisiin. Päihteiden käyttö taukosi, kun Tuija sai ensimmäisen lapsensa pari-kymppisenä. Lapsen syntymän jälkeen Tuija koki, ettei hänellä ollut valmiuksia kasvattaa lastaan ja tämän vuoksi lapsi annettiin huostaan sekä sijoitettiin sijaisperheeseen. Tuijan mukaan hänen elämässään oli tuolloin vaihe, jolloin hänen elämänsä eteni hektisesti:

”Mul oli siinä sellanen jakso, mikä oli sellanen viis kuus vuotta, et sit meni ku lapsi lähti et periaatteessa heitti ne hanskat tiskiin ja et nyt ei oo enää millään niinku mitään merkitystä ja siithän se vaan niinku syveni ja syveni, et kaikki muutkin ongelmat siin ympärillä.”

Tuija sai uudelleen otteen elämästään päästessään asunnottomuutensa seurauksena yhteisöhoitoon. Päihdekuntoutuksen jälkeen Tuijan elämäntilanne oli parempi ja hän sai myös aiemmin huostaanotetun lapsensa takaisin kotiin.

Erinäiset ongelmat ajoivat Tuijan takaisin ja yhä syvemmälle opioidien käyttöön sekä huumausainerikoksien pariin. Erään rikostutkinnan yhteydessä Tuija vietiin pidätettynä sairaalaan tutkimuksiin odotuksena, että hänen sisältään löydetään huume-paketti. Totuus oli kuitenkin toinen, kun Tuijan todettiin olevan raskaana. Tämä tuli myös Tuijalle itselleen yllätyksenä: ”Mut vietiin sairaalaan, koska oletettiin sisältäni

löytyvän paketin. No löytyihän sieltä, mutta sieltä löytyi vähän erilainen paketti ja mulle ilmoitettiin, että sä synnyttät pian.” Raskaus sai Tuijan heräämään todellisuuteen ja tajuamaan, että elämän oli muututtava.

Tuija sai vankeustuomion ja oikeus määräsi Tuijan osana tuomiota päihdehoitoon, jossa hänelle aloitettiin lopulta korvaushoito. Päihdehoitoa vaativat myös sosiaaliviranomaiset edellytyksenä huostaanottojen purkamiselle. Katkaisuhoidon jälkeen Tuijalle aloitettiin lopulta korvaushoito Subutex-lääkevalmisteella. Tuija kokee korvaushoidon aloituksen olleen suuri muutoksen tekijä perheen elämässä:

”Siitä lähti sellainen tietynlainen toipuminen omalla tavallaan. Elämä tasaantui aika tarkkaan sen jälkeen.”

Syöpädiagnoosi kesken korvaushoidon

Erään lääkärikäynnin käynnin jälkeen Tuija sai soiton.

”Puhelu tuli, että sulla olisi paikka Meilahdessa, jolloin tiesin, et nyt on jotain todella vakavaa, että tämä ei ole enää normaalia, kun näin nopealla syklillä lähetetään eteenpäin.”

Seuraavana päivänä Tuija sai kuulla sairastavansa imusolmuke-syöpää ja hoidot aloitettiin välittömästi.

Samalla, kun Tuija joutui käsittelemään omaa sokkiaan diagnoosista, joutui hän myös pohtimaan, että kertoako vai ei, sairastumisestaan perheelleen:

”Tarvitsin vuorokauden aikaa miettiä oman pääni kanssa, että miten mä kerron sairastumisesta mun perheelle vai kerronko lainkaan.”

Tuija pohti paljon, miltä asia lapsista tuntuu, miten he pärjäisivät, jos hän kuolisi. Myös lapset joutuivat kohtaamaan vaikean tilanteen. Tuijan mukaan lapsilla oli yhtä lailla koko ajan huoli siitä, että mitä jos äiti kuolee.

Syöpähoidot veivät Tuijan pois kotoa ja lasten tuli opetella arkea ilman äitiä. Lisähaastetta entisestään vaikeaan elämäntilanteeseen toi samanaikainen lasten isän vankilasta vapautuminen. Tuija kuvaa, kuinka perheen arki pyörähti päälalleen:

”Lasten isä hyppäs vankilamaailmasta suoraan sairaskotiin, missä hänen pitäisi pystyä pitämään huolta näistä pienistä lapsista ja muista. Tähän hänellä ei ollut kykyjä. Ja mun ainoa luotto oli se, että se toinen aikuinen hoitaa ja pystyy hoitamaan, koska mulla ei voimavarat riittänyt.”

Vaikka Tuijalla oli ollut tiivis tukiverkko ennen syöpään sairastumista, moni läheinen kaikkosi diagnoosin jälkeen. Tuijan mukaan monen oli vaikea kohdata ihmistä, joka riutuu pois silmissä. Tuija päätti myös itse ottaa hieman etäisyyttä ihmisiin sekä heidän säälliviin kommentteihin koskien sairastumistaan. Omien lasten tukeminen oli itsessään niin voimia vievää, ettei Tuijalla riittänyt energiaa muun lähipiirin tukemiseen.

Ensimmäisen vuoden syöpähoitojen jälkeen Tuijalta löydettiin etäpesäke, jonka jälkeen aloitettiin sädehoidot, jotka veivät Tuijan fyysisen kunnan entistä heikompaan kuntoon. Useiden sädehoitojen jälkeen Tuijan paino tippui rajusti. Kolmannen hoitovuoden alussa Tuija makasi sairaalassa tiputuksessa ja pelkäsi kuolevansa: ”Mun suonet paloivat ja mä ajattelin, että tässä on nyt lähtö lähellä.” Useiden hoitojen jälkeen eräällä lääkäritapaamisella Tuija sai lopulta kuulla olevansa terve. Tuijan mukaan hän peilikuvansa perusteella näyttänyt terveeltä.

”Painoin 32 kiloa ja mulla ei ollut hiuksia, ripsiä eikä kulmakarvoja päässä. Mä katoin vaan niin kuin peiliin ja mä sanoin, että ai nytkö mä olen niinku terve?”

Korvaushoidon lopetus

Tuijalle vakava sairastuminen oli kriisi sekä sysäys kohti uudenlaista elämää. Syöpädiagnoosi, rankat hoidot ja niistä selviytyminen laittoivat Tuijan elämänarvot uusiksi. Syöpähoitojen päätyttyä Tuija päätti lopettaa myös korvaushoitonsa, koska ei halunnut kehoonsa enempää myrkkyyä.

”Kun sain terveiden paperit, niin siinä kohtaa päätin, että mä en enää mene hakemaan korvaushoitoklinikalta lääkkeitä, koska sellaiset myrkyt oli jo tähän muijaan laitettu. Ajattelin myös, että ei ole yhtään huumemyyjää tuolla, joka sellaisia myrkkyyjä pystyisi tarjoamaan, koska sen rajan yli oli menty täysin.”

Korvaushoidon lopettaminen tulisi tapahtua hallitusti jaksoittain annostusta pienentämällä, mutta Tuija päätti korvaushoidon omalla päätöksellään välittömästi.

Tuija kertoo, että korvaushoitoklinikalta ei oltu häneen yhteydessä lopetuksen tiimoilta: ”Sieltä ei kukaan edes kysynyt, että onko kaikki ok tai että missä menet tai muuta.” Tuijan kertoman mukaan korvaushoitoklinikalta soitettiin neljä kuukautta myöhemmin ja ilmoitettiin, että hänellä olisi lääkkeitä vielä saamatta: ”Siinä kohtaa mä jotenkin repesin ihan täysin. Mä olin, että nyt jumalauta jos mä en ole neljään kuukauteen käynyt hakemassa lääkkeitä, niin kuinka te soitate mulle nyt ja edes kysytte ja ehdotatte tällaista.” Tuija olisikin toivonut enemmän apua ja tukea lopetuksen kanssa. Ennen syöpään sairastumista Tuija kävi naistenryhmässä keskustelemassa muiden korvaushoidossa olevien kanssa, mutta sairauden aikana voimavarat eivät enää riittäneet vertaistukiryhmässä käymiseen.

Kiitosta ja kritiikkiä järjestelmälle

Tuija kiittelee lastensuojelun työntekijöitä siitä, että lapset otettiin sijoitukseen silloin, kun tilanne aidosti sitä vaati. Kokemukset lastensuojelusta eivät kuitenkaan ole pelkästään positiivisia. Eniten Tuijaa kummastuttaa, miksi lapset erotettiin toisistaan vanhempien pidätyksen yhteydessä: ”Ensiksi on viety vanhemmat ja sitten viedään ne sisarukset.” Tuija kertoo olevansa edelleenkin katkera siitä, että lapset sijoitettiin aikoinaan eri paikkoihin. Hän kokee sen vaikuttaneen sisarusten väleihin tänä päivänäkin. Sisarukset eivät myöskään päässeet tapaamaan toisiaan niin kuin oli luvattu. Tämä on epäkohta, johon Tuija kehottaa tarttumaan: vaikka on kiire, tulisi lapsen etu olla aina päällimmäisenä mielessä.

Tuija kertoo, että heidän perheen asioita hoiti toisinaan jopa kahdentoista viranomaisen joukko. Vaikka ammattilaisia oli ympärillä paljon ja monipuolisesti, ei tilanne silti parantunut. Tuija kokee jääneensä ilman psykososiaalista tukea syövän aikana:

”Mulla ei ollut sellaista psykososiaalista tukea. Toki sairaalassa oli ne sairaanhoitajat, kenen kanssa pystyi juttelemaan, mutta se tuki oli enemmän siihen hoitoon liittyvää. Psykkisen puolen tuki puuttui ja en osannut pyytää keneltäkään siihen apua siinä kohtaa.”

Tuija nostaa esiin myös Rikosseuraamuslaitoksen vastuun. Vangeille laaditaan vankeudessa yksilölliset rangaistusajan suunnitelmat, jotka sisältävät myös vapauttamissuunnitelman. Tuija olisi toivonut, että joku olisi kysynyt häneltä tai lapsilta, miltä isän kotiinpaluu tuntuu ja tarvitsevatko he jotain tukitoimia. He olivat kuitenkin eläneet vuosia omaa arkeaan ilman isää ja äidin sairastuminen vapautumisen aikaan toi suuria haasteita arkeen.

Nykyään Tuija tekee työtä vähäosaisten parissa ja pyrkii auttamaan avun tarpeessa olevia. Rankan menneisyytensä takia Tuija tietää, että jokainen avun tarpeessa oleva on ansainnut tulla autetuksi. Hän näkeekin, että pienenkin tuen tarjoaminen voi auttaa ihmistä suuresti vaikeassa tilanteessa. Vielä nykyäänkin Tuija havahtuu toisinaan ajattelemaan päihteiden käyttöä. Silloin hän muistaa, mikä elämässä on oikeasti tärkeintä.

Aino Hirvonen, Sara Meijer & Roosa-Liisa Ruotsalainen

”SE VAIKUTTI PELKÄSTÄÄN POSITIIVISESTI OMAAN ELÄMÄÄNI” – KORVAUSHOITO PÄIHTEISTÄ JA RIKOKSISTA IRROTTAUTUMISEN TUKENA

Korvaushoitoon pääsyllä voi olla ratkaiseva merkitys henkilölle, joka on jo yrittänyt muilla keinoin irtautua päihteidenkäytöstä siinä onnistumatta. Korvaushoidon tulisi pitää sisällään lääkehoidon lisäksi myös riittävää psykososiaalista tukea, jotta hoito tukisi mahdollisimman kattavasti henkilön kuntoutumista ja parantaisi kokonaisvaltaisesti elämäntilannetta.

Katja Gothoni on käynyt läpi korvaushoidon irtautuakseen päihde- ja rikollisuuskierrosta. Gothoni on ollut raittiina 6 vuoden ajan ja opiskelee nykyään lähihoitajaksi oppisopimusopiskelijana työskennellen samalla Sininauhasäätiön asumispalveluyksikössä. Tavoitteena hänellä on valmistua lähihoitajaksi viimeistään vuoden 2019 lopulla. Gothoni oli ennen raitistumistaan syvällä päihdemaailmassa ja rahoitti päihteidenkäyttöään rikollisin keinoin, esimerkiksi varkauksilla. Hänen kohdalla korvaushoito kesti noin 13 vuotta.

Opioidiriippuvuus ja korvaushoito

Opioidiriippuvuutta voidaan verrata luonteeltaan pitkäaikaisiin somaattisiin sairauksiin, joiden tyypillisiä piirteitä ovat elinikäinen hoito, oireettomuuden saavuttaminen, mahdolliset pahenemisvaiheet ja mahdollisimman hyvän hoitotasapainon

saavuttaminen. Opioidiriippuvuuden syyt eivät ole aina yksiselitteisiä; opioideilla on sekä mielihyvää tuottavia että kipua poistavia vaikutuksia (Aalto, Alho & Niemelä 2018, 31). Opioidiriippuvuus ei suinkaan ole aina seurausta päihtymyshakuisesta opioidikäytöstä, vaan se voi olla seurausta myös esimerkiksi pitkistä kipulääkekuureista.

Kipulääkeriippuvuus on pääasiassa laillisten reseptilääkkeiden kautta syntynyt riippuvuus, kun taas päihdekäyttöriippuvuuden taustat ovat yleensä vain päihtymyshakuisessa käytössä. Kuitenkin on huomattava, että kipulääkeriippuvuus saattaa muuttaa muotoaan enemmän päihdekäyttöriippuvuuden tyyppiseksi ja käyttö voi muuttua enemmän päihtymyshakuiseksi. Ensisijaisena hoitokeinona opioidilääkeriippuvuuteen käytetään vieroitushoitoa. Toistaiseksi opioidilääkeriippuvuuteen ei Suomessa ole vakiintuneita hoitokäytäntöjä. (Aalto, Alho & Niemelä 2018, 104.)

Suomessa heroiinin käytön voidaan sanoa olevan tällä hetkellä vähäistä, mutta huomattava on, että opioidien ongelmakäyttö on lisääntynyt Suomessa viime vuosikymmenien aikana. Selkeä kasvu heroiinin käytössä oli havaittavissa 1990-luvun huumeaallon aikana. Vuosituhannen vaihteessa oli nähtävissä myös selkeä huippu käytössä. (Aalto ym. 2018, 104.)

Hoitokeinona opioidiriippuvuuteen voidaan käyttää sekä lääkkeellistä hoitoa eli korvaushoitoa tai lääkkeetöntä hoitoa, jonka tehokkuus on huomattavasti vähäisempi kuin lääkkeellisessä hoidossa. Opioidiriippuvuutta voidaan hoitaa myös oireenmukaisesti vieroitushoidolla, jonka tarkoitus on lieventää vieroitusoireita muilla keinoin kuin opioideilla. Vieroitushoitojaksot kestävät normaalisti noin 2-6 viikkoa ja ne järjestetään laitolosuhteissa. Vieroitushoitojakson jälkeen potilas voi hakeutua vielä laitos- tai yhteisömuotoiseen kuntoutukseen, jonka tyypillinen kesto on muutaman kuukauden, mutta voi olla kestoltaan myös jopa vuoden. (Aalto ym. 2018, 105, 112-113.)

Korvaus- ja vieroitushoidon toteuttamista Suomessa ohjaa sosiaali- ja terveysministeriön asetus (33/2008) opioidiriippuvaisten vieroitus- ja korvaushoidosta eräillä lääkkeillä. Asetuksessa on tarkkaan määritelty edellytykset korvaus- ja vieroitushoitoon pääsemiselle, sekä miten hoito tulisi suunnitella, toteuttaa sekä hoidon jälkeen laittaa seurantaan. ”Opioidiriippuvaisen hoidon tarve tulee arvioida ja hoito toteuttaa sellaisessa terveyskeskuksessa, päihdehuollon yksikössä tai vankeinhoitolaitoksen terveydenhuollon yksikössä, jossa on hoidon antamiseen perehtynyt hoidosta vastaava lääkäri ja toiminnan edellyttämä muu henkilökunta sekä muut edellytykset hoidon antamiseen” (Opioidiriippuvuuden hoito 2008).

Kaikille opioidiriippuvaisille tulee tehdä korvaushoitoarvio paikkakunnasta riippumatta. Korvaushoidon tavoitteena on estää ja vähentää opioidien käytöstä koituvia haittoja ja mahdollistaa riippuvuuksien hoito ja psykososiaalinen kuntoutus. Korvaushoidon edellytyksenä ovat opioidiriippuvuus ja aiemmin epäonnistunut vieroitushoito. Korvaushoito on pitkäkestoista ja näin ollen hoito tulisi toteuttaa lähellä potilaan asuinpaikkaa. (Huumeongelmaisen hoito 2018.)

Psykososiaalinen tuki osana korvaushoitoa

Lääkkeellisen hoidon lisäksi korvaushoidossa tärkeää on kiinnittää huomiota myös psykososiaaliseen kuntoutukseen ja hoitoon. Sosiaalityössä psykososiaalinen työote voidaan nähdä hyvin laajana ja jopa epämääräisenäkin käsitteenä. Psykososiaalisen työn voidaan katsoa olevan työtä, jota tehdään niin yksilöiden kuin perheiden sekä myös ryhmien kanssa terveydenhuollon ja sosiaalialan kentällä. Psykososiaalisessa työssä tarkastelussa ovat niin psyykkiset kuin sosiaaliset asiat. (Granfelt 1993, 177.) Psykososiaalinen työ perustuu joko yhteen teoriaan tai useamman teorian yhdistelmään, ja teorioiden avulla pyritään analysoimaan tilannetta sekä toimimaan sen perusteella. (Granfelt 1993, 205.)

Psykososiaalisilla hoitomenetelmillä tarkoitetaan erilaisia terapioiden ja muita elämänhallinnan paranemiseen tähtäviä lääkkeettömiä menetelmiä. Psykososiaaliset menetelmät toimivat lääkkeellisen hoidon tukena. (Aalto ym. 2018, 15.) Psykososiaalisessa hoidossa ja kuntoutuksessa korostuvat eri verkostojen toimijoiden yhteistyö. Hoidossa voidaan käyttää vertaisryhmiä kuten NA, motivoivaa haastattelua ja esimerkiksi yhteisömuotoista hoitoa jonka avulla arjentaitoja ja hallintaa opetellaan yhdessä henkilökunnan sekä muiden hoidettavien kanssa. Hoidossa korostuu erityisesti asiakkaan motivoiminen ja sitouttaminen hoitoon sekä aito ja luottamuksellinen vuorovaikutus. (Huumeongelman hoito: Käypä hoito-suositus, 2018.)

Psykososiaalinen työ tähtää muutokseen asiakkaan elämäntilanteessa. Työntekijä pyrkii tekemään muutostyötä vaikuttamalla suoraan omalla toiminnallaan esimerkiksi puuttamalla asiakkaan kriisiytyneeseen tilanteeseen. Työntekijä vaikuttaa asiakkaan elämäntilanteeseen myös epäsuoralla ohjauksella ja pyrkii edistämään asiakkaan omaa hahmotusta ja ymmärrystä tilanteesta. Työntekijä pyrkii vaikuttamaan elämäntilanteeseen myös antamalla suoraa ohjausta ja neuvontaa. Muutostyötä voidaan katsoa tehtävän kolmesta eri näkökulmasta, jotka kaikki tähtäävät asiakkaan elämäntilanteen muutokseen. (Granfelt 1993, 205.)

Päihdehoidon käsitteistöön psykososiaalinen on vakiintunut korvaushoitokeskustelun ja lääketieteen kasvavan roolin kautta. Sosiaali- ja terveysministeriön asetus (289/2002) velvoittaa psykososiaalisen hoidon järjestämistä korvaushoitoyhteydessä, kuitenkin määrittelemättä tarkemmin sen sisältöä. Näin ollen käsitettä käytetään, mutta sen käyttö on usein piirteiltään enemmänkin poliittista kuin analyttistä, eikä se sellaisenaan palvele tutkimuksen tai työn kehittämisenkään tarpeita. (Weckroth 2007, 433.)

”Multa ei enää kysely, mut vaan työnnettiin sinne”

Suomessa korvaushoito käynnistyi Hesperian sairaalan poliklinikalla vuonna 1995 ja virallistui sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön ensimmäisten määräysten myötä vuonna 1997. Korvaushoidot perustuvat kansainvälisiin tutkimuksiin ja kokemuksiin, joita on koottu mm. Duodecimin julkaisemiin huumehoidon Käypä hoito -suosituksiin. Tutkimukset korostavat korvaushoidon merkitystä etenkin opioidiriippuvaisten hoitoon kiinnittymisessä, huumeainesten käytön, rikosten, kuolleisuuden ja tartuntatautiriskien vähenemisessä sekä elämänlaadun parantamisessa ja sosiaalisen kuntoutumisen mahdollisuuksien luomisessa. (Tourunen, Pitkänen, Harju-Koskelin, Häkkinen & Holopainen 2009, 421.)

Katja Gothoni päätyi korvaushoitoon vuonna 1998, kun hänelle ilmoitettiin sen olevan ainoa jäljellä oleva vaihtoehto. ”Multa ei enää kysely, mut vaan työnnettiin sinne”, Gothoni kertoo. Hän oli kyseisellä hetkellä asunnoton, taustalla oli ollut lukuisia erilaisia hoitoyrityksiä ja päihdepsykiatrisen asiakuus. Vaikka Gothonin kohdalla hoitoon meneminen ei ollut oma vaihtoehto, ei sen toteutusta ollut tehty helpoksi. Siihen aikaan korvaushoito toteutettiin vain metadonihoitona, eikä se ollut kovinkaan yleistä. Hoitoon pääsemisen ehtona oli opiaattien käyttäminen, jota tutkittiin seuloissa. Gothoni joutui käymään 2,5 vuoden ajan kadulta arvioinneissa, jotka olivat aikasidonnaisia ja niissä käymällä täytyi pystyä osoittamaan pystyvänsä sitoutumaan hoitoon. Kadulla asuessa kellonajasta eikä edes päivämäärästä ollut aina varmuutta, mikä hankaloitti arvioinneissa käymistä. Käyntejä oli viikoittain. Jos ei päässyt paikalle, hänen peräänsä soiteltiin ja jos ei ollut puhelinta mihin soittaa, kyseltiin Gothonin perään paikoista, joissa tiedettiin hänen pyörivän. ”Ei se kyllä ollut mitenkään helppoa”, Gothoni pohtii. ”Eikä se ollut missään vaiheessa selvää, että korvaushoito oikeasti alkaa, ennen kuin se sitten alkoi.”

Gothoni kokee nykyään korvaushoidosta olevan tarjolla enemmän tietoa ja siihen hakeutumisen olevan helpompaa, mutta palveluiden olevan sirpaleisia. Korvaushoitoon haluavan potilaan kannalta on haastavaa, kun kaikki palvelut ovat eri paikassa. Palveluihin ohjataan kuitenkin hyvin erilaisten terveys- ja päihdepalveluiden kautta. Sitoutumalla noudattamaan annettuja ohjeita ja aikatauluja hoitoon pääseminen on nopeaa. ”Arvio kestää kolme kuukautta, maksimissaan”, Gothoni kertoo.

Korvaushoidon Gothoni kokee hyvänä hoitokeinona. Hän suosittelee sitä henkilöille, jotka eivät pysy millään raittiina ja sortuvat. Gothoni kokee hoidon olevan monesti parempi vaihtoehto kuin se, että romahtaa aina uudelleen. ”Se jatkuva epäonnistuminen syö kuitenkin mahdollisuutta onnistua koskaan”, Gothoni kuvailee. Korvaushoitoon osallistuva henkilö saa elämäänsä rytmin, kun päivällä ja kelloajoilla on taas merkitystä sovittuihin tapaamisiin ja lääkkeiden hakemiseen ehtiäkseen. Näyttätymällä päivittäin paikalla voidaan myös arvioida henkilön terveydentilaa. ”Jos sulla on jotain terveydessä, vaikka tosi pahoja tulehduksia tai korkea kuume, siihen voidaan puuttua paikan päällä ja voidaan lähettää sairaalaan”, Gothoni kuvailee. Kotona yksin sairastaessa voi tila edetä niin pahaksi, ettei mitään ole enää tehtävissä.

Yhteisöllisyys oli tärkeä osa korvaushoitoa Gothonin kohdalla. Gothoni kävi 1,5 vuotta Munkkisaareissa kuntouttavassa toiminnassa. Paikka aukesi aamulla ja asiakkaat saivat pestä vaatteitaan, nukkua sängyissä ja ruokailla. Siihen aikaan hoidossa oli 15 henkilöä, joten yhteishenki oli tiivis ja sai kokea kuuluvansa johonkin. ”Se, että sä kuulut johonkin joukkoon, on ihmiselle tärkeä piirre”, Gothoni kuvailee yhteisöllisyyden merkitystä.

Huumeiden käyttäjien oheisrikollisuutta, rikosuraa ja rikosten tekemisen syitä on tutkinut Tuula Kekki. Tutkimusaineiston perusteella rikoksilla tavoiteltiin itselle hyötyä ja rahaa, sekä rikoksia tehtiin huumausaineiden vaikutuksen, huumeiden käyttöön ja hankkimiseen liittyvien riitojen vuoksi. Rikokset näyttättyivät epätoivoisina ja julkeina tekoina, joihin vaikuttivat esimerkiksi pelko vieroitusoireista. Korvaushoito liittyy omalta osaltaan myös rikollisuuteen ja vankeinhoitoon. Korvaushoitoa säätelevä asetus (33/2008) määrittelee korvaushoitoa siten, että se vähentää laittomien huumeiden käyttöä, oheisrikollisuutta oheissairauksia kuten hepatiitteja ja HIV-infektioita, parantaa elämänlaatua ja mahdollistaa psyykkisen ja fyysisen kuntoutumisen. Korvaushoito pyrkii siis omalta osaltaan vaikuttamaan rikollisuuden ehkäisemiseen ja vähenemiseen. (Pitkänen ym. 2016, 19-20.) Ennen korvaushoitoa Gothoni oli joutunut useita kertoja vankilaan rikoksistaan, mutta rikokset loppuivat Gothonin kohdalla korvaushoidon myötä. Hoito vaiensikin rikollisen käyttäytymisen, koska Gothonin ei tarvinnut tehdä enää isoja keikkoja, joilla hän oli rahoittanut päihteidenkäyttöään.

Ihminen rakentaa henkilökohtaista identiteettiään kertoessaan itsestään ja elämästään. Kukin joutuu myös samalla peilaamaan henkilökohtaista identiteettiään hänelle ulkopuolelta annettuun identiteettiin. Tästä johtuen henkilökohtaiseen

identiteettiin yhdistyy sosiaalinen, tiettyyn ryhmään liitettävä identiteetti. Leimat tulevat ulkopuolelta ja ne ovat yhteydessä negatiivisiin sosiaalisiin identiteetteihin ja kategorioihin. Luokittelulla on vaikutuksia ihmisen elämään ja näin ollen auttamistyötä tekevien on tärkeää olla tietoisia kategorisoinnista ja sen merkityksistä. Erityisesti siksi, koska sosiaalityöhön liittyy aina kategorisointia. Ennakkokäsitykset saattavat vaikuttaa siihen, kuinka ihmistä kohdellaan ja on mahdollista, että leimaa kantavalla asiakkaalla ei ole kaikkia samoja mahdollisuuksia tarjolla kuin jollain toisella samassa tilanteessa olevalla. (Kulmala 2006, 6-7, 68.)

Hoidon huonoksi puoleksi Gothoni mainitsee metadonin. Se syö ihmistä ulkoisesti ja myös sisältä. Korvaushoidon asiakkaana Gothoni joutui myös kokemaan paljon epäilyä. Esimerkiksi sairaalakäynnillä häneen suhtauduttiin nihkeästi, kun työntekijät kuuluivat hänen olevan hoidossa. He myös uskoivat hänen oireidensa olevan peräisin päihteidenkäytöstä. Gothoni kertoo myös, että joihinkin jatkohoitoa tarjaviin paikkoihin on ollut hankala päästä, jos on korvaushoidossa. Nyt on kuitenkin murroksen aika. Joihinkin jatkohoidon paikkoihin on valittu kokeilumielessä korvaushoidossa olevia ihmisiä, Gothoni kertoo.

THL:n tilastoraportin Päihdehuollon huumeasiakkaat 2017 mukaan huumeiden käytön vuoksi päihdehoitoon vuonna 2017 hakeutuneiden asiakkaiden yleisin ongelmapäihde oli opioidit. Korvaushoidossa oli 786 asiakasta. Yleisin korvaushoidon muoto (47 %) oli kuntouttava korvaushoito, jonka tavoitteena on kuntouttaminen ja päihteettömyys. Haittojen vähentämiseen pyrkivää korvaushoitoa, jossa pyritään potilaan elämänlaadun parantamiseen ja haittojen vähentämiseen, sai 45 prosenttia. Korvaushoitoasiakkaista kokonaan ilman päihteiden väärinkäyttöä oli edellisen kuukauden aikana ollut 15 prosenttia. Opioidien käyttöä oli 48 prosentilla korvaushoitoasiakkaista ja kannabiksen, stimulanttien ja rauhoittavien lääkkeiden käyttö oli tavanomaista. Korvaushoitoasiakkailla edellisen kuukauden aikaista pistokäyttöä oli 34 prosentilla ja sekakäyttöä 53 prosentilla. (Päihdehuollon huumeasiakkaat 2017, 1 - 11.)

Gothonin ollessa itse korvaushoidossa useat käyttivät myös muita päihteitä hoidon aikana, koska heidän päihteidenkäyttöään ei tarkkailtu. Munkkisaaressa kuoli pahimmillaan joku viikoittain. Myös suuret määrät potilaita ovat muuttaneet hoidon sisältöä paljon. ”Me aloitettiin viidellätoista ja 10 vuotta myöhemmin meitä oli 300”, Gothoni kertoo. Mitä enemmän potilaita tuli, sitä vähemmän lääkkeiden jaon yhteydessä oli aikaa antaa muunlaista tukea. Gothoni kokee, ettei saanut juurikaan tukea korvaushoidon loppupuolella, vaan kävi vain kuulokkeet korvilla hakemassa omat lääkkeensä ja jatkoi matkaa. Puoli vuotta jatkui näin, kunnes hänelle ehdotettiin kuntouttavaan hoitoon siirtymistä, sillä korvaushoidon klinikka ei enää vastannut Gothonin tarpeita.

”Mä rupesin miettimään niissä tilanteissa, että miltä tää tuntuisi oikeasti tuntea”

Korvaushoidon lopettaminen oli Gothonille yksi elämän vaikeimpia asioita. Hän koki pitkään olevansa riittävän raitis, koska käytti vain hoidosta saamaansa metadonia ja kävi vertaistukiryhmissä. Korvaushoidon aikana Gothoni oli löytänyt tärkeänä osana elämäänsä juoksun ja luonnon. Päätös lopettamiseen syntyi näiden ansiosta. Gothoni koki metadonin turruttavan hänen tunteitaan: ”Mä rupesin miettimään niissä tilanteissa, että miltä tää tuntuisi oikeasti tuntea, ilman mitään lääkettä, kun tää tuntuu jo nyt niin hyvältä”. Gothonilla oli hyvä elämäntilanne: hän liikkui paljon, kävi töissä ja osallistui edelleen vertaistukiryhmiin. Annoksen pienentäminen ei tuntunut aluksi hankalalta. Sitä pienennettiin 5 millilitraa 3 viikon välein. Kun päiväannos oli 40 millilitraa, Gothonista alkoi tuntua henkisesti raskaalta. Hän koki hajoavansa. Siinä vaiheessa hän päätti lähteä katkolle. Gothonille ehdotettiin kotikatkoa, mutta hän ei suostunut, koska tiesi ettei pystyisi siihen. Katko toteutettiin Järvenpäässä. Jo alkuarvioinnissa Gothonille todettiin, että hänestä näki, ettei tämä ollut tullut leikkimään. Gothoni koki paikan kannustavana ja ammattitaitoisena, korvaushoidosta tiedettiin paljon. Gothoni kieltäytyi katkon aikana lääkityksestä, hän halusi vain käydä katkon läpi ja päästä eroon kaikista lääkkeistä.

Suomessa on tehty muutamia vähintään kolmen vuoden seurantatutkimuksia hoitoon päässeistä korvaushoitopotilaista. Kaikissa tutkimuksissa on todettu, että kuntoutus on hitaasti etenevää. Haastavat moniongelmaiset potilaat työllistävät hoitojärjestelmää monin tavoin, minkä vuoksi nopea toipuminen on epärealistista. Potilaat ovat pääsääntöisesti nuoria aikuisia, eikä heidän kognitiivinen suorituskykynsä välttämättä ole vaurioitunut rankan huumeiden käytön aikana. Tuloksellisen kuntoutuksen jälkeen heillä on jäljellä useita kymmeniä työ- ja elinvuosia, vaikka aktiivinen hoito- ja kuntoutusvaihe kestäisi useamman vuoden. (Holopainen 2011.)

Nollapäivänä, päivänä kun Gothonin lääkkeet todella lopetettiin, oli vaikeaa. Gothonilla oli edessä pahat vieroitusoireet, jotka hän vain päätti kestää. Vieroitusoireiden seitsemäntenä päivänä lääkäri tarjosi Gothonille mahdollisuutta Subutexiin. Sen avulla Gothonin olo paranisi ja käytön voisi lopettaa myöhemmin. Gothoni koki uskomattomana, ettei lääkäriillä ollut tarjota tilanteeseen muuta kuin korvaavaa lääkettä. Hän kieltäytyi. Pikkuhiljaa oireet alkoivat helpottaa ja Gothoni pystyi nukkumaan tunnin yössä. Joka viikko yönät kestivät tunnin pidempään. Gothoni oli katkolla kolme viikkoa. Katkon aikana Gothoni haaveili kotiin pääsystä, mutta kotona iskikin ahdistus. Hän joutui käymään omaa taistelua ja eristäytyi muista selittäen, että kaipaa nyt omaa tilaa pysyäkseen päätöksessään. Ihmisen oma motivaatio ja halu lopettaa toimivat merkittävässä roolissa päihteistä irrottautumisessa ja päätöksessä pysymisessä. Motivaatio ei ole pysyvä tila vaan sen voimakkuus vaihtelee. Motivaation voidaan katsoa horjuvan silloin, kun ihminen on epäileväinen ja voimistuvan, kun epäilykset on voitettu. Motivaatio vaikuttaa siihen, miten ihminen toimii taikka päättää olla toimimatta. (Koski-Jännes, Riittinen, Saarnio 2008, 19.) Gothoni taisteli kolme päivää ahdistusta vastaan, kunnes päätti hakea jotakin, mikä helpottaisi hänen oloaan. Siinä tilanteessa hän tajusi, miten paljon hänellä oli menetettävää ja kuinka paljon hän halusi lopettaa. Hän antoi itselleen luvan olla huonossa kunnossa siinä hetkessä ja vaikka seuraavat puoli vuotta, koska hän tiedosti sen jälkeen pystyvänsä taas nauttimaan elämästään. Tämä oli viimeinen kerta, kun Gothoni lähes sortui. Nykyään päihteet eivät pyöritä Gothonin elämää millään tavalla.

Gothoni tarjoaa tukeaan lopettamispäätöksen tehneille ihmisille ympäri Suomen. He tekevät yhdessä suunnitelman lopettamista varten. Gothoni myös arvioi henkilön kohdalla, onko lopettaminen mahdollista ja sanoo suoraan, mikäli kokee ettei joku ole siihen valmis. Hän neuvoo auttamiaan ihmisiä menemään lopetussuunnitelman kanssa polille, ja mikäli heidät käännytetään, miettimään tarkkaan, mitä aikoo sanoa ja tekemään selväksi sen, että haluaa toteuttaa suunnitelmansa. Korvaushoidon lopettamisen jälkeen on kolme kuukautta aikaa muuttaa mieltänsä ja palata takaisin lääkahoitoon. Tämän kolmen kuukauden ajan Gothoni hoiti lääkäriasiansa korvaushoidon lääkärin kautta. Kun kolme kuukautta meni umpeen, Gothonille ilmoitettiin hänen olevan ulkona heidän palveluistaan, jonka jälkeen Gothonin tuli käydä terveysasemalla lääkärikäynnillä. Gothoni kehottaa omia tietäviään rakentamaan tukiverkoston itselleen juuri tästä syystä. Vanhasta tutusta paikasta ei saa lopulta enää tukea.

”Mun unelma olisi, ettei se hoito loppuisi mihinkään”

Gothoni itse toivoisi, että korvaushoidossa olisi lopetusohjelma, minkä avulla lopetuspäätöksen tehnyttä henkilöä voitaisiin auttaa ja tukea. Lopetusohjelman avulla henkilö saisi riittävästi tietoa siitä, mitä lopettaminen pitäisi sisällään, minkälaisia vaihtoehtoja hänellä on lopettamisen suhteen sekä kerrottaisiin mitä tapahtuu, jos lopettaa ilman minkäänlaista korvaavaa lääkitystä. ”Mun unelma olisi, ettei se hoito loppuisi mihinkään”, Gothoni kuvailee. ”Kun oot saanut asiasi jo kuntoon, jos

tulee elämään liittyviä vaikeuksia, niin voisit pyytää sieltä tutusta paikasta apua”. Gothonin haaveena olisi perustaa lopetusohjelma, mikä rakennettaisiin korvaushoidon sisälle.

Myös sosiaalista tukea tulisi korvaushoidon asiakkaille tarjota enemmän. Varsinkin niille, jotka haluavat ottaa apua vastaan. Hoitotyöhön ei Gothonin mielestä jää tällä hetkellä riittävästi aikaa, kun lääkkeiden jakelua on niin paljon. ”On varmasti turhauttavaa olla töissä korvauspolilla, missä sulla ei vaan ole tarpeeksi aikaa asiakkaille”, Gothoni toteaa.

Kokemusasiantuntijoita hyödynnetään korvaushoidossa paljon. Gothoni on itsekin käynyt puhumassa alan ammattilaisille, opiskelijoille ja korvaushoitopolin asiakkaille. Hänen oma polkunsa on saanut aikaan lumipalloeefektin ja hänen Facebookiin perustamaan korvaushoidosta irtautuneiden tukiryhmään on liittynyt jo 56 jäsentä. ”Mua ei mikään muu kosketa niin paljon, kun että mun tuettava lähtee nollaukseen”, Gothoni kertoo.

Korvaushoito on mahdollisuus muuttaa koko elämä

Haastattelussa nousi merkittävänä asiana esille tuki tai pikemminkin sen puute korvaushoidossa. Korvaushoidon sisällön yhteydessä puhutaan sekä lääkkeellisestä hoidosta että myös yhtä lailla sen psykososiaalisesta puolesta tärkeänä osana hoitoa ja kuntoutusta. Erilaiset psykososiaaliset hoidot ja terapiat toimivat usein riippuvuuden hoidon ja kuntoutuksen perustana. Psykososiaaliset menetelmät toimivatkin lääkkeellisen hoidon tukena ja pyrkivät sitouttamaan asiakasta hoitoon. (Aalto ym. 2018, 152.) Katja Gothoni puhuu haastattelussa sosiaalisen tuen vähyydestä korvaushoidossa ja siitä, kuinka hoitotyöhön ei vain yksinkertaisesti ole henkilökunnalla riittävästi aikaa. Sanomattakin selvää on, että pelkkä lääkkeellinen hoito ei voi olla ainut ja riittävä keino hoitaa päihderiippuvuutta ja sen mukanaan tuomia lieveilmiöitä.

Korvaushoito toimii yleensä viimeisenä mahdollisena vaihtoehtona toipua päihderiippuvuudesta. Ennen sitä henkilöllä on taustalla jo erilaisia kuntoutumis- ja vieroitusyrityksiä, joissa hän on syystä tai toisesta epäonnistunut. Korvaushoitoa toteutettaessa tulisikin taata henkilölle lääkkeellisen hoidon lisäksi kaikki mahdollinen tuki, jonka avulla hoidon tehokkuus ja kokonaisvaltaisuus korostuisi.

Korvaushoito ei ole vain päihteen korvaamista toisella lääkkeellä. Se on mahdollisuus muuttaa ihmisen koko elämä. Uuteen asiaan sitoutuminen, siitä kiinni pitäminen ja sen ylläpitäminen vaatii henkilöltä paljon. Kun taustalla on vielä riippuvuus, joka on vienyt ihmisen mukanaan, hänen kohdallaan psykososiaalinen tuki olisi erityisen tärkeässä osassa. Oman jaksamisen sekä motivaation säilymisen kannalta pelkkä keskustelupaupkin voi olla merkittävässä osassa. Kun sitä ei pystytty tarjoamaan, jää hoito puutteelliseksi.

Yhteiskuntaan kiinnittävien toimintojen edistäminen korvaushoidossa olevien elämässä on ensisijaisen tärkeää, etenkin jos korvaushoidon halutaan olevan kuntouttavaa. Esimerkiksi päihteettömän sosiaalisen verkoston löytymisellä tai asumistilanteen vakiintumisella voi olla käännteentekevä merkitys hoitoon kiinnittymisen ja kuntoutumisen kannalta. Tästä syystä olisi erityisen tärkeää saada luotua pysyvä ja luottamuksellinen hoitosuhde, jotta pystyttäisiin varmistamaan, että kuntoutujan elämässä päihteettömyyttä tukevat seikat ovat kunnossa.

Päihderiippuvuuden taustalla on usein lukuisia syitä ja tapahtumia, joille tulisi antaa aikaa ja joiden äärelle olisi hyvä pysähtyä. Tämä tuskin onnistuu, jos korvaushoito toimii pääasiassa liukuhihnamaisesti ilman mahdollisuutta oikeasti pysähtyä asiakkaan äärelle. On ymmärrettävä, että paljon on kyse resursseista ja siitä, että henkilökuntaa on liian vähän. Tällöin aika ei yksinkertaisesti riitä muuhun kuin annoksen jakeluun ja pikaiseen kuulumisten vaihtoon. Olisiko kuitenkin nyt aika ja yhteiskunnan tehtävä ja vastuu kehittää korvaushoitoa siihen suuntaan, että se kattaisi myös kokonaisvaltaisemman tuen ja ohjauksen lääkkeenjaon lisäksi koko korvaushoidon ajan sekä myös sen jälkeen. Gothoni mainitsee myös haastattelussa lopetusohjelman, joka tarjoaisi tukea myös korvaushoidon päätyttyä. Jos olisi mahdollisuus saada tukea ja neuvoja myös hoidon päätyttyä, ei hoidosta jäätäisi ikään kuin tyhjän päälle. Olisi tärkeää selvittää tutkimuksin palvelunkäyttäjien kokemuksia ja heidän näkökulmansa hoitoon. Erityisesti korvaushoidosta onnistuneesti irrottautuneiden kokemukset olisivat varmasti hyödyllisiä hoidon kehittämisessä.

Jatkohoidon merkitys korostuu erityisesti asiakasryhmillä, joilla on muutenkin vaikeuksia hallita elämäänsä. Asiakkaille on saattanut muodostua jo luottamuksellinen suhde hoitohenkilöstöön ja paikka, missä hoitaa omia kuntoutumiseen liittyviä asioitaan. Kun asiakkuus päättyy hoidon päättyessä, henkilön täytyy luoda uudet verkostot, joilla jatkaa omaa kuntoutumistaan ja pitää huolta terveydestään. Korvaushoitoon olisikin hyvä kehittää jonkinlainen systeemi, joka tukisi siirtymävaihetta korvaushoidon asiakkuudesta perusterveydenhuollon piiriin, jotta saataisiin taattua toimiva jatkumo henkilön kuntoutumiselle. Asiakkaan kanssa voisi jo valmiiksi etsiä hyviä jatkohoitoaikoja, joihin siirtyminen tapahtuisi pikkuhiljaa, vaikka päällekkäishoitona. Näin siirtymä ei tapahtuisi yhdessä hetkessä, vaan siihen olisi osattu varautua ja se tuntuisi asiakkaan kannalta helpommalta.

Toki on huomioitava myös se, missä korvaushoidon vaiheessa asiakas sillä hetkellä on. Tuen määrä ja intensiivisyys vaihtelevat riippuen siitä, onko asiakas kuntouttavassa vai haittoja vähentävässä korvaushoidossa. Haittoja vähentävässä korvaushoidossa sisältö voi kattaa vain ja ainoastaan lääkkeenjaon. Myös paikkakuntien välillä on havaittavissa eroja korvaushoidon sisällössä ja tuen määrässä. Korvaushoitoon ei Käypä hoito -suositusten lisäksi ole määritelty valtakunnallisesti tarkkaa sisältöä, joten oletettavasti sisältökin vaihtelee alueittain. (A-Klinikkasäätiö.)

Ihminen haluaa yleensä kuulua johonkin ja löytää paikkansa yhteiskunnassa. Ihmisiä yhdistävä tekijä voivat olla esimerkiksi päihteet, ja ihminen voi kokea vahvasti kuuluvansa päihteitä käyttävään yhteisöön. Henkilö, joka on tehnyt päätöksen kuntoutumisesta ja päihteistä irtautumisesta, tarvitsee ympärilleen sellaisia henkilöitä, joilla on samankaltainen tavoite. Tämä yhteisöllisyys voi toimia voimavarana. Tärkeää olisikin, että yhteisö, johon toipuva ihminen kokee kuuluvansa, tukisi ihmisen kuntoutumista ja toipumista eikä päinvastoin. Vertaistuki on tärkeää kaikenlaisessa kuntoutumisessa. Vertaisen ymmärrys riippuvuudesta ja sen tuomista haasteista voi toimia merkittävänä tekijänä toipujan kuntoutumisessa.

LÄHTEET

- Aalto, M., Alho, H. & Niemelä, S. 2018. Huume- ja lääkeriippuvuudet. Helsinki: Duodecim.
- A-Klinikkasäätiö. Lääke yksin ei riitä korvaushoidossa. <https://a-klinikksaatio.fi/tiimi/1138/laake-yksin-ei-riita-korvaushoidossa> Viitattu 23.2.2019
- Holopainen, A. Huumeriippuvuuden korvaushoito tuloksellista. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim. <https://www.duodecimlehti.fi/lehti/2011/2/duo099309>. Viitattu 19.2.2019
- Huumeongelmanen hoito. Käypä hoito-suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Päihdelääketieteen yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2018. <http://www.kaypa-hoito.fi/web/kh/suosituks/suositus?id=hoi50041#K1> Viitattu 20.2.2019.
- Kulmala, A. 2006. Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Tampere: Tampereen yliopistopaino. Opioidiriippuvuuden hoito. 2008. Valvira. https://www.valvira.fi/terveydenhuolto/hyva-ammattinharjoittaminen/laakehoito/opioidiriippuvuuden_hoito. Viitattu 5.12.2018.
- Pitkänen, T. & Kaskela, T. & Tyni, S. & Tourunen, J. 2016. Päihdehoitoon hakeutuneiden rikollisuus. Rekisteri- ja hoitotietoihin perustuva seurantatutkimus vankeusrangaistukseen tuomituista päihdehoidon asiakkaita. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2016. https://www rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/YpkSA2YG1/RISE_paihdehuoltoon_hakeutuneiden_rikollisuus_verkko.pdf. Viitattu 7.3.2019.
- Päihdehuollon huumeasiakkaat. Tilastoraportti 36/2018. THL. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136921/Tr31_18.pdf?sequence=5&isAllowed=y. Viitattu 19.2.2019.
- Tourunen, J. & Pitkänen, T. & Harju-Koskelin, O. & Häkkinen, A. & Holopainen, A. 2009. Korvaushoitopotilaiden kuntoutuminen on pitkä ja haasteellinen prosessi. K- ja Vieroitushoitopoliklinikoilla vuosina 2002–2003 hoitonsa aloittaneiden opioidiriippuvaisten potilaiden korvaushoidon seuranta. Helsinki: Stakes. <http://www.stakes.fi/yp/2009/4/tourunen.pdf>. Viitattu 19.2.2019.
- Weckroth, A. 2007. Mitä merkitsee ”psykososiaalinen” päihdehoidossa? Helsinki: Stakes. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/101216/074weckroth.pdf>-. Viitattu 19.2.2019.
- Granfelt, R., Jokiranta, H., Karvinen, S., Matthies, A. & Pohjola, A. 1993. Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan kirjallisuus. 3. painos. Jyväskylä. Gummerus Kirjapaino.
- Koski-Jännes, A., Riittinen, L. & Saarnio, P. 2008. Kohti muutosta. Motivointimenetelmiä päihde- ja käyttäytymisongelmiin. Jyväskylä. Gummerus Kirjapaino.
- Pitkänen, T., Kaskela, T., Tyni, S. & Tourunen, J. 2016. Päihdehoitoon hakeutuneiden rikollisuus. Rekisteri- ja hoitotietoihin perustuva seurantatutkimus vankeusrangaistukseen tuomituista päihdehoidon asiakkaita. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2016. https://www rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/YpkSA2YG1/RISE_paihdehuoltoon_hakeutuneiden_rikollisuus_verkko.pdf Viitattu 31.3.2019

Jukka Paattiniemi, Mira Heikkinen, Juuso Kostainen & Katariina Salo

VERTAISUUS PYSÄKKINÄ MATKALLA AMMATILLISUUTEEN

Haastattelimme artikkeliamme varten 40-vuotiaasta miestä, joka on elänyt nuoruutensa rikollista elämää, saanut vankeustuomion huumausaineriikoksista ja lopulta kouluttautunut toimimaan sosiaalialan ammattilaisena. Nykyään hän auttaa työssään ihmisiä, jotka saattavat olla hyvin samankaltaisissa elämäntilanteissa kuin hän itse aikaisemmin. Kutsumme häntä tässä tekstissä Mikoksi. Kerromme artikkelissamme Mikon tarinan alkuvaiheilta rikollisesta elämäntavasta nykyhetkeen, jossa Mikko toimii ammattilaisena sosiaalialalla. Mikko suostui haastatteluun mielellään, koska näki sen antavan mahdollisuuden vaikuttaa ihmisten asenteisiin ja murtaa ennakkoluuloja. Meihin hänen tarinansa vaikutti.

Näpistelijästä huumekauppiaksi

Mikko kertoo eläneensä hyvän ja normaalin lapsuuden. Vanhemmat kuitenkin erosivat pian Mikon aloitettua ala-asteen. Hän ei vielä lapsena osannut ymmärtää vanhempiensa avioeron vaikutuksia itseensä, mutta aikuisiällä käydyn terapian avulla hän on kyennyt hahmottaa sen aiheuttamia syy-seuraussuhteita elämäänsä. Eron jälkeen Mikon äiti oli perheen lapsille ainoa läsnä oleva vanhempi, mutta myös isällä on ollut suuri vaikutus Mikon elämään ja valintoihin: hänen esimerkinsä on innostanut Mikon urheilun ja musiikin pariin.

Mikko harrasti lapsena kahta urheilulajia, joiden välillä hän joutui tekemään valinnan voidakseen kehittyä. Toisessa lajissa kehittymisen tiellä oli joukkueenjohtajan poika, joten valinta osui siihen lajiin, jonka parissa Mikko näki mahdollisuuden päästä eteenpäin. Hän oli lajissa lahjakas, mutta koki valmentajan itseensä kohdistamat toimet epäreiluina. Niiden vuoksi hän lopulta menetti kiinnostuksensa lajiin ja lopetti pelaamisen kokonaan.

Mikon rikollinen ura alkoi jo ala-asteella näpistelyllä. Hän jäi heti ensimmäisestä näpistyksestään kiinni, mutta ei joutunut tekemisiin virkavallan kanssa, vaan asia selvitettiin puhuttelulla. Ala-asteen aikana Mikko kertoo kehittyneensä hyväksi myymälävarkaaaksi, ja yläasteella hän teki näpistyksiä jo tilaustoina. Mikon äiti yritti parhaan kykynsä mukaan pitää lapsistaan huolta, mutta joutui työn vuoksi olemaan paljon poissa kotoa.

Peruskoulun päätyttyä Mikko piti välivuoden. Välivuoden aikana Mikko toimi jo kuin ammattivaras ja varasti lähes mitä vain ajatellen, että mitä haastavampi kohde oli kyseessä, sen mielenkiintoisempaa se oli. Urheilu oli vienyt suurimman osan ajasta Mikon lapsuudessa, ja hän kertoo kokeneensa, että välivuoden aikana hän ”otti menetettyä aikaa takaisin”. Ensimmäisen humalansa Mikko oli juonut vasta rippileirillä, mutta välivuoden aikana kuvioihin tulivat alkoholin lisäksi myös kannabis ja lääkkeiden väärinkäyttö.

Pian Mikko ajautui huonoon seuraan ja näpistykset muuttuivat autovarkauksiksi. Vielä alaikäisenä hän sai tuomion niihin liittyen, mutta rangaistuksena oli vain ehdonalaista vankeutta ilman valvontaa ja suuri korvaussumma. Mikko kertoo korvausten suuren määrän saaneen hänet ajattelemaan, että oliko elämä nyt tässä ja kannattaisiko mitään enää yrittää. Tämän hetkessä työssään Mikko kohtaa paljon samanlaisia asenteita: hänen asiakkaansa miettivät, onko töiden etsimisessä mitään järkeä, kun sosiaalitoimistosta saa enemmän rahaa kuin työstä.

Täysi-ikäisenä Mikko siirtyi rikollisessa toiminnassaan kannabiksen myyntiin. Aluksi tarkoituksena oli vain oman käytön rahoitus, mutta Mikon sanojen mukaan ”nälkä kasvoi syödessä”. Myyntimäärät kasvoivat ja lopulta myyntiin tulivat mukaan myös muut huumausaineet. Myös Mikon oma käyttö kasvoi, ja sen ajan päihteistä Mikko kokeili kaikkea muuta paitsi heroiniä. Joitakin vuosia aikaisemmin Mikon tuttava oli kuollut heroiniin yliannostukseen, ja se oli saanut Mikon päättämään, ettei hän koskaan kokeilisi heroiniä tai käyttäisi huumeita suonensisäisesti. Tämä on ainoa päätös, jonka Mikko kertoo pitäneensä koko rikollisen elämänsä ajan.

Armeijan Mikko suoritti loppuun, vaikka päivittäinen kannabiksen käyttö aiheutikin sen aikana ongelmia. Armeija-aikana Mikon päihteiden käyttö voimistui alkoholin, kannabiksen ja rauhoittavien lääkkeiden muodossa. Siviiliin päästyään Mikolle löytyi harjoittelupaikka nuorten parista, ja hän teki harjoittelun jälkeenkin töitä alalla vuosia. Palkan saaminen tuntui Mikosta hyvältä, vaikka hän edelleen sai suurimman osan tuloistaan huumekaupalla. Hän kertoo, että koki asian niin, että koska hän pystyi hoitamaan työnsä ilman päihteitä, ei hänellä myöskään voinut olla minkäänlaisia moraalisia tai päihteisiin liittyviä ongelmia. Hän ei koskaan ollut töissä päihteiden vaikutuksen alaisena.

Mikko aloitti kannabiksen kasvatuksen myös itse, ja hänen kuukausiansionsa tällä kannabiskaupalla saattoivat välillä nousta moniin tuhansiin euroihin. Raha menetti arvonsa ollen Mikolle ainoastaan väline, joka mahdollisti matkustelemisen, maailman kiertämisen ja uusien, koko ajan vahvempien kokemusten saamisen. Mikko

käytti päivittäin eri päihteitä, mutta pystyi silti luomaan uusia kontakteja siirtyen koko ajan laajempaan huumekauppaan. Erilaisten sattumusten kautta poliisi oli kuitenkin tässä vaiheessa päässyt Mikon jäljille ja Mikko sai syytteen törkeästä huumausainerikoksesta.

Vankeusaika mahdollisuutena

”Sitten vaan asenne kuntoon ja mitä vittua – joka päivä katsomaan vessan peilistä, ja siellä näin sen syyllisen.”

Mikko oli käyttänyt päihteitä päivittäin armeija-ajasta asti, josta hän kertoo myöhemmin pystyneensä vetämään omat johtopäätöksensä. Hän kokee, että hänellä ei ollut ollut kertaakaan aikaa pysähtyä ja ajatella asioita. Tutkintavankeudessa aikaa ajattelemiseen kuitenkin yhtäkkiä oli. Mikko alkoi ymmärtää, että jos hän jatkaa samalla tavalla, hän tulee kuolemaan pian. Hän myös ajatteli jo kokeneensa kaiken mahdollisen ja saaneensa nähdä kaiken, mitä oli halunnutkin. Rikollisuudesta irrottautumisen prosessi alkoi. Parin viikon sisällä Mikko oli tehnyt päätöksen: jos hän vain pystyisi, hän muuttaisi suuntaa.

Syyteennostopäivänä Mikko sai tietää, että hänelle haettiin pitkää vankeusrangais- tusta. Mikko oli ajatellut saavansa syytteen vain avunannosta ja olevansa seuraavaan kesään mennessä jo vapaa mies. Hän oli kiinni jäädessään noin kolmenkymmenen, ja syytteen kuultuaan hän ajatteli, että kaikki elämässä oli nyt ohi. Mikolla meni joitakin päiviä sisäistää asia, mutta lopulta hän luovutti. Hän myönsi itselleen olevansa addikti ja itse syyllinen omiin rikoksiinsa. Hän oli itse halunnut olla mukana rikollisessa toiminnassa, eikä häntä ollut kukaan siihen pakottanut. Mikko päätti ottaa vastaan kaiken, mitä vankilalla olisi tarjota.

Mikko kertoo, että vankeuden aikana hän haki ja myös sai ongelmiinsa apua. Hän alkoi opetella asioita uudestaan alusta asti. Hän osallistui erilaisiin vankilan järjestämiin ohjelmatoimintoihin, joita järjestettiin sekä yksilö- että ryhmätyöskentelyinä. Yhdeksi muutoksen kannalta tärkeimmäksi hetkeksen Mikko mainitsee tilanteen, jossa hän makasi sellinsä sängyllä ja kuunteli erään tietyn yhtyeen kappaletta. Mikko koki olonsa yhtäkkiä sanoinkuvaamattoman upeaksi. Hän ymmärsi tunteen olevan todellinen eikä minkäänlaisen päihteen aikaansaama.

Osallisuutta vertaisuudesta

Haastateltavamme Mikko toimi vapautumisensa jälkeen aluksi vertaistukena, mutta uskoo nykyään auttavansa muita paremmin ammattilaisen kuin vertaisen asemassa. Hän opiskeli sosiaalialalle voidakseen työskennellä rikostaustaisten kanssa tehokkaammin ja ammattimaisemmin. Mikko kertoo uskovansa, että vertaisavusta on varmasti hyötyä monelle entiselle vangille. Hän kuitenkin kokee, että vertaistuen antajan rooli voi muuttua henkisesti hyvin raskaaksi, ja siksi rooliin ei saisi jäädä pitkäksi aikaa. Mikkoa voisikin kuvata kokemusasiantuntijuusprosessin läpikäyneenä, prosessista irtaantuneena ja ammattilaisuuteen suuntautuneena entisenä vankina.

Kun ollaan kokemusasiantuntijuuden vaiheessa, prosessi on edennyt jo pitkälle. Raskaat kokemukset eivät enää dominoi yksilöä ja hänen ajatuksiaan, vaan ne ovat tasapainoisesti osana elämää. Kokemusasiantuntijuus on tullut osaksi häntä. Yksilö on käynyt omaa prosessiaan niin paljon läpi, että kykenee jo seisomaan omilla jaloillaan. Hänestä on kasvanut tasapainoinen, itsenäinen kokemusasiantuntija. Tässä vaiheessa prosessia osa kokemusasiantuntijoista suuntaa täysin muualle. Heille kokemusasiantuntijuus on ollut vain välivaihe, ja he siirtyvät esimerkiksi kohti alan ammattilaisuutta. Osa prosessin läpikäyneistä taas jää toimimaan kokemusasiantuntijoina. (Meriluoto ym. 2015, 26.)

Kokemusasiantuntijuus on prosessi, joka alkaa osallisuuden kokemuksesta, kehittyä vertaisuuden kokemukseksi ja etenee lopulta kokemusasiantuntijuudeksi. Prosessissa yksilöt jakavat kokemustietoa, joka muodostuu yhteisölliseksi tiedoksi. Sillä, että asiakkaat osallistuvat ja tuovat esiin kokemuksellisen tietonsa, on yhteiskunnallisesti suuri merkitys. Tämän kokemuksellisen tiedon esiin tuomisella voidaan muuttaa väärää käsityksiä ja tietoja järjestelmän sisällä. (Meriluoto, Marila-Penttinen & Lehtinen 2015, 16-18.)

Mikko kokee edelleen taustansa tärkeäksi työssään. Hänen mukaansa rikostaustaisten asiakkaiden kanssa toimimista helpottaa se, että työntekijä osaa puhua asiakkaiden kanssa ”samaa kieltä” ja todella tuntee tilanteen, jossa asiakas on. Viranomainen, jolla ei ole millään tavalla samankaltaista taustaa, voi samaistua huonosti asiakkaan kokemuksiin, kun taas oman kokemuksensa omaavalla työntekijällä on tähän mahdollisuus.

Osallisuuden kokemuksen syntyemisessä on tärkeässä osassa auttajan ja autetun välille syntynyt yhteys. Tämä on tärkeä ensiaskel prosessissa. Kun autettava kokee tulevaisuutensa kuulluksi ja saa kokemuksen siitä, että vaikuttaa itse omaan prosessiinsa, syntyy osallisuuden kokemus auttajan ja autettavan välille. Tässä alkuvaiheessa prosessia kokemus alkaa jäsentyä tiedoksi. Tiedoksi muuttuminen edellyttää sitä, että autettava ja auttaja kokevat kokemustiedon merkitykselliseksi. (Meriluoto ym. 2015, 19, 22-25.)

Kohti rikollisuudesta irtautumista

Mikko teki päätöksen rikollisuudesta irrottautumisesta melko pian kiinni jäämisenä jälkeen. Hänen irtaantumisprosessissaan tärkein yksittäinen tekijä oli oma päätös. Mikko pyrki ja pääsi päihitteettömälle osastolle. Vankeustuomionsa aikana hän kertoo osallistuneensa erilaisiin vankilan tarjoamiin toimintoihin sekä yksilönä että ryhmässä, ja kokee saaneensa paljon tukea etenkin näiden ohjelmatoimintojen ohjaajilta. Mikko oppi vankilassa tunnistamaan omia voimavarojaan. Ikäviin tilanteisiin joutuessaan hän osasi hyödyntää niitä ja tehdä parempia ratkaisuja. Mikon desistanssiin vaikutti voimakkaasti aikaisempi laaja päihteiden käyttö ja se, että Mikko näki tilanteessaan vain kaksi vaihtoehtoa: joko hän laittaisi elämänsä kuntoon tai kuolisi yliannostukseen. Myös tulevan vaimon tapaamisella on ollut myönteistä vaikutusta Mikon desistanssiin.

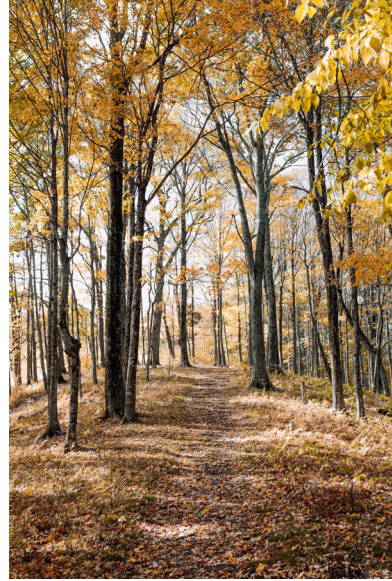
Desistanssin läpikäyminen ei ole helppoa, ja sitä vaikeuttavat henkilön itsensä lisäksi myös ulkopuoliset ihmiset ja heidän näkemyksensä henkilöstä. Rikollisen käyttäytymisensä aikaisen leimaantumisen lisäksi Mikko on kokenut myös vankilan jälkeen, että entisillä vangeilla on olemassa leima. Viralliset rekisterimerkinnot seuraavat vapautunutta pitkään ja vaikeuttavat elämää. Hänen mielestään vapausrangaistus olisi jo itsessään riittävä seuraus. Tästä leimaamisesta on olemassa rikollisuuden selitysteoria, jota on käytetty selittämään etenkin uusintarikollisuutta.

Leimaamisteorian mukaan rikoksentehtäjä aloittaa pienillä rikoksilla, mutta ei rangaistuksen kärsittyään saa enää työtä, ja ajautuu siksi asteittain törkeämpiin rikoksiin. Sosiaalinen hyljeksintä karkottaa henkilöä kauemmaksi laillisen toiminnan piiristä ja saa henkilössä aikaan katkeroitumista. Seurauksena on kierre rikosten uusimisesta. Leimaamisteoria selittääkin erityisesti rikollisen käyttäytymisen jatkamista. Leimaamiseen vaikuttaa teorian mukaan kaksi mekanismia, sosiaalinen torjunta ja identiteettiämuutos. Sosiaalinen torjunta tarkoittaa sitä, että ihmiset eivät halua olla tekemisissä rikollisen kanssa. Identiteettiämuutos tarkoittaa rikollisen itseymmärryksen ja minäkuvan muutosta tämän sosiaalisen reaktion myötä. (Kivivuori, Aaltonen, Näsi, Suonpää & Danielsson 2018, 182-183.)

Yksi syy, miksi Mikko esiintyy haastattelussamme peitenimellä, on juuri leimautuminen. Hän ei pelkää omasta puolestaan, vaan perheensä puolesta. Leimautuminen ei välttämättä vaikuta vain rikolliseen itseensä, vaan myös hänen lapsiinsa tai muihin läheisiin ihmisiin. Lapset voisivat joutua kokemaan eriarvoista kohtelua

esimerkiksi muiden lasten vanhempien, päiväkodin tai koulun taholta, jos heillä olisi tiedossa Mikon historia. Mikko on kuitenkin pystynyt irrottautumaan rikollisuudesta kokemastaan leimautumisesta huolimatta, mutta kokee, että se voi vaikeuttaa normaaliin elämään kiinnittäytymistä.

Rikollisuudesta irrottautumisessa on hyvä pystyä tunnistamaan rikolliseen elämäntapaan johtaneita syitä. Mikon tapauksessa aikuisiällä käyty terapia on tuonut esille niitä syy-seuraus-suhteita, joiden avulla on helpompaa oppia tuntemaan itseään. Näin hän on voinut myös tunnistaa omia vahvuuksiaan ja heikkouksiaan. Kun tuntee itsensä, taustansa ja omat voimavaransa, on helpompaa kulkea kohti sellaista elämää, jota haluaa elää.

Tällä hetkellä Mikon desistanssia tukevat perhe, työ, riittävä ansiotaso, harrastukset ja erilaiset projektit. Päihde- ja rikosvuosien tuttavat ovat jääneet tuomion aikana pois, ja jäljellä on vain oikeita ystäviä. Mikko on oppinut tuntemaan itsensä ja omat rajansa ja tiedostaa olevansa addikti. Hän näkee riskit ja mahdollisuuden menetyksiin liian suurina, jotta enää kokeilisi pähteitä.

”En ois 10 vuotta sitten uskonut, en kirveelläkään, en villeimmissä mielikuvissa, en missään, että mä voisin tänä päivänä olla tämmösessä tilanteessa, voida näin hyvin, ja asiat vois olla jotenkin näin järjestyksessä, mitä ne tässä nyt on, oman elämän saanu niinku parsittua kasaan tai näin. ... Ehkä täs on sit se tietynlainen tulos siitä hyvästä päätöksestä.”

LÄHTEET

Kivivuori, J., Aaltonen, M., Näsi, M., Suonpää, K. & Danielsson, P. 2018. Kriminologia – rikollisuus ja kontrolli muuttuvassa yhteiskunnassa. Helsinki: Gaudeamus.

Meriluoto, T., Marila-Penttinen, L. & Lehtinen, E. (toim.) 2015. Osallisuus – osallisuuden ja kokemusasiantuntijuuden käsikirja. Ensi- ja turvakotien liitto. Viitattu 8.4.2019.
http://www.e-julkaisu.fi/ensi-ja-turvakotien-liitto/osallisuus_kasikirja/

Teemu Rantanen

NÄKÖKULMIA KOKEMUSASIANAJANTUNTIJOIDEN DESISTANSSIPROSESSIIN

Desistanssin käsite on nopeasti yleistynyt kansainvälisessä ja suomalaisessa kriminologisessa ja erityisesti uusintarikollisuuden ehkäisyä koskevassa keskustelussa. Käsitteellä viitataan rikosten tekemisen lopettamiseen, mutta myös laajemmin rikollisesta elämäntavasta irrottautumiseen ja tämän muutoksen prosessuaaliseen luonteeseen. Käsitteen käytön taustalla on ajatus siitä, että rikokset eivät ole erillinen osa inhimillistä käyttäytymistä, vaan ne ovat osa elämäntapaa, johon liittyy rikoksentekemistä suosivia ajattelu- ja toimintamalleja, ihmissuhteita ja arvoja.

Kirjan artikkelit sisältävät kuvauksia rikollisen elämäntavan omaksumisesta ja desistanssiprosessin etenemisestä. Artikkeleista näkyy, että desistanssi on yksilöllinen prosessi, joka etenee eri ihmisten kohdalla eri tavoin. Toisaalta esimerkiksi päihteiden käyttö ja sen kytkeytyminen rikolliseen elämäntapaan näyttää eri kertomuksia yhdistävänä teemana. Tämä yhteys ei tietenkään ole yllättävä. Aiemmat tutkimukset osoittavat, että valtaosa rikoksentekijöistä on päihdeongelmaisia (Joukamaa ym. 2010) ja usein rikostaustaisten henkilöiden päihdeongelmaan kytkeytyy vielä muuta huono-osaisuutta (Pitkänen ym. 2016). Päihteiden käytön lopettamisen on myös todettu olevan desistanssiprosessin kannalta keskeinen käännekohta (Järvinen 2015).

Tässä artikkelissa pohditaan muutamia desistanssikuvausten esiin nostamaa teemoja. Erityisesti tarkastelu kohdentuu kolmeen kysymykseen: Onko rikollisuudesta irrottautuminen yksittäiseen merkitykselliseen kokemukseen liittyvä tapahtuma vai pitkäkestoinen prosessi? Onko muutoksessa kyse rikollisuudesta irrottautumisesta vai kokonaisvaltaisesta psykososiaalisesta muutoksesta? Miten uusi toimijuus rakentuu rikollisuudesta irrottautumisen yhteydessä henkilön olemassa olevien resurssien pohjalta?

Rikollisuudesta irrottautuminen käännekohtina ja prosessina

Desistanssiprosessia on tutkimuskirjallisuudessa jäsenetty hieman erilaisin painotuksin. Rikollisuudesta irrottautuminen on katsottu liittyvän erilaisiin elämän ulkoisiin ja sisäisiin käännekohtiin (Farrall & Calverley 2006; Maruna & LeBel 2010). Toisaalta John H. Laub ja Robert J. Sampson (2001) tarkastelevat rikollisuudesta irrottautuminen pitkäkestoisena prosessina, eräänlaisena tapahtumien ketjuna rikoksentehtäjän elämässä.

Tämän julkaisun artikkeleista on kuvauksia joistakin konkreettisista käännekohtista, joissa ihmisen elämän suunta on muuttunut. Tällaisia ovat muun muassa raskaus ja uskon tulo ja niihin liittyvät muutokset arvoissa ja ajattelutavoissa. Toisaalta myös kriisit voivat toimia muutoksen lähtökohtina. Esimerkiksi Tuijan kohdalla vakava sairastuminen sysäsi häntä kohti uudenlaista elämää. Syöpädiagnoosi, raskaat hoidot ja niistä selviytyminen johtivat elämänarvojen uudelleenarviointiin ja sitä kautta muutokseen.

Muutokseen liittyvät tekijät ovat monessa tapauksessa samanaikaisesti sekä sisäisiä että ulkoisia. Esimerkiksi Teemun tarinassa tulee esiin ”kylästyminen silloiseen elämäntyyliin” ja hidas identiteetti muutos sekä muutoksessa tukeva Minnesotahoito. Vastaavasti Jarkan tapauksessa korostuu oman päätökset keskeisyys mutta myös sosiaalityön ja päihdekuntoutuksen rooli. Tarinassa kuvataan sitä, miten vankilassa vierailut sosiaalityöntekijä jatkoi Jarkan tukemista vapautumisen jälkeen. Vastaavasti Mikon tarinassa korostuu oman päätöksen merkitys, mutta Mikon oma päätös liittyy siihen, että kiinni jäämisen jälkeen hänellä oli tutkintavankeudessa aikaa ajatella elämäänsä. Mikko alkoi ymmärtää, että muutos on välttämätön jo hengissä pysymisen kannalta. Taustalla vaikutti myös tuttavien yliannostuskuolema.

Edelleen muutoksessa tuki päihde- ja vankilan ohjelmatoiminta

Vaikka desistanssiin liittyvät muutokset saattavat olla yhtäkkiä oivalluksia tai yksittäisiä käänntekeviä muutoksia, desistanssiprosessi on myös hidaskäynninen. Artikkeleissa haastatellut kokemusasiantuntijat kuvaavat sitä, miten rikollisuudesta irrottautuminen prosessi on vielä vuosienkin jälkeen kesken. Esimerkiksi Pekan tarinassa kuvataan sitä, että vaikka ”pätös irrottautua vanhoista elämäntavoista tapahtui hetkessä, uuden ei-rikollisen identiteetin kehittyminen vaati Pekan mukaan paljon aikaa ja itsetutkistelua”. Niinpä ”lähes kaksikymmentä vuotta vankilasta vapautumisensa jälkeen, Pekka on edelleen muutoksen ja kasvun polulla”.

Desistanssin prosessuaaliseen luonteeseen liittyy se, että irrottautuminen ei ole suoraviivainen prosessi. Muutos ei yleensä tapahdu kerralla, vaan retkahdukset ovat erittäin todennäköisiä, etenkin huumeiden käyttäjillä (Granfelt 2016). Tämä tulee näkyviin myös tämän julkaisun tarinoissa. Esimerkiksi Jarkko oli vankilassa

päihteettömillä osastoilla ja kävi pitkäkestoisen Kisko-yhteisöhoitokuntoutuksen. Mutta vaikka Jarkko oli Kisko-hoidon aikaan kaksi vuotta raittiina ja yritti sitoutua Nimettömien Narkomaanien ryhmiin, raittius kuitenkin katkesi siviilissä. Toisaalta tarinassa tulee esiin, että myöhemmin elämäntavan muutosta koskevaan päätökseen vaikutti ”mieleen muistuneet AA-kummin parinkymmenen vuoden takaiset sanat edessä olevasta loputtomasta kierteestä.” Tässä mielessä päihdetyö tai vertais-tuki voikin näyttää vaikuttavuutensa vielä pitkän ajan jälkeen, vaikka välillä olisi tapahtunut retkahduksia.

Kaiken kaikkiaan artikkelit siis tuovat esiin desitanssin kahtalaisen luonteen. Yhtäältä se on yksittäisiin merkitykselliseen kokemukseen liittyvä tapahtuma. Toisaalta kyseessä on pitkäkestoinen, jopa vuosia kestävä prosessi, jossa voi olla erilaisia vaiheita ja jopa retkahduksia. Lisäksi muutoksessa yhdistyy henkilökohtainen päätös ja ulkoiset tekijät.

Desistanssia ja kokonaisvaltaista kuntoutumista

Desistanssipainotuksen juuret ovat angloamerikkalaisessa kriminologisessa keskustelussa. Sen taustalla on kognitiivis-behavioraalisia toimintaohjelmia koskevat epärealistiset vaikuttavuusodotukset (esim. Lavikkala 2011) ja halu tarkastella uusintarikollisuuden ehkäisyä laajemmasta näkökulmasta. Kognitiivis-behavioristinen lähestymistapa korostaa ajattelun muutosten merkitystä rikollisesta käyttäytymisestä luopumisessa, kun taas desistanssiteoria korostaa myös sosiaalisten suhteiden ja sosiaalisen tilanteen keskeisyyttä uusintarikollisuuden ehkäisyssä. Esimerkiksi Trish McCulloch (2005) korostaa huomion kiinnittämistä sosiaaliseen tilanteeseen sekä keskustelun, kuuntelun ja motivoinnin merkitystä rikoksenteelijän kanssa tehtävässä muutostyöskentelyssä.

Vaikka desistanssi edustaa kriminologian kentällä uudenlaista suuntausta, sen lähtökohdat ovat pohjoismaisen sosiaalityökeskustelun näkökulmasta varsin tuttuja. Sosiaalityön psykososiaalinen lähestymistapa ja erityisesti sen ruotsalainen perinne on jo pitkään korostanut sekä terapeutista suhdetta asiakkaan ja työntekijän välillä että huomion kiinnittämistä samanaikaisesti sekä asiakkaan sosiaaliseen tilanteeseen, jolloin muutos tapahtuu samanaikaisesti psykologisella ja sosiaalisella tasolla (vrt. Granfelt 1993; Toikko 1997).

Desistanssiteoriassa kokonaisvaltaista muutosta lähestytään ennen kaikkea rikollisen käyttäytymisen ja elämäntavan ja siitä luopumisen prosessina. Esimerkiksi päihdesosiaalityöstä puhuttaessa hyvin samantyyppinen prosessi näyttäytyy päihteiden käytöstä toipumisena ja päihteettömän elämän oppimisena. Kuntouttavan sosiaalityön kehyksestä katsottuna voidaan puolestaan puhua esimerkiksi osallisuudesta, voimaantumisesta, valtaistumisesta tai sosiaalisesta toimintakyvystä. Tällöin rikollisuudesta irrottautuminen voi olla osa muutosprosessia, mutta ei sitä olennaisesti määrittävä tekijä.

Voidaankin kysyä, onko tässä julkaisussa kuvatuissa tarinoissa kyse ensisijaisesti rikollisesta irrottautumisesta, päihdekuntoutumisesta vai kokonaistavaltaisesta sosiaalisesta kuntoutumisesta. Tämä on tietysti pitkälti tarinan kerrontaan liittyvä kysymys, koska päihteiden käyttö, rikollisuus ja vankilatuomiot linkittyvät monissa tarinoissa tiiviisti yhteen. Kertomusten pohjalta voidaan kuitenkin tehdä joitakin havaintoja rikosten ja päihteidenkäytön välisistä suhteista. Ensinnäkin sosiaalityön ja päihdekuntoutuksen merkitys on joissakin tarinoissa hyvinkin vahva, jolloin rikollisuudesta irrottautuminen näyttäytyy päihdekuntoutumisen seurannaisvaihtokutuksena. Esimerkiksi Katja Gothonin tarina on pitkälti tarina päihdeongelmasta sekä korvaushoidosta ja siihen liittyvästä psykososiaalisesta tuesta. Vaikka Katja oli ollut ennen korvaushoitoa useita kertoja vankilassa, rikokset loppuivat korvaushoidon myötä. Hoito lopetti rikollisen käyttäytyminen, kun ei ollut enää tarvetta rahoittaa päihteiden käyttöä.

Toisaalta esimerkiksi Pekan tarina on hieman toisen tyyppinen. Hänelle rikollinen ajattelutapa ja rikokset tulivat mukaan elämään ammattikouluaikana uusien kaverien myötä. Vähitellen rikollinen kulttuuri, siihen kuuluvat elämäntavat sekä yhteydet jengeihin tulivat osaksi hänen elämänsä. Vaikka hän käyttikin alkoholia ja huumeita, artikkeli on ennen kaikkea kuvaus rikollisesta elämäntavasta ja ajattelutavasta sekä siihen liittyvistä yhteyksistä irrottautumisesta.

Kaikki tämän kirjan artikkelit ovat kuvauksia desistanssiprossista, mutta ne ovat kuvauksia myös päihteidenkäytöstä toipumisesta sekä ajattelu- ja arvomaailman muutoksesta. Artikkelien kautta rakentuu moniulotteinen kuva kokonaisvaltaisesta muutoksesta. Rikollisesta käyttäytymisestä ja rikosmyönteisestä ajattelutavasta luopuminen on osa tätä muutosprosessia.

Uuden toimijuuden rakennuspuut

Myös toimijuuden ja sen prosessuaalisen rakentumisen voidaan katsoa liittyvän kiinteästi desistanssiin. Rikollisuudesta irrottautuminen kuvaa jo käsitteenä ihmisen aktiivista toimintaa (Viikki-Ripatti, 2011, 200). Riitta Granfeltin (2016) mukaan desistanssi on vuorovaikutuksellinen ja sosiaalisissa suhteissa toteutuva prosessi, jossa on tavoitteena löytää oma toimijuus. Desistanssin myötä ihmisen ajattelu, toiminta ja identiteetti muuttuvat.

Antti Särkelä (1993) kuvaa ilmiötä päihdekuntoutuksen kontekstissa käyttäen subjektin ja ei-subjektin käsitteitä tuoden samalla esiin muutoksen haasteita. Usein päihteiden käytön lopettaminen merkitsee siirtymistä vanhoilta päihteisiltä toiminta-areenoilta uusille ”normaaliyhteiskunnan” toiminta-areenoilla, joilla toipujalla ei ole valmista roolia. Työttömyys, ihmissuhteiden katkeaminen ja harrastusten puuttuminen rakentavat konkreettisella tasolla ei-subjektin kokemusta. Toipumisen näkökulmasta olisi olennaista, että henkilö pystyisi uudelleen rakentamaan itselleen subjektin.

Uuden subjektin ja uuden identiteetin rakentamisen problematiikka tulee selkeänä näkyviin myös tämän julkaisun artikkeleissa. Niissä näkyy myös lapsuudessa ja nuoruudessa rakentuneiden resurssien merkitys. Esimerkiksi Jarkko kertoo olleensa liikunnallinen koko ikänsä. Tämä liikunnallisuus toimii keskeisenä kantavana voimana myös uudessa rikoksettomassa ja raittiissa elämässä. Vastaavasti Pekka Matilaisella usko toimii yhtenä uutta rikoksetonta elämäntapaa määrittävänä tekijänä. Artikkelin mukaan ”Pekka kasvoi lapsuutensa uskonnollisessa yhteisössä hyvien perhesuhteiden ympäröimänä”. Johdonmukaisesti tämän kanssa vankilälähtetilään kohtaaminen ja usko toimivat elämäntavan muutoksen lähtökohtana.

Tilanne on luonnollisestikin haasteellisempi niillä, joiden lapsuudesta ja nuoruudesta ei löydy kannattavia resursseja ammennettavaksi. Artikkelit sisältävät kertomuksia muun muassa turvallisen lapsuudenkodin puuttumisesta ja päihteisestä ja väkivaltaisesta perhetaustasta. Esimerkiksi Teemun päihdeongelmien juuret ulottuvat artikkelin mukaan lapsuuden rikkiin ja päihdemyönteiseen kotiin sekä kasvatuksen epä johdonmukaisuuteen. Myös ”oman itsensä haastaminen menemällä oman mukavuusalueen ulkopuolelle” voi toimia uuden toimijuuden lähtökohtana, kuten esimerkiksi Hilun tapauksessa. Hänelle Porttiteatteri on toiminut kuntouttavana ja toivoa antavana toimintana, joka tukee päihteetöntä elämää. Siinä vertaistuki yhdistyy yhteiseen tekemiseen ja ammattiapuun.

Kaiken kaikkiaan julkaisut tuovat selkeänä näkyviin lapsuuteen ja nuoruuteen liittyvien myönteisten kokemusten ja omien vahvuuksien merkityksen desistanssi-prosessin kannalta. Muutos on helpompi, jos uuden identiteetin rakentamiselle on olemassa valmiita rakennuspuut. Toisaalta artikkeleissa on nähtävissä myös toivoa antavia kuvauksia siitä, että myös identiteetin uudelleen rakentaminen onnistuu myös vähemmällä sosiaalisella pääomalla.

Lopuksi

Artikkelien tarkastelu nostaa esiin joitakin desistanssiprosessiin liittyviä kysymyksiä. Ensinnäkin tarinoissa näkyy ulkoisten elämän käännekohtien ja henkilökohtaisen päätöksen merkitys rikollisuudesta irrottautumisen prosessissa, mutta myös prosessin pitkäkestoisuus. Toiseksi tarinat ovat paitsi rikollisuudesta irrottautumisen kuvauksia niin myös kuvauksia päihteistä toipumisesta. Onkin usein lähinnä näkökulmakysymys, puhutaanko desistanssista vai esimerkiksi toipumisesta tai kokonaisvaltaisesta sosiaalisesta kuntoutumisesta. Kolmanneksi tarinoissa painottuu uudenlaisen toimijuuden rakentumisen merkitys. Rikollisuudesta irrottautuvan henkilön toimijuus ei useinkaan voi perustua koulutukseen, työhön tai läheisten tukeen, vaan tarvitaan myös muunlaisia elementtejä. Tässä omat henkilökohtaiset vahvuudet ja kiinnostuksen kohteet ovat avainasemassa. Niiden kautta kuntoutuja voi rakentaa uudenlaista identiteettiä, johon liittyy myös mielekästä toimintaa ja kanssakäymistä ihmisten kanssa.

Tämän julkaisun tarinoiden erilaisuus auttaa näkemään myös desistanssiprosessien erilaisuuden. Tämä haastaa rikostaustaisten kanssa työskenteleviä ammattilaisia ja kokemusasiantuntijoita. Uuden toimijuuden rakentamiseen tarvitaan yksilöllistä tukea, joka vahvistaa rikostaustaisten vahvuuksia ja samalla ehkäisee niitä tekijöitä, jotka vetävät kohti vanhaa elämäntapaa.

LÄHTEET

Farrall, S. & Calverley, A. 2006. Understanding Desistance from Crime: Theoretical Directions in Resettlement and Rehabilitation. Maidenhead, Berkshire: Open University Press.

Granfelt, R. 1993. Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A.-L. Matthies & A. Pohjola (toim.) Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 175–228.

Granfelt, R. 2016. Vankilasta desistanssipolun kautta kotiin. Teoksessa K. Juhila & T. Kröger (toim.) Siirtymät ja valinnat asumispoluilla. SoPhi, Jyväskylän yliopisto, 60–84.

Joukamaa, M. ym. 2010. Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010. Vammala.

Järvinen, M.-K. 2015- Asiakas-työntekijäsuhde rikosseuraamusalalla. Dialoginen arviointi tiedontuotannon tapana. Acta Universitatis Tamperensis 2013. Tampere.

Lavikkala, R. 2011. Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Teoksessa R. Lavikkala & H. Linderborg (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 93–134.

Maruna, S. & LeBel, T. B. 2010. The desistance paradigm in correctional practice: from programs to lives. In, F. McNeill, P. Raynor & C. Trotter (eds.) Offender Supervision: New Directions in Theory, Research and Practice. Willan, Cullompton, 65–87.

Laub, J. H. & Sampson, R. J. 2001. Understanding desistance from crime. Crime and Justice, 28, 1–69.

McCulloch, T. 2005. Probation, social context and desistance: Retracing the relationship. Probation Journal. The Journal of Community and Criminal Justice, 52 (1), 8–22.

Pitkänen T, Kaskela T, Tyni S, Tourunen, J. 2016. Päihdehoitoon hakeutuneiden rikollisuus. Rekisteri- ja hoitotietoihin perustuva seurantatutkimus vankeusrangaistukseen tuomituista päihdehoidon asiakkaista. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2016. Helsinki.

Särkelä, A. 1993. Sosiaalityön asiakas subjektina ja ei-subjektina. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Toikko, T. 1997. Psykososiaalinen lähestymistapa sosiaalityössä. Janus, 5 (2), 169–188.

Viikki-Ripatti, S. 2011. Rikollisuudesta irrottautuminen subjektiivisena kokemuksena. Teoksessa R. Lavikkala & H. Linderborg (toim.): Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 2/2011. Tampere, 197–226.

Janika Lindström & Kristiina Kuparinen (toim.)

*DESISTANSSIA, TOIPUMISTA JA
KOKONAISSVALTAISTA
SOSIAALISTA KUNTOUTUMISTA.
KOKEMUSASIAANTUNTIJOIDEN
TARINOITA.*

Laurea-ammattikorkeakoulu on yksi toteuttajista KEIJO-hankkeessa, jossa hyödynnetään kokemusasiantuntijuutta päihteistä irtautumisesta ja rikoksettomaan elämänhallintaan selviytymisessä. Tässä kokoomajulkaisussa tulevat rikosseuraamusalan ammattilaiset valottavat desistanssista, päihteistä toipumista ja kokonaisvaltaista sosiaalista kuntoutumista kahdeksan kokemusasiantuntijan kertomuksen kautta. Artikkelit tarkastelevat toipumisen tarinoita monesta näkökulmasta ja peilaavat kokemuksia sosiaalisen kuntoutumisen tietoperustaan. Opiskelijoiden tekstejä taustoittaa neljä asiantuntija-artikkelia.